

Handwritten red text at the top of the page, possibly a signature or title.

Handwritten red text on the right side of the page.

გამოცემა ა. არაბიძის წიგნის მაღაზიისა. № 1

ბ კ ბ კ ი

თ ფილ'ის ი

სტამბა ექვთიმე ივ. ხელაძისა

1897

გამოცემა ა. არაბიძის წიგნის მაღაზიისა. № 1

ბ კ ბ კ ბ

2141

თ ფ ი ლ ი ს ი
სტამბა ექვთიმე ივ. ხელაძისა
1897

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 12 іюля 1896 года.

ბ კ ბ კ ბ

I

ქართველი ერი ბედნიერია თავის სამშობლოს ტურფა-სიამაყით, ბუნებას ბეკრნაირის სიმდიდრით დაუგვირ-გვინებია საქართველო, ბეკრნაირის სიგველურით და სინაზით შეუძვია მისი მთა, ბარ-კლდე-ადგილნი, რაც ქარ-თველ კაცის სულიერს და ზნეობრივს მხარეებზე დიდს ზე-გავლენას ახდენს. ტურფა, მშვიდი, ნაზი ბუნება ტურფათ-ვე რთავს და ჭქარგავს ქართველ კაცის გონებას, მასში სწრა-ფათ და უადვილესათ აღვიძებს მისწრაფებას, მგრძნობელ-ობის მიხვედრას, დრტვინვას, დაკვირვებას, წინსვლას, სიფხინ-ლეს, ავი და კარგის გარჩევას, ყველა მათს განთვისებას, ნათელის თვალთ სჩქმის მზერას, მის კვალ-და-კვალ და შე-საფერათ სავწყაულის მიწევას. ეს არის საგანი და მიზეზი ტურფა-ნაზის ბუნებისა, რაც რთავს, აფაქიზებს ქართველის ერის გულის-ძგერას, ლტოლვილებას და ყოფა-ცხოვრებას. ბუნებამ შემოსა ქართველი მრავალ ნაირის სამკაულებით, ბუ-ნებამ ჩაუნერგა მას სხვა და სხვა საგანთ ტრფიალება. გარე-მოკებას რომ ხელი შეეწყო დღეს საქართველო ამალღებულ-აღორძინებული იქნებოდა, ეკროზის განათლებულთ სასელმწი-ფოთა შორის თანაბარს ადგილს დაიკავებდა, რადგანაც საქარ-თველო ძველათვე დაადგა განვითარების წარმატებას, აქ ყველა-ფერი ძველათვე აღორძინდა, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, გარე-მოკებამ ქართველნი უბედურებით შემოაფარგლა. ბუნების შეო-სებით ბგრი უცნო რამ აღორძინდა ქართველ კაცის თავში ისეო.

დროს, როცა სხვაგან წარმატების ჭაჭანებაც არ იყო. ბუნე-
ბამკე დაწერა მათში და გამოარკვია სიმღერა, მელექსობა, მე-
შიარობა. საქართველოში ძველათვე გახდნენ მგოსნები.

საუბედუროთ, ჩვენის ძველის მგოსნების შესასებ ჩვენ
არაფერი ცნობები გვაქვს დაჩენილი, უძითა ვითარებამ ჩანთქა
მთლათ უძველეს დროთ ქართველთა მგოსნების გონების ნა-
წარმოებნი. ამის ნიშნები მხოლოდ ცხადათ შენახულა და და-
ცულა ზოგიერთს ლეგენდებში, რომელ ლეგენდების უმეტესი
ნაწილიც ერთობ ძველ დროს უნდა შეესებოდეს, ქრისტეზე
ბევრათ უწინარეს, ბევრათ ძველად. ლეგენდებიდამ სჩანს, რომ
საქართველოში ქართველებს მგოსნები ისეთ დროსაც ვი ჭყო-
ლიათ, როცა საქართველოში ანბანი არ ყოფილა გავრცელებუ-
ლი. ძველ ქართველთ მგოსნთ მელექსეობის ამაღორძინებულს
ძალას სელს უწყობდა მხოლოდ სხვა და სხვა საკრავები: ჩონ-
გური, ფანტური და საღამური, ყოველ მელექსის და მგოსნის
საწერ-გაღამს ძველად მხოლოდ ეს საკრავები შეადგენდა. ვინც
მგოსანი იყო, იგი მომღერალიც იყო, იგი საკრავების დაკვრის
მცოდნეც და მასთანავე ვაი ხმის მექონიც.

ქრისტაიანობის გავრცელების შემდეგ საქართველოში დაე-
ცა ძველებური მელექსეობის მიმდევრობა და VIII საუკუნეში
აღორძინდა საღმთო წერილის შინაარსის თანხმად იამბიკების
წერა, ბერძნთ სასულეირო წოდების გავლენის ქვეშ ყოფნის
მეოხებით და მათის მიხამებით. იამბიკოს ლექსებს სწერდნენ
უმეტეს სასულეირო წოდების პირნი და ავრცელებდნენ ხალხში,
მაგრამ მათი ნაწარმოები არ კრცელებოდა ქართველ ერში,
რადგანაც ქართველთა სულეირს და ხორციელს მდგომარეო-
ბას ვერ იზიდავდა იგი, ვერ აკმაყოფილებოდა, რადგანაც მას
უმთავრეს საჩინულათ განდეგილობა ედო და ამასვე ღაღადებ-
და ხალხში. ერი განჩინებულ იქმნა ამის მიმზიდველობისგან,
მან მიიზიდა მხოლოდ ერთი ნაწილი ქართველის ერის და ეს
ნაწილი საკმარის რიცხვსაც შეადგენდა. ამ ნაწილისგან დაიბა-
და დიდი გუნდი და ძმობა ქართველთა ბერების და განდეგი-

ლების, რომლის მრავალნი იამბიკოს კილოთი მელექსეობდნენ კიდევ.

მეტსრე საუგუნის დასასრულს საქართველოში მრავლდებოდა სსუღიერო ლექსების და იამბიკოების მწერალ-მთხურომწერნი; ამათი ძალა ფართოვდება, მაგრამ ამათ გარეშე არც საერო კილო ეცემა, ორივე წინ მიდის, ძველი საერო კილო სალსში იდგამს ფეხს და იამბიკოები სსუღიერო წოდების ძმობაში. მეათე საუგუნის ნასეკრის დაწერილის იამბიკოების სტრიქონები აქა-იქ ძველს ქართულს ხელთნაწერებშია დაშთენილი და მეთერთმეტე საუგუნის სომ ერთობ ბეკრია. ამას ცხადათ ამტკიცებს იონე ჰეტრიწის შრომა, ამისაგან ნათარგმნი ეფერემ სირიელის „კობე ცად მუკანის“ ლექსათ, ანუ იამბიკოთ თარგმანი, რომელ თარგმანმა ჩვენ დრომდისაც მოახწია. მეათე და მეთერთმეტე საუგუნის დასაწყისში საქართველოში მელექსეობა წინ მიდის, ჭკვიან ქართველ მეფეთაგან ხალისდებოდა სსხალსო მგოსნები, სსუღიერო და საერო მგოსნები და მელექსენი, XI საუგუნიდამ მკაცრად უახლოვდებოდა ქართულს მწიგნობრობას, ყოველ მგოსნის და მელექსისთვის თვალ-ხიფულს უწყებულათ ხდება, რომ მისთვის, ვისაც მინიჭებია ბუნებისაგან შემოქმედებითი ძალა და ნიჭი, რომ მან საჭიროა აგრეთვე იცოდეს წინა-კითხვა და იცნობდეს ძველს მწიგნობრობას, რასაც მათი საწმუნოება და დიდი ქრისტიანობაც თხოულობდა.

ქართველთ მგოსნთ და მელექსეთ ნიადაგი ძველადვე არსებობდა საქართველოში, მას ძველადვე ჰქონდა ნიადაგი მომზადებული, ამისათვის საჭირო იყო მხოლოდ პატრონი, გამამხნეველები, ამყვანებელი და მიფარველი; აგერ დგება XII საუგუნის დასაწყისი და ძლიერი მეფე დავით აღმაშენებელი ხდება არა მარტო აღმაშენებლად საქართველოს, არამედ შემომტანათ სწავლა-განათლების, სსსწავლების დამფუძნებლად, მწიგნობრობის გამაგრებლად, მწიგნობრობის მიფარველად და მასთან მგოსნების და მელექსეების პატრიარქისმცემლათაც. დიდებულმა დავით აღმაშენებელმა თავის დროის მგოსნებს კვ-

როგანი ყუარადღება მიაქცია და საუგეიესო მგოსანი იმ დროისა თაგის სასახლეში მიისძო და მისცა სადგური ბინათ, ჯგროგანი საცხოვრებელი და ჰატეისტემა. ეს მგოსანი გასლდათ ძაგნაკორელი. ამას ძეკელს წიგნებში და ლექსებში ასე მოისტენებენ: „მეფე დავით აღმაშენებლის მელექსე და მგოსანი ძაგნაკორელი“.

მგოსანი ძაგნაკორელი სეკელი ყოფილა, სადაც ეს დაბადებულა, იმ სოფელს დღესაც ძაგნაკორა ეწოდება. მგოსნის ნამდილი სასელი და გეარი არა სჩანს, მსოლოდ ტნობილია აქა-იქ დაშთენილი, რომ ძაგნაკორელი იყო სასახლსო მგოსანი, მასთანაგე კარგი მოსიძერე, მესაკრავე და მეტათ საყვარელი მეფე დავით აღმაშენებლის, რასი გამო მას ეწოდა მეფის დავით აღმაშენებლის მგოსანი; რადგანაც ეს სასელგონი მგოსანი მეფის მასლობლად სტხოვრობდა, თითქმის მეფის სასახლეში და მით აღსენდა მეფეს: ლექსებით, საკრავებით და ძღერით.

საუბედუროდ, ჩვენ დრომდე არც ამ მგოსნის ლექსებმა მოახწია, ამის ლექსების ჩვენს ძეკელს მწერლობაში არაფერი სჩანს. იქნება არის რამეც დარჩენილი და მას ჩვენს დრომდისაც მოუღწევია, მაგრამ ჩვენ მისი არაფერი ვიციით, რადგანაც ლექსებს არაფერი აწერია. ძაგნაკორელის ლექსების წერის სასელწოდება მსოლოდ შერჩათ შემდეგ დროთა ქართველთ მელექსეთა ზოგს ლექსებს, რომელთაც ძაგნაკორელის ლექსების წერის ზომით უწერიათ და თავიანთ ლექსისთვისაც „ძაგნაკორელი“ უწოდებიათ. როგორც ჩანს რუსულელი და სსკები. ძაგნაკორელათ უწერიათ XVIII საუგუნის ქართველთ მელექსეებსაც, აქედამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ სსენებულს საუგუნეში საქართველოში უნდა ყოფილიყოს შენახული ძაგნაკორელის ლექსები, რასაც კითხულობდნენ იმ დროის ქართველთ მელექსენი და ამიტომ უწოდებდნენ თავიანთ ლექსებს „ძაგნაკორელს“. ჩვენ ასე ვფიქრობთ და ასეც შეიძლება, რომ იმ დროის მელექსეებს ძაგნაკორელის ლექსები თვალთაც არ ენა-

სოთ, არც წაეკათსოთ, მხოლოდ გაგონებით ჰქონდათ შესწავლილი ძაგნაკორელის ლექსების წერის წესი და ზოგს ლექსსაც მიტომ უწოდებს ძაგნაკორელად.

ჩვენ თუმცა მგოსნის ძაგნაკორელის შესახებ ბევრი არაფერი ცნობები გვით, მაგრამ ჩვენ მაინც ეს გვწამს ქართველთ უხუცეს მგოსნათ, რომლის უწინარესობა შოთა რუსთველის ცსოვრების წინეთ 60—80 წლით მაინც უნდა ყოფილიყოს, რადგანაც ძაგნაკორელის ცსოვრების სმა 1150 წლის შემდეგადამ სულ მიმქრალია, აღარაფერი სჩანს. ჩვენდა საკვირველად ერთი ეს შთება, რომ მეფე დავით აღმაშენებელმა ბარის ქართველებში კი არავინ მოსძებნა მგოსნთაგანი, და მან მთელთ მგოსანი ამოიწვია, იმ დროის ბარისა და მთის ქართველთ შორის შედარება სომ არ შეიძლებოდა, ბარის ქართველნი მთის ქართველებზე მალლა იდგნენ გონებით, განათლებით, მწიგნობრობით და ცსოვრებით, ეს როგორ მოსდა, რომ მეფემ ბარის ქართველთ ესეთი ღირსება მხედველობიდან გაუშო, ბარში არავინ მოსძებნა და მის მაგიერ მთიელი მგოსანი მიიკედლა თვის ცსოვრებათა შესამკობელ-მოსაფხენად, ჩვეულებისამებრ ისევე, როგორც სსკა ძველს ქართველთ მეფეებსაც ჰყავდნენ შემამკობელნი მგოსანნი, მელექსენი და მესაკრავენი. ასინა აქ მარტოვი უნდა გასლდეთ, აღბათ ძაგნაკორელი გამოჩენილი და შესანიშნავი იყო სსკათა ყოველთა მელექსეთა ზედა და ამიტომაც მიისმო დავით აღმაშენებელმა თავის სულის და გულის მესაფხუნეთ.

დღევანდელის მთიელთ სასაფხო ლექსებიდან ცხადთ სჩანს, რომ ქართველთ მთიელნი მელექსეობით და მგოსნობით ბარის ქართველებზე ძველათვე უნდა მდგარიყვნენ მალლა. ეს ცხადი ჭეშმარიტება არის. მთიელთა ლექსების მიმართულებას და ხასიათები მრავალ-ფეროვანია და მრავალ-ნაირი. ბარის ქართველთ ლექსების კვლად აქ კაცი მარტოთ არშეიყობის ნატურას და გრძნობებს არ ნახავს. აქ არის არშეიყობაც, გმირობაც, საფხისის სიყვარულიც, ავის გმობა, კარჯის ქება, ცსთანაც-ვი ბა-

ასი, ყველა მნათობებთან კამათი, მხნეობის ნატურა და სხვა-
ნი... ამით ლექსებში ქართული სიტყვიერება უხვად იხმარება,
გრძნობებიც ხომ ბუნებისაგან მიმადლებული აქვთ, ამითი ლე-
ქსები რომ ევროპიულს ენებზე გადაითარგმნოს, იქ ესენი ნა-
სწავლ კაცებისაგან ეგონებათ ნაწერები, რომელთაც შესწავლი-
ლი უნდა ჰქონდესთ ევროპის ყველა თანასწორებრივი მეცნიე-
რებანი. ასეთია ქართული მთიელი. ასეთია მისი სულის და
გულის გრძნობა და მიხვედრა. იგი მალა მდგარა ძველდაც
თავისი საკუთარის, სუფთა ხასიათების მეოხებით და მალა
მდგარა იმ დროსაც, როცა საქართველო მტერს დაუდგურებია.
ამ უძღურებას ბარის ქართველნი ხშირად ღალატსაც მისცემიან
და მთის ქართველთ-გი მტრის საწინააღმდეგოთ როსტომ
გმირები მოუძახდებია, ზურაბი, ბეჟანი, ტარიელი, ავთანდი-
ლი და სხვები, რაც ცხადათ მტეიცილება მათის ლექსებიდამ,
სადაც სსენებული და სხვა მრავალი გმირებიც ქება-დიდებით
და გულგებებით არიან აღწერილნი. მთიელს ხალხს აქვს დი-
დი, კრტელი, სუფთა მდიდარი წარსული და ამიტომ რათ უნდა
იყოს საკვირველი, რომ მთიელ ერს წარმოეშობოს და აღე-
ზარდოს დავით აღმაშენებლის შესანიშნავი მგოსან-მომღერალი
მაგნაკორელი.

მთიელნი რომ ჩვენგან მრავალნიარად არიან პატრიკ-საცემ-
ნი, ეს ძველის ქართულის მოთხრობებიდგანაც სჩანს. მაგა-
ლითებრ: დიდებული შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“
ისე არსად იხმარება, როგორც მთიულეთში. „ვეფხისტყაო-
სნის“ აღწერა ისე არც ერთ თემის ქართველთა გარეგან და ში-
ნაგან მხარეთ აღწერას არ წარმოადგენს, როგორც მთიელები-
სას. კისაც სურს მიმოკლოს მთიულეთი და ის ამასე ცხა-
დათ დარწმუნდება. იქ დღევანდლამდის დაცულია „ვეფხისტ-
ყაოსნის“ გმირების სახელები. თვით „ვეფხისტყაოსანი“
მრავალნიარად არის სახალხო გადაკეთებული. ამ ძვირფას
თხზულების გარდა „ვისრამიანი“-ც მათის ენით არის დწე-
რილი, თვით იმერლის მოსე ხონელის „ამირან-დარეჯანის“-ც

მათებურის დღეკანდღურის ქართულის ერთ არის ნაწერი. ან ასე უნდა იყოს და ან არა და ძველად იქნება მთელი ქართველობა მათებურის ერთ ლაშარაკობდა, მერე ეს ლაშარაკი ბარის ქართველებში დაეცა და მხოლოდ მთის მიუკაღს შეკრულს ქართველობაში დაშთა. კინ იცის.

მაგნაკორეალის შემდეგ მთიულთაგან მოსდევს თამარ მეფის თანამედროვე მელექსე გრიგოლ ჩახრუხაძე, კიდევ და კიდევ მთიელი, ხეველი. რომლის გინაობა ცხადათ სჩანს თვით მისგან დაწერილს თამარის ქეზიდამა. ჩახრუხაძის თანამედროვე ივანე შაკთელი, ჩვენ ამასაც მთიელ ქართველთ ვაღიარებთ, რადგანაც შაკთეთი მთლად მთიანს ადგილებს წარმოადგენს, ნამეტურ სოფელ შაკ-მთა, სადაც ივანე შაკთელიც შობილა. ივ. შაკთელისაგან დაწერილი საპასუქო ცხრილიც მოწმობს, რომ შაკთელიც ძველათ იმ ერთ ლაშარაკობდნენ, როგორც ჩვენი მთიულები, ამას დღეკანდღელი გარემოებაც აჩენს და იმ ქართველთა კილო, სადაც-გი შაკთეთში ქართული ენა შენახულა, მაგალითებ: იმერსეკში. მე ვფიქრობ, რომ თუ იმერელს მოსე ხონელსაც მთიელ ქართველთა ერთ შექმლო დაწერა „ამიჩან დარეჟანისისა“, მაშ ეს ენა მაშინ ქართველთა საზოგადო ერთ უნდა ყოფილიყოს მიღებული.

ამ სახელოვან ძველის მელექსეების თანამედროვეა დიდებული შოთა რუსთაველი, რომლის ხსენებაც სიამყა ქართველთა, მნათობი მზე და ბრწყინვალება. შოთა რუსთაველი ცხადათ ამტკიცებს ქართველთ ძველს კულტურულს ცხოვრებას, მაღალს ზნეობას და სახელოვნებას, შოთა რუსთაველის ლექსის წერის ოსტატობას უნდა ჰქონდეს თავის დასაწყისი და ამის დასაწყისი ერთობ შორს, ძველს დროშიაც უნდა მიდიოდეს, თუმიცა თექვსმეტ მარცვლოვანი ლექსის წერა იმისთანა მკონისათვის არ იქნებოდა ძნელი, როგორიც შოთა რუსთაველი იყო, მაგრამ რომ მის ლექსის ზომით ლექსების წერა ქართველებში ძველადვე გახლდათ აღორძინებული, ამას ფიქრი არ უნდა. უნდა ითქვას, რომ იმდენი ზე გაულებს გი არც

ერთს ძველს ქართველს მელექსეს არ მოუხდენია ქართველს ხალხზე, რამდენიც შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანს“. ეს წიგნი საუნიჭუა ქართველთა უოფა-ცხოვრების. იმდენი გავლენა და ძალა საერთოთ ქართველებზე ვერც შავთელმა იქონია, ვერც ჩასრუსამემ და ვერც შემდეგ დროის მგოსნებმა, რამდენიც უკვდავ შოთა რუსთველის ცხოველება „ვეფხისტყაოსანმა“. ჩასრუსამემ და შავთელი თავიანთის კლასიციზმით და ელინთა მწერალთა დიდის ზე გავლენის მეორებით ქართველ ხალხთათვის სამათ და უცნობლათა შთებოდნენ. ქართველ ხალხს მათის კილასი და ლექსების არა ესმოდათ და ზირდავირ მიზეზიც ამითი აიხსნება, რომ მათი ნაწერები ქართველებში არ ვრცელდებოდა. მათ ხსენებას ჩვენს ხალხს საერთოთ არ იცნობდა, იმ საერთო ბედნიერებას იგინი მოკლებულნი იყვნენ, რასაც მათი თანამედროვე შოთა რუსთაველი ძველთგანვე ელირსა.

მეთორმეტე საუკუნის შემდეგ, ჩვენს ძველს მწერლობაში ქართველთ მგოსანთ და მელექსეთ ცნობები და ნაწერები სრულიად დაჩრდილებულია სიბნელით. მაგალითებრ: XIV, XV—XVI საუკუნეების გასულამდის არაფერი სჩანს, მხოლოდ XVI საუკუნის ბოლონდელ თითო-ორელა ლექსების ნაწიეებია დაჩენილი და ზოგი ერთის მწერალ-მგოსნის და მელექსის სახელები. ასე სჩანს, რომ საქართველოს თვითქოს ისე გაუკლია 1240 წლიდამ XVI საუკუნის უკანასკნელს წლამდის, რომ ქართველებს არც მგოსნები ჭეოლათ და არც მელექსეები. მე ეს საეჭვოდ მიმაჩნია, ან ასე უნდა იყოს და ან ის უნდა ითქვას, რომ იმ დროის ქართველთ მგოსნებიც ჭეკანდათ და მელექსეებიც, მაგრამ უამთა კითარებამ და ქვეყნის აოსრებამ დასწვა, დაბუგა, გააქრო მათი ნაშრომ-ნაწერი ლექსები და ხსოვნაც მათის გინაობისა, იმიტომ არც იქმნა ჩვენს ძველს წიგნებში შეტანილი და დაცული, რადგანაც საქართველოს ძველი მემკრთანენი ასეთ რამეებს სრულებით არ

აჭრეკედნენ უურადლებს, იგინი მეფეთა, თავადთა და ძღვედლოთ-
მოკართა გარეშე სსეებს არას ასწრდნენ.

ჩვენ ასე ვსაზრამთ, ამას უტყუერად აჭრეშმარიტებს ქარ-
თველი კაცის გონების სიამაყე და ძალა სულგონობა, იგი
რაც გინდა გაციკვებაში ჩავარდეს, მწუნსარებაში, უკანასკნელს
განწირულებაში, იქაც-გი არ დაივიწყებს მელექსეობას, იქაც-გი
იგი მიისწრათის ლექსების და მგონების გარს, რადგანაც
მათში ჰპოვებს თავის განწირულების შიკვას, ძალადოს, დამა-
დინჯებულს ძაღს, გვეძულ სულის და გულის აღსაფრთოკა-
ნებულს მიდრეკილებას. როგორ შეიძლება, რომ ბუნებისა-
გან უხვად დაჯილდოვებულს ქართველს ერს განეკლეს ცხოვ-
რების მთელი საუკუნე და მას მგონსანი და მელექსენი-გი არა
ჰყოლოდეს, ეს არ შეიძლება, იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ
მომავალში მასლება განხდება, თვით ძველთ მგონსანთ და მე-
ლექსეთ ნაწარმოებნიც აღმოსხნდება. ყველაფერი შეიძლება.

ქართველ ერს რომ საშუაღს საუკუნეში არას დროს არ
გაუვლია ისე, რომ მას არამც თუ მწიგნობარ ხელოვანი მე-
ლექსენი არ ჰყოლოდეს, არამედ სასაღსო კილოთი მთხუზველ
მელექსენიც-გი, ეს ძველის სასაღსო ლექსებიდანაც აშკარათა
სჩანს. XIII საუკუნიდან მოყოლებული XVIII საუკუნემდე სა-
ქართველო საესე ყოფილა სასაღსო მგონებით, მთა, ბარი ამა-
თით ყოფილა მოფენილი, ეს სასაღსო მელექსენი იყვნენ გა-
მომსატეღნი ქართველთ ტანჯულთ წვა-დაგვა მწუნსარების,
ესენი საყოველთათ უმრავლესობის გვერდით სცხოვრებდნენ,
მათს ჭირში და ღზინში იღებდნენ მონაწილეობას, შირმის,
დროს მშრომელნი იყვნენ, მძობის დროს ძმები, საზრდოს
გაყოფის დროს სრული კომუნისტები, სიცოცხლე მათში სდულ-
და, ცხოველი სისხლა მათში სწქეფდა, წმინდა ნაზი გრძობა
მათს გვამში მოაპოვებოდა, მათი მამუღის სიყვარული იყო
სიწმინდით და სისუფთავით საესე, ამათს შესუადღას ვერავინ
მოასერსებდა, ამათგან ქვეუნის ღაღატი იშვიათად მოსდებოდა.
ამათი რჯასი იყო რჯასი პატრონების, სიმშვიღის, სიწმინ-

Handwritten notes:
ყველა მწიგნობარ
და მწიგნობარ
და მწიგნობარ
და მწიგნობარ
და მწიგნობარ

დის, ძმობის, და ერთობის, ამათ სშირად იცოდნენ ერთად ცხოვრება, საერთო ღვინი, საერთო დღესასწაულების გადსადა, რასაც ცხადათ ამტკიცებს დღევანდლამდისაც მათში დაცული ზნე-ჩვეულებანი. სადაც ასეთი საყურადღებო ცხოვრების წესები არსებობდა, იქიდან გამოსულ მგოსან მეღეჭსენიც მალე იდგნენ ცხოველის გრძობებით, ჭეშმარიტის ჭირვარებით და კეთილის მიმართულებით, ამათ ლექსები საყურადღებოდ მარგალიტივით შთებოდა ქართველ ერის წინაშე, ქართველი ერი მასში ჭხედავდა თვის გულის მალამოს, წმინდა საზღვარებს, მიტომაც მთელმა ერმა მისცა ბინა თვის გულში საუკეთესო სახალხო მგოსანთა ლექსებს, თვის გულში აღბეჭდა მათი თქმულებანი და ასე თუ ისე რაკდინიშე საუკუნე შეინახა მტკიცედ დაცული. დღეს ქართველთ კალთა, რომ ამ საყურადღებო საგანს ყურადღება მიუპყრას და განვიღო დროთა ქართველ ერის გულის საუნჯე შეიკრიბოს და დაიბეჭდოს. ეს იქნება ძვირფასი განძი ქართველ გლეხ-კარების წარსულის ჭკა-გონების და მალაღ მიდრეკილების სიდიადე. ამაზე კაი მასალა გლეხ-კარების ისტორიის დასაწერათ არა მოიპოვება რა ჩვენს ბედშაქს ისტორიაში.

სახალხო ლექსებიდან ცხადად სჩანს, რომ ზოგი მათგანი გამოთქმული უნდა იყოს XII საუკუნეში, ზოგი XIII საუკუნეში, ზოგი შემდეგ საუკუნეებში; გამოთქმულნი ლექსების თავიანთ თავს ლექსში აღწერილს საგნის თანამედროვე პირათ ისახებიან, ნამეტურ ეს ეტყობა XVI—XVII საუკუნის სახალხო ლექსებს, ყველაფერი ცხადათ სჩანს.

ბევრი მშვენიერი დიდრონი ლექსებიც გამოუთქვამთ, როგორც რომსტომ გმირის ლექსი, ზაალის, ცხენის ლექსი, ეთერის ხომ რიცხვი არ არის, ჯოჯოხეთის, სამოთხის, ცოდვა-მადლის, ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ, თამარ მეფის ლექსი, ირმის ლექსი, წმიდა ნინოსი, თბილისის ქება, ცხენის ლექსი და ბევრიც სხვა ენით მოუთვალენი.

ქართულს მწერლობაში ქართველთ მგოსანთ. სსენება

XVII საუგუნეიდან იწყება ამ საუგუნეში საქართველოში მთელი გუნდი სწნდება, მელექსე მგოსნებისა, სასალხო მელექსენიც-გი, როგორც თრიალეთელი გოჩა, შემდეგ დროში იმერთ მეფეთა მგოსნათ ყოფილი. მელექსეობა საქართველოში ისე წავიდა წინ, რომ იამბიგოს ლექსის წერის გარდა შაირ-სიტყვაობით წერას თვით ქართველ მღვდელ-მთაქარნიც-გი მისდევდნენ, მაგალითებზე;

იოსებ მიტროპოლიტი, რომელმაც შაირ-სიტყვაობით დასწერა დიდი მრურავის ქება XVII საუგუნის ნასეკარს და ეს ქება 1853 წ. თბილისში ცალკეც დაიბეჭდა.

იაკობ შემოქმედელმა დუმბაძემ შაირ-სიტყვაობით დასწერა მჭამდიანთ დარღვევა. იაკობ შემოქმედელი სცხოვრებდა XVII საუგ. გურიაში.

დომენტი კათალიკოზის მოძღვარმა ტალაშაძემ დასწერა შაირ სიტყვაობით XVIII საუგ. დასაწყისის ქართველთ ამბები, რომელ აღწერაც ახლა ცალკე იბეჭდება.

იონე მროველმა ეპისკოპოზმა სწერა შაირ-სიტყვაობით ლექსები, ბაიათებიც-გი, ბეკრი ამის ნაწერები დაიკარგა, ბეკრი დაჩხა, ჩვენ დრომდის მოახწიეს.

ზაქარია მოძღვარმა 1755 წლებში დასწერა შაირ-სიტყვაობით სატირა „კატის ომი“ ანტონ კათალიკოსზე. ასევე სწერდნენ ქართველთ ეპისკოპოზნი, არქიმანდრიტნი, მღვდელნი და ბერნიც. ანტონ კათალიკოსმა სომ მთელი ტომი დასტოვა იამბიგოსი „წყობილ-სიტყვაობა“. მაგრამ უნდა შეინიშნოს, რომ ყველა ამათ ნაწერებს ერის გულში არაიერი ნიშნები შეჭჭნდა, იგინი ვერ ბეჭდადნენ თავიანთ ნაკალას გზასა და კვალსა, იგინი ერში ვერაფერს სთესდნენ კარგს, მისგან არც ძმობა ითესებოდა, არც მამულის სიყვარული, არც გმირობა და „ჭირსა შიგან გამაგრება“, ამის მხრით ისე და ისე შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“ შთებოდა ქართველ ერის გულის მაღამოთ და ჭკუის საფაროთ, ყოველს საუგუნის ქართველებს „ვეფხისტყაოსანი“ ედგათ წინ და ამას

კითხულობდნენ მხოლოდ, რადგანაც ივინი „რეფსის ტუალს-ნის“ მეათეთ წაკითხვას ამჯობინებდნენ, ვინემც ზემოხსენებულთ მელექსეთ მსგავს მელექსებისაგან ახლად დაწერილის სსკა-და-სსკა ახლს ლექსებს, შაირებს და ზომებს.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ზემოხსენებულს მელექსებს გარდა საქართველოში სსკებიც იყვნენ საერო კილოთი ლექსების მწერლები, რომლებიც დიდათ სახელოვნებდნენ, ამათი ლექსები დიდს ზატივისცემასი იყო შესული, ხოლო უმეტესად მათ თავად-აზნაურობა სცემდა ზატივს. მაგალითებ:

თეიმურაზ მეფე, რომელმაც 1660 წლებში ბეკრი რამ სთარგმნა და სწერა ქართულს ენაზე.

ონან კასის მდივანი, ამავე საუკუნეში, რომელიც XVIII საუკუნესაც მოესწრო და კასტანგ VI-ის მასლობელ ზირათ ითკლებს და რომელმაც ლექსათ სთარგმნა „ბარამიანი“.

თვით კასტანგ მეფე, ბაქარიც-გი სწერდა ლექსებს, თეიმურაზ მეორეც, რომლის ლექსების რიცხვი ერთობ დიდაა, შემდეგ დროში ბესიკი, ანუ ბესარიონ გაბაშვილი, დიდათ სახელოვანი და მომღერალ-მგოსანი, ბეკრიც კიდევ სსკები. მაგრამ უკვლავ ეს მელექსები და მათთან სსკებიც მრავალნი იყვნენ ქართველ ერისათვის გამოუსადეგარნი და მკვდრები, მათი ნაწერები ივითხებოდა მხოლოდ ქართველ თავად-აზნაურობაში, რადგანაც მათგან აღწერილნი ლექსები და საგანი ლექსებისა მხოლოდ ამ წოდების მოწონებს და აღწერას წარმოადგენდნენ, ამიტომ მათი ნაწერების უმეტესი ნაწილი ერისთვის უვარგისი იყო, არაფრის მაქნისი, ერი ათასწიარის მწუხარებისაგან იყო დატანჯული, შინაური და გარეული მტერი მას სწიწნიდა და ამ დროს მას სად სცალწოდა, რომ სსკებულ მებაიათების და მელექსების ლექსები ეკითხა, სადაც ის თავის-გაჭირებულ ცხოვრების შესახებს ეკრას ჭპოკობდა. ასეთს მელექსებს ბეკრათ სჯობინდნენ სახალხო მგოსნები, სახალხო მეშიარები, რომელთა ლექსების თხზვის წესდება უფრო ფართო იყო და

მასთანვე ფარსაგი, ვინემც ზემოხსენებული მწიგნობარ-მკვლარ მებაიათე-მეშაირ-მელექსეებისა.

წამოიდგინეთ ჩვენი ძველი მელექსეების სამკვიდრე და სიბნელე, რომ იგინი მოწამენი იყენენ იმ წუთების, როცა საქართველო ათასწიარს გაჭირვებაში იყო ჩავარდნილი, როცა ქართველთა შვილები ტრაპიზონში, სტამბოლში, თაკრიზში, თეირანში და შირაზში ცხვრებივით იყიდებოდნენ, როცა ანგროდა მთელი საქართველო, როცა ისპობოდა ქართველი ტომის ერი, როცა სწყდებოდა აუარებელი გლეხ-კაცობა, იგი გაწყდა თითქმის, ნახევარი საქართველო ოსმალებთან აიღო, ხალხი გაათათრა, მწიგნობრობა ჩეცხლსა და წყალს ეძლეოდა, ერთ მხარეს მხნე მამულისშვილები იღვწოდნენ და მეორე მხარეს კი მოღალატენი ფარფარებდნენ, ერთ მხარეს მამულისშვილები სწყდებოდნენ და მეორე მხარეს კი მოღალატენი ქეიფობდნენ, რამდენი უსამართლობა, რამდენი უბედურება იყო ჩვენს სამშობლოზე დამტყდარი, ყველა ვერ მოითვლება. ამ დროის ქართველ მელექსენი კი თითქოს ერის და ქვეყნის ასეთს მდგომარეობას ვერ გრძნობდნენ, თითქოს ყველა ესენი მათთვის უმნიშვნელო იყო, ფარდა გადასურული, სათქმელათაც კი ძნელია ვსთქვათ, თუ ამ დროს რას სწერდნენ ეს მელექსეები და რით ამხსნებდნენ ილაჯ-გაწყვეტილ ქართველობასა. ამას ჩვენ არ შეგვხვებით, ეს მომავლისთვის მიგვიჩვენია, მომავალი მიუძღვნის მას თავის შესაფერს საწყაულს. ესენი არ გრძნობდნენ ერის გაჭირვებას, უმრავლესობის საჭირკებას, მოთხოვნილებას და მიტომ მათი ნაწერებიც მარტოთ იქ ვრცელდებოდა, იმ წოდებაში, სადაც იწერებოდა, საზოგადოთ ხალხმა ასეთ მელექსეთგან ვერაფერი ისწავლა, ხალხმა ამათ ნაწერებში თავის ცხოვრების გამოსაყენებელი ვერაფერი ნახა და ამიტომაც მათს წინაშე ზემო ხსენებულ მკვლარების ნაწერებიც უცხოთ დაშთა, უსარგებლოთ. ამათი ნაწერების უმეტესი ნაწილი მხოლოდ ძველს ხელთნაწერებში დაშთნენ შენახულნი და ჩვენ დრომდისაც მოახწიეს.

ქართველთ უგვან მგოსანთა და მელექსეთა კილოსა და კვალს გზა აუქტია მხოლოდ დაკით გურამიშვილმა. დიდებულის და სახელგანის შოთა რუსთველის შემდეგ მოყოლებული საქართველოში დაკით გურამიშვილს გარდა სხვა არავინ გამოჩენილა.

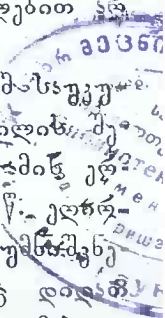
დაკით გურამიშვილმა ფხიზელის თვალთ შეხედა საქართველოს მდგომარეობას, ქართველ სალხის უბედურს ყოფაცნოვრებას, უკიდურესათ დარღვეულს ერთობას, შიგოთებს, მეფეთა, მთავართა და თავადთა განსუთქილებას, ქვეყნის არკედარებას და უმეტრებას, რაც დაკით გურამიშვილის გულსა და სულს სწამლაკდნენ, რაც ჭქენჯნიდნენ მის სხეულს. ამ უბედურების შესასებ დაიწყო მან ლექსების წერა, დარიგება და მოძღვრება, ავს ავი უწოდა, კარგს კარგი, საქები აქო, სამაგელი ამაგა, იგი შეეხო ქართველთ უმრავლესობის ცნოვრების ყოფა-მდგომარეობას და სხვათა შორის დასწერა შესანიშნავი ჰოქი: „ქაცვია მწყემსი“, რომელიც ქართველთა გლეხთა შვილების ცნოვრებას შეესება. პირველი მაგალითია საქართველოში, რომ ვინმე მგოსანს გლეხთა ცნოვრებიდან რამე დაეწეროს. მოკლეთ უნდა ვსთქვათ, რომ დაკით გურამიშვილმა თავის ნიჭით, ქვეყნისთვის სასარგებლო რჩევით და ლექსების წერით მთელის ერისაგან მოიპოვა პატივისცემა; მისი ლექსები გავრცელდა გლეხებშიაც, აქ მან გაიდგა იესოვი, აქ მან თავისი გაკლენა მოასდინა, თავისი ძალა შეიტანა, თავისი ნაკალი აღბეჭდა, თავისი კვალი დააჩნია მათს გონებას, მათს წარმატებაზე დიდი ზე გაკლენა მოასდინა, ეს ცხადათ სჩანს ამ ბოლოს დროს გამოსულ სასალხო კილოთ მწერალთ მელექსეთა ლექსებიდანაც, რომელ მელექსენიც სშირად მიჭბამვენ გურამიშვილის დიდაკტიურს კილოს, მისებურს ლექსის წესს. მდაბიო ერში გურამიშვილის კილოს ძალიან ბეკრი მიმაძიკელნი ჭყავს, თუმცა მამაკეთა ლექსების უმეტესი ნაწილი დაუბეჭდავი შთება, მხოლოდ მე ვი კარგათ ვიცი ეს, რადგანაც სშირად მისდება მათი ნახვა და კითხვა. ამის დასამტკიცებლად

რამდენიმე ლექსი დაბეჭდილებიც არის, ასე რომ ჩვენის ხალხის წინაშე იმდენი ზე დაბეჭდილება არც ერთს შეეძლოს წაკითხვა, რადენიც უკვდავს „ვეფხისტყაოსანს“ და ამის შემდეგ „დავითიანს“.

მე აქ დავით გურამიშვილის ნაკლს, საწმინდოებრივ და ბიბლიურად მიმართულებას არ შევეხები, მე აქ სასუქით მარტო მისი დიდაქტივა მაქვს მიღებული. მისი დიდაქტიური მიმართულება ჩვენთვის იქამდის ფარსავათ შეიქმნა, რომ მან თავის დროსვე იქონია უკვან ქართველებზე გავლენა, თავის გავლათ ამის მელექსეობის სამთელიც ანთო ქართველთ მელექსეთ მელექსეობის ასპარეზე, დავ. გურამიშვილის ლექსის ძაფსაც გაუჩნდნენ პატივისმცემელი და გუნდრუგის მემკვიდრნი, ეს მოკლენა მე ჩვენ მეუღ დროის ქართველთ შორის დიდს საქმეთ მიმანია, რადგანაც მაშინ დ. გურამიშვილის გილო მესტიკირების გილოთ იყო მიღებული და მასთანვე გმობილ და დაცინებულიც. ეს გილო სამკასისათ მიანდათ და ძველნი მწერალნი სძრასავდნენ სშირათ თვით გურამიშვილსაც, რადგანაც ამის მელექსეობის გილო მადლის აღმკობილებით ადამოისტვიტობდა მათს წინაშე.

წამოიდგინეთ თქვენ ჩვენი ბედ-შავობა, რომ ამას-შუაგუნის ნასეკარმაც-გი ისე განვლო, რომ დ. გურამიშვილის მესასებ სსენება ქართველებში არსად დაიდრა, არსად ამის ეთი სიტყვაც არ დასტამბეს, როგორც იქმნა 1852 წელსა მტირე რამეს დაბეჭდვა „ცისკარში“ და ისიც უმსახურლოთ დაშთა ქართველთ შორის, რადგანაც მაშინაც დიდაქტივი იქებოდნენ და იდიდებოდნენ ისევე და ისევე ქართველთა მებაიათენი, რომელნიც თავანთ პოეზიით და ფანტაზიით მკაცრათ ეჭკემდებარებოდნენ სპარსულ მებაიათეთა პოეზიის და ფანტაზიის გავლენას. ეს გვამნი და მათი დამქაშები მე მიმანია ნამდვილს აზიურს მებაიათებათ.

თავის დროს დ. გურამიშვილის ქართველთაგან არათ ცნობა ჩვენ არ უნდა გვიკვირდეს, რადგანაც მაშინ ქართველთა მე-

ლექსეობის ასპარეზი მხოლოდ მეზაიათეებით იყო სავსე, მაშინ ეს მეზაიათენი იქებოდნენ და იდიდებოდნენ ქართველთა უზრუნველ გონებისაგან და განცხრომის ძეთაგან. მაშინ მეზაიათობა ჩვენში სსქართველს დიდებათ მიაჩნდათ, სამთლათ და სიქადუღათ, მეზაიათეები ისე იქებოდნენ და იდიდებოდნენ თვით შეფეთ ძეთაგან, როგორც რუსთაველი და სსუები. არა მგონია, რომ რაც მაშინ სახელი ჩვენს მეზაიათებთ შორის ბესიეს, ფერშანგს, სსათნავს და თუმანოვს ჰქონდა, რომ ის დღეს ვისმეს ექმნეს. ამ მეზაიათებმა რაც მოინარსუქეს და რაც ასწავლეს იმ დროის ქართველთა ძეთა, ის დღეს ჩვენთვის მკვდარია, ჩვენ ცსოკრებასთან კავშირ-გაწვეუტილი, მათ გერა-ფერი ნაგალი აღბეჭდეს, მათს გარდაცვალების უამსვე გარდაიცვალა თვით მათი მეზაიათური კილოც, ჰასრი, მიმართულება და განძრასვაც. დრომ და გარემოებამ დალეწა მათი უპარგისი ფანტაზიის სკოლა, დასწო მათი ბაიათობის უნაყოფო ძაფი.

დ. გურამიშვილის კილოს თუმიცა დიდი პატრონი და ძეგარკელნი არ ჰყვანდნენ, მაგრამ იგი მანც არ დაეცა, თავის კვლათ და წილათ მან პატრივისმცემლებიც მოიპოვა, თუმიცა არა დიდ გვართა ძეთაგან, არც ცნობილ მეზაიათებისაგან, არამედ სუელ უცხო, ასალ მწიგნობრებთაგან, რომელ ძენიც სამღვდელოთ შვილები იყვნენ, რომელ სამღვდელო პირთა მამებიც გლეხის წოდებიდგან გამოდოდნენ, ამ სამღვდელოთა მწიგნობარ შვილებს ხშირათ უწერიათ დ. გურამიშვილის კილოთი ლექსები, ამათაც მისებურათ აქვსთ მომართული თვისი დიდაქტივა, ძველი და ახალი ამბები, მასთანვე ქართველთა უგიცობაზე და უხეირობაზე გოდება და ტირილი, თუმიცა არა დიდის სელოკნურის კილოთი, მაგრამ მანც ესენი იყვნენ დ. გურამიშვილის ლექსის კილონი და მიმართულების მღაღადებულნი, ამათ დაიფარეს გურამიშვილის მიმართულება და გააკრცელეს ქართველებში, რასაც შემდეგ დიდი მომავალიც დაუდგა, მან ქართველებში უაღრესათ შეიტანა თავისი ჰასრი, ძალა და კეთილი მიმართულება, ამისმა ძალამ დახადა თვით უახლეს

დროის სიტუკა-კაზმული მგოსნები, რომელთაც საშუალო განათლებაც აქვსთ მიღებული, ესენი ამშვენებენ ჩვენის მწერლობის ასპარეზს, ამ სიტუკა-კაზმულის მგოსნების შემარცხსენი არიან ხელისნათა წოდებიდგან გამოსულნი მგოსნები, რომელნიც ამ ბოლოს დროს აღმოსწინდნენ ჩვენის მწერლობის ასპარეზზე და რომელთა ლექსების უმეტეს ნაწილს დ. გურამიშვილის ბრწყინვალე შუქი ჰქმნის.

ამათში გურამიშვილის ლექსებს დიდი ადგილი უკავია, უკვლას აქვს შექმნილი და ყველა სიამოვნებით ეწაფება მის დარიგებს და სიბრძნის ტრფიას. იმოდენი გავლენა და ძალა ჩვენის დროის მდბიოთ უსწავლელთ შვილებთა გონებითა განვითარებაზე არც ერთ ქართველს მგოსანს ჰქმნია, რამდენიც დიდებულს „კეფის-ტუასანს“ და „დავითანს“, შოთა რუსთაველისაგან ამით ისწავლეს სიტყვების ჩაწვავა, ქართული ენა, გრძობა და დავით გურამიშვილისაგან ავისა და კარგის გაჩეკა, ქვეყნის უბედურების გაგება, თავისი თავის უმეტრება, თვალის გასილება, დაქვეითებული ცხოვრების და უვიცობის შესახებ მწარეთ გოდება. ეს დამტკიცდება მშინ, თუ უმრავლესობის ლექსებს დაბეჭდვა ელიწსება, გამოსწინდება, რომ დ. გურამიშვილის მშინარს მდგომარეობაში დაშთენილს ვილეს უფრო მეტი სარკებლობა მოუტანია ჩვენთვის, ვინემრ ჩვენთა ძველთა თავისუფალ მებაიათეთა ფანტაზიურს მიმართვას. ქართველთ ძეთა შორის მებაიათობის დღეს არაფერია დაშთენილი და გურამიშვილის ვილეს ვი დღეს სარკეთ არის გამსდარი, „დავითანის“ ზოგი ადგილები მუშათ გულის სარკეა, ესენი მასში ხედვენ თავიანთ ცხოვრებას და ამ ხედვისაგან თვალუბ-ასილულნი ეძლევიან მსწეობას, განღვიძებას, მრავალ შემცნებულ საქმეთა შორის მელექსეობასაც. მხოლოდ ერთი ამათი უბედურება ის არის, რომ ამათ მელექსეობისთვის არის საქირო ბრწყინვალე გამცნებული ტალის მოხკედრა და ამ ტალათ ჩვენ მიგაკანია დიდებულის მგოსნის აკაკი წერეთლის ლექსები, რომელსაც დ. გურამიშვილის შემდეგ ცალი და ტო-

ლი არა ჭყავს სელაქინთა და მშრომელთ წინაშე. იოსებ და-
კითაშვილმა, მ. გორდამემ და სხვებმა თავიანთ მასწავლებლათ
აკაკის ლექსები აღიარეს და მეტ უწოდებ ასევე, იგი არის ქარ-
თველთა უახლეს დროთა მელექსეთა და მგოსნთა მასწავლე-
ბელი. აქ ჩვენ მივიღეთ ისევე ჩვენს სავანეზე, რადგანაც ამ სა-
საღვსო მგოსნების, ანუ აკაკის მოწაფეების შესახებ ქვემოთ
გვაქვს მტირეთ ლაზარაკი, სხვაგან გრცლათაც გსწერთ.

დავით გურამიშვილის შემდეგ დროს მოსდევენ: ბუსი-
გი, ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი და სხვები,
გიტყვით, რომ ვერც ამათ აღბეჭდეს თავიანთ ნაკალი იმ სი-
ღიადის აღბეჭდილობით და მიმწიდეგლობით, როგორც ზე-
მოთ სსენებულ მგოსნებმა. გრ. ორბელიანი და ალექ. ჭავჭავა-
ძე სასაღვსო მგოსნებთ ითვლებიან ჩვენში, მაგრამ მათ ნა-
წერებს სჯახსი არ იტნობს, მათ ლექსებს და სიმღერებს აქამ-
დისაც და დღესაც მხოლოდ მოქეიფე თავად-აზნაურთა შვი-
ლები კითხულობდნენ, ღოთი ბიჭები, დარდიმანდი ყმაწვილე-
ბი, მოღსინენი და მოთამაშენ, რომელთ რიცხვიც საქართვე-
ლოში ერთ დროს არ იყო მტირე. მოქეიფე და მოღსინე წო-
დება ცხოვრებაში სილადეს დაეზიან, მათში სილადემ დაბადა
სითამამე, სითამამემ გარყვნილება, გარყვნილებამ გასწწნა და
გასწწნამ გადაშენება-გაწყეება. ეს მოჭყვას იმ ყვაილოვანს სა-
ნას, იმ მჩქეფარე ცხოვრებას, იმ სანაქებო ღსინით სავსე
სუფრებს, ქეიფებს და დროს ტარებას, რასაც ალექ. ჭავჭავა-
ძე, გრ. ორბელიანი და სხვები ქება-დიდებათ მოიგონებენ, აღ-
წერენ, ადიდებენ და სანატრელათ ხადიდნენ, რომ ყველას კარ-
ზე ის ქეიფები და სისარული ყოფილიყოს მიმდგარა. სისა-
რული, რასაკვირველია, რომ კარგი განძი და საღაწოა ერის-
თვის, მაგრამ სისარულიც არის და სისარულიც, ზომიერის
ღსინის ქება და ნატურა სხვა არის და დორმუტლურის ქეი-
ფების ნატურა და მიბამვა კი სამწახსია.

ქართველ ერს ზემო სსენებულ მგოსნების ნაწერის სიმ-
ღერებისთვის არა სცალდა, ამათ თავიანთი ცხოვრების დარ-

დი აწუსებდათ, თავიანთი უღელი, თავიანთი ტვირთი და მწუხარება, ამითთვის საჭირო არ იყო მათი სიმღერები; მათი არშოიობა, ღაღადანდარობა, უსომიო ღათობა და გლეხ-გაძვების შრომით და რთულით გაძღობა. ამით ჭყვანდათ თავიანთი მგოსნები, თავიანთი სულისა და გულის გრძნობაჲთა გამოძნატველნი. ესენი უფრო ძვირფასნი იყვნენ მათთვის, ვინემც ზემო სსენებულ სელაჲს მგოსნები, ძვირფას იყვნენ, რადგანაც მათ უფრო კარგათ ესმოდათ ქართველთ უმრავლესობის კითხვება, იგინი ცხსაც კი შესტირდნენ და ჭკობდნენ გლეხ-გაძვის მონებას, ტანჯვას, მწუხარებას, უმეტრებას, სიღატაკეს და ჩაგვრას. ხალხიც ამას თხოულობდა, ნატვრით ამას იხეუებოდა, ხალხი ასეთ მგოსანთა ლექსებს იხსობოდა, თვის გულში მათს ნაწარმოებს აძლედა ადგილს, მათს გულში ბევრი რამ დაშთა, ბეკმა გაპრანმა ლექსმა მოახწია ჩვენამდის, ჩვენს დროამდის ზოგი დაიბეჭდა, რანიც ცხდათ მოწმობენ ამას. ზემო სსენებულ მებაიათების კი ქართველ უმრავლესობამ არაფერი იცოდა, მათს ლექსებს არ კითხულობდნენ.

სსენებულ ჰერთა ლექსები და სიმღერები მცირეთ თფილისის მოქალაქეებში იდგადა იფეს, უფრო სომხებში. მაგალითებრ ეს თვით XVIII საუკუნის თფილისის მოქალაქეებსაც ეტყობოდათ. იმ დროს, როცა საქართველოს მოსიხსარი მტერი ეგრა გაჩა და ახსობდა, მესიმღერე და მგოსან-მელექსენი კიდევ და კიდევ ქალთა არშოიობის მეტს სხვას არას დამღერდნენ.

მაგალითებრ ბესიკმა ისე განგლო თავისი ხანა, რომ საქართველოს ერის მდგომარეობას ერთი ლექსიც არ უძენს.

ამის თანამედროვენი იყვნენ შემდეგი მელექსენი და მესიმღერენი, რომელთა ლექსებიც ჩვენთვის მკვლარ არს.

საათნავა, სომეხი, რომელმაც ქართულ ენაზე სწერა მრავალი უგვანი და არა დროის შესაფერი ზაიათები.

სტეფან ფერშანგი, გორელი, სარწმუნოებით ფრანგი, ლექსების წერის მცოდნე, მხოლოდ არა დიდათ სასარგებლოდ

მწერალი, ამან კი დასწერა ერთი ჰატარა ლექსი 1795 წ. ქართულთა უბედურების შესახებ, ისიც თაღლითი.

ამათ დროსვე ეოფილა წყალობა ბებუთოვი, ბუდალ ოღლანი, ესტატე ციციშვილი, გიორგი თუმანოვი, ეგნატე თუმანოვი, დიმიტრი თუმანოვი, ქეშიშ დარდიმანდი ამერიძე, ბარამ ბარათოვი, ზაალ ბარათაშვილი, სოლომონ მდივანბეგი, დიმიტრი ბაგრატიონი, გრიგოლ ბაგრატიონი, თვით დავით ბატონიშვილი, თვით მეფის ქალი თეკლე და ქეთევანი, პეტრე ლანძე, თამაზ ქობულაოვი, დავით რექტორი, მიწაყვანა მადათოვი, იონე ორბელიანი, ისაია ჯანჯუღაზოვი და შიო მუჭიანურე. დავით გურამიშვილის შემდეგ ჩვენ დრომდის ერთი ისეთი მესამეურე-მეღეჟსეც არ გამოვიდა, რომ მას თავის ლექსებით ჩვენის უმრავლესობის გულის ტკივილში ჩახედნა და მონაწილეობა მიეღო. ამთვან მხოლოდ ერთად ერთი მეღეჟსე-მგოსანი სდგას განმარტოებული, ეს არის შიო მუჭიანურე, მგოსანი, კარგი ხმის მექონი, მომღერალი, მწიგნობარი, ცნობილი გვამი, დიდათ მხნე, თფილისელი მოქალაქე, ტომით ქართველი, სიტყვა-გაზმული, ნაკითხი მეღელთა ქართველთა მეღეჟსეთა ლექსების, მოთხრობების და ისტორიულის წიგნების, დიდათ მოყვარე ქართველთ თავის უფლების, ქართველთ მეფობის გოდებით მომგონებული, გოდებით მღერალი დაკარგულის მდგომარეობის, მგმობელი მესხნათის პირების, მომტირალი ჩანვით დარღვეულის ერთობის, მწუხარების ზღვა, ყველას წინაშე თვალ-ცრემლით უშრობელი, თვით ლხინში და სამხიარულად დროს გატარებაშიაც არა მხიარული, არაშედეგად ხმა, გლოვის წარმომადგენი. ამ მგოსან-მეღეჟსის გოდება იმ დროის ქართველთათვის იყო უბრალო ხითხითი და ამიტომ გოდება მგოსნისა შთებოდა უმნიშვნელოთ. ამის ჩანვის ხმა და ლექსები გააქრო 1832 წლის შემთხვევამ, არსად აღარაფერი დაშთა, სულ მოსპობილ-გამჭრალ იქმნა, თუმიც ერთმა ქართველმა მაწუყა, რომ მის ლექსების ზოგმა ჩვენ დრომდისაც მოახწიაო.

ივანე გერესელიძე იყო შესანიშნავათ თარის და სკრიპის დამკვრელი და იგი ოსკრით მოიგონებდა შიო მეჭიანურის თარის, ჭიანურის და ხონგურის დაკვრას, მასთანვე შეჯექსეობას. შიო მეჭიანურის გარდაცვალება 1835 წლებს მიეწერება.

მაუწყა ივ. გერესელიძე:

— ბერი ვამე ამის ლექსები 1860 წლებში და მსურდა „ცისკარში“ ბეჭდვად. მაგრამ გერესელიძე გზოვე, ამას უგებდა ჩვენი ძველი მელექსეები აქებდნენ.

ასე იყო ქართველთა კითხვა, ასე მოეწყო ქართველთა სულიერი და ხორციელი მხარეები, აქ აღარ იყო სულისა და ცხოვრების გამაცოცხლებელი ძალა, ხმა ძველათვე მისწუდა ტეშმარობისა, ჰატიოსნებისა, ერთობისა და ძმობისა, ესევე ნაკლი დაემჩნა იმ დროის მწერლებთა ნაწერებს. მწერალნი და მკლანები არ იყვნენ თვის დროის შვილები, იგინი შავ დროის კვალად გერ იჭტოდნენ, დასადუშ დროის წინაღობე არ მოქმედებდნენ, მთელი საქართველო მელექსეობის ბრბოს წარმოადგენდა და ამ მელექსეებში სხსაღსო მელექსეების გარეშე ერთთა ერთი შიო მეჭიანურე გამოჩნდა; მეჭიანურე, მეთარე, ამას ნუ დაიბწეებთ, მაგრამ წარსულთა დღეთა და დროთა და თანამედროვე ქართველ გლეხთა მონების ტანჯვის, სიღატაკის და ათასი სხვა ამათ უბედურების და დაუსრულებელი ტანჯვის მწარეთ ცრემლის დამთრქვევი და მწუსარეთ მომდერალი იმ დროს, როცა ქართველთა სხვა მკლანები არშიეობის მეტს სხვა არასფერს ტრფიალებას მისდევდნენ, ამათთვის უცხო იყო, რასად მკლანი დამდერდა, მათთვის წარმოუდგენს აზრს და ოცნებას შეადგენდა ქვეყნის და წარსულ დროთა წესწეობილების შესახებ ოსკრით გენესას და გოდებას. მათვის იყო სიჭირო ნებავრება და განცხრომა. ჩვეულებრივ წეს-რიგს გზა აუქცია მსოლოდ ნ. ბარათშვილმა. ეს დაადგა მსოლოდ უცხო გზას და კიდოს, თუმიცა ჰირველს სანუბში ესეც არ ასცდა მამაპაპის გზას, ამანაც არშიეობით დაიწყო ლექსე-

ბის წერა. კიდევ მადლობა ღმერთს, რომ ეს მანძი ასცდა აღნიშნულს მიმართულებას, იყვნენ ისეთი მგოსან მწერლებიც, რომელნიც სსენებულს გზასა და მკვდას მიზანს თავიანთს სიკვდილის დღემდის არ განშორებინან. ასეთი იყო ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელმაც თავის სიტყვასწავლაში ბევრჯერ შეიტკაფა და გაიძრო კანი.

ჩვენმა საყვარელმა მგოსანმა აკვირ ამის საფლავის წარწერაზე სთქვა შემდეგი:

— შოტო, შენ ბედნიერი იყავ მით, რომ შენ იმას არა გრძნობდიო, რასაც ჩვენს ჯგრძნობთ და რა სასიძლის აღითაც ჩვენ ვიტანჯებითო. მიტომ სწერე შენ ბაიათებო.

კიტყვით, რომ მათი დრო უფრო გულ-საკლავი და სატირელი იყო, მათი დროის ქართველობა უფრო სამგლოვიარო მდგომარეობაში იყო მოთავსებული, სწორედ მათს დროს თიბებოდნენ ქართველთ შილები ჩვენთ მებატონეთაგან სტამბოლში, თავრიზში და თეირანში, სწორედ მათს დროს ანიკებდნენ გლეხ-კაცებს, მამულებს ართმევდნენ, სტაცებდნენ და ცოლშვილით აწიოკებდნენ, სწორედ მათს დროს სწარმოებდა საქართველოში წარმოუდგენი მონება, რანს მეხსებით ბატონთავის მონას სულით სორცამდის ატყაებდა, როგორც ალექსანდრე ჭავჭავაძემ გაატყავა შილდელი გლეხი ცეცხლად.

მათი დრო და ხანა ჩვენის მგოსნებისათვის მკვდარი იყო, ფარდა დაფარული, იმ დროის მგოსნებს ქართველთა უმრავლესობა საღსათაც არ მიანდათ, მათ ისე უმხერდნენ როგორც შირუტყუს, როგორც სასმარ იარაღს, მათს მკვებას ძალას, მათს მონებს, მათს თავზე შემოსავლებულს. მსხვერპლს. უმრავლესთ ღამაზ ქალებსაც თვის ზვარავათ აღიარებდნენ, თვის მსხვერპლად, შირველი უფლებაც მიტომ არ შექმნეს, თვით ეკვლესიის წესებსაც-ვი აწინააღმდეგენ, ასეთ შირებისაგან, ასეთ ბროხსაგან რა უნდა გაკეთებულიყო ქვეყნისთვის, ამათგან რა უნდა დაბადებულიყო კეთილი?—სრულიად არაფერი, ესენი მკვდრები იყვნენ სსვისის ტანჯვის სამზირლათ, ესენი

მსხვერპლნი იყვნენ უსამართლოს სიამოვნების და ჰარჰამობის. ნუ თუ ცხადათ არ დაამტკიცა ეს გრიგოლ რაბელიანმა, რომელმაც თავის სიკვდილის შემდეგ გლეხებისაგან ანაფრანკენ რე მილიონიდან ერთა გაზეივიც არ დასტოვა ქართველთ სასარგებლოთ; ესევე მოიქცნენ სსკებიც მრავალნი. ესენი არ ეკუთვნოდნენ დაბლა მიწას და მის ერს, მიტომ არც ერი ეტრფიალებოდა მათ ნაწერებს. ერი მათს ნაწერებში არას სედაკდა სატრფიალოს და სანუგარს, თვის გულის საწებელს მალამოს. საქართველოში უცხო და სამი იყო ერის ტანჯვის მგრძნობელ მგონის მოკლენა, საქართველოს მდგომარეობის და ვითარების მსუდგელს მგონის მკაცრი კალამი, მსკილიანბ ენა და ბასრი კბილები. შვიდასი წლის განმავლობაში ქართველ ერს, შოთა რუსთველის და დავით გურამიშვილს გარდა მხოლოდ აკაკი მოკელიანა, რომელმაც თავის ზეშთავანებითის მიმადლებულის ნიჭით კვლავ აღანთო შოთა რუსთველის და დავით გურამიშვილის შემდეგ მიმქრალი ლამჰარი.

II

საკვი წერეთელი, მოგესვენებათ, რომ დიდის წერეთლიანთ გვარის ჩამომავალია, ამათ გვარს და მოდგმას ეკუთვნის რუსება წერეთელი, ნესტორ წერეთელი, მამა ჰოეტისა რომტომ წერეთელი და მრავალიც სსკა ჰირები, რომელნიც ოდესმე დაამშვენებენ იმერეთის ერის ისტორიას, თუ ეს ისტორია დაიწერა და ეს ჰირებიც მოექცნენ შიგ, როგორც დამამშვენებელნი წერეთლების გვარ მოდგმის და მასთანვე მათის მოღვაწეობის. წერეთლის გვარის წევრნი მეთვრამეტე საუკუნეში იმერეთში ერთობ გამრავლ-გავრცელდნენ, ზოგიერთ მათგანმა სამეფო საქმეებზე დიდი ზე გავლენაც იქონიეს, როგორც რუსება წერეთელმა, რომელმაც ბეკრი რამ ცუდი საქმეები ჩაიდინა იმერეთის სამეფოს დასაღუჰათ. ჩვენს ისტორიაში დიდის

დიდებით ბრწყინვენ კასეთში გარსევან ჭავჭავაძე და იმერეთში ზურაბ წერეთელი.

ასეთის გკარიდამ დაიბადა ჩვენი საყვარელი მგოსანი აკაკი წერეთელი. აკაკიმ ჯერეთ სწავლა ქუთაისის გემნაზიაში მიიღო, მერე რუსეთში წავიდა. უნივერსიტეტში სწავლობდა. უნივერსიტეტში სწავლის შემდეგ ცოლი შეირთა, მის შემდეგ სტუდენტებს და ემსახურება თავის ქვეყნის ერის საქმეებს, სახელმწიფო, ან კერძო სამსახურში ეს არ ყოფილა. სხვა-დასხვა საზოგადო საქმეებისაგან-კი ხშირად ყოფილა დატვირთული. დღესაც მრავალ გზის და მრავალჯერ იღებს მონაწილეობას ქართველთა საზოგადო საქმეებში, თუკი რამ საქმე და საჭიროება იქმნება, იქ აკაკი სამშობლო ქვეყნის სამსახურისთვის უკან არ დადგება, მან კარგათ იცის, რომ მოყვასთათვის სამსახური და თავის დადება მაცხოვრებელ ბძანს, მიტომ აკაკი ყოველთვის უანგაროს თავ-გამომეტებით მოქმედებს, თავის მიმართულებას და მოყვასთათვის თავის დადებას — ლექსებითაც ჭქადაგებს, მისი ქადაგება არის ყოველთვის მარტივის ენით გამონატულ-განმარტული, რაის მეტებითაც ლექსები ყოველს ქართველს და ნამეტურ იმერელს გულში დიდ ბინათ სადგურს ზოულობს, ყოველი ჰირი, კინც-კი ინერგავს აკაკის ლექსების მტნებას და მოძღვრებას ის მოძველის ცხოვრებისთვის გაუტეხავ და გაყვიით გამოდის, დაუზარებელ მუშაკათ თავის ერის, ოჯახის და საზოგადო საქმეებისა.

აკაკი წერეთელს ჩვენ დიდს ღირსებას ვაძლევთ და ამ ღირსებას მაშინ უფრო აუმაღლებენ, როცა გაიცნობენ იმ დროების იმერეთ კეთილშობილთა საზოგადოების ისტორიას, როცა აკაკი დაიბადა, თვალები გაახილა და ზრდა დაიწყო. მოკლეთ მოგასხენებთ ხსენებულ დროთ დიდთა ქართველთა გვარითა ოჯახის წევრთა ცნობებს, დიდი გვარის ქართველთა, ვითარცა ფეოდალთა, დიდი სასული და ღირსება მოიპოვეს მუფეების დროს, ესენი განაგებდნენ თავისუფლათა, როგორც უნდადათ ისე მოქმედებდნენ. ეს ღირსება შემდეგში უფრო

გაუფრთხვად, ყოველ მათგანს გაეხსნა კარი მომხვეჭლობისა, მონების მთარველობისა, მზაკერობისა, უმათა დეგნა გასუიდვისა, რანდობის და სახელაოვნების. ყოველს მათგანს ხელში ეკავა ისეთი ძალა, რაის მეოხებითაც იგინი ბედნიერნი იყვნენ ცხოვრებით და აბედნიერებდნენ თვის შვილებსაც, თუ-გი ამას მოიწადინებდნენ და მოინდომებდნენ. იგინი ბრწყინავდნენ სახელაოვნებით, სიუხვით, პურ-მარლით, მოწყალეობით, საუდართა და ბერების შემწირველობით, მაგრამ ყველა ამანებისთვის-გი იგინი გლეხებს აწენენ კისერზე და გლეხ-კაცებს სწოვდნენ სისხლს, მიწასთან ასწორებდნენ, ყოველ პატარა კეთილშობილთ არჩილ, ლუარსაბ, ლეკანების ხელობა ეს იყო, ყოველი მათგანი ამ საქმეებით იწურთნებოდა, ყოველი მათგანი ასეთ საქმეების ანგარიშებით იყო გარემოცული, ასეთ მოქმედებაში იწურთნებოდნენ, ეს იყო მათი სამოქმედო ასხარეზი, ეს იყო მათი მასკილი, მათი ინდუსტრია, მთელი წოდების წარმომადგენნი მხოლოდ ასეთ რამეების მნატურელად შეიქმნენ, ყველას ნატურას და ოცნებას მხოლოდ ასეთი საქმეები შეადგენდა, სხვა საქმისთვის ესენი არ იყვნენ დაზადებულნი, ამ გზასა და კვალს მხოლოდ აკაკიმ და ილ. ჭავჭავაძემ აუხვიეს, მხოლოდ ესენი ასცდნენ, ესენი გაუდგნენ შორს და ამ შორს გადგომით ამათ მომავალში ქართველთ საქმეების ასხარეზი დაამშვენეს და ქართულს მწერლობას საკმარისი ბრწყინვალე ძალა შემინეს.

აკაკი ისეთ ოჯახიდამ გამოვიდა, ისეთ მამასპასათა გზასა და კვალს ასცდა, რაც სხვებისთვის ძნელი უნდა ყოფილიყო; დიდი და მრისხანე როსტომ წერეთლის შვილი ქართველი მგოსანი გამოვიდა, იმ ოჯახის შვილი, რომელთა გართა ოჯახსუდაც ძრეულ ბეკრი ცოდებები ტრიალებს, მათის მეოხებითა სწერეთლას გლეხ-კაცები სასტიკათაც იდევენობდნენ, იხტრებოდნენ და იტანჯებოდნენ, ასეთ საქმეების მსხვერპლათ იყვნენ გამხდარნი უფრო წერეთლიანთ მონები, წერეთლების ყმაბი. თუნდ ჩვენის მგოსნის მამის დიდის როსტომი

წერტილის ყმები მე სსკა-და სსკა ცნობები შევეკრიბე სოციალისტურ წყნარ მკვლევარ კაცების შესახებ და უნდა ითქვას, რომ ს. ბარათაშვილის მამა მედიტონი და აკაკის მამა როსტომი სწორედ ერთი თვისების კაცები ყოფილან, ერთ ნაირი ქართული გულუხვი პურმარხილისა და ერთნაირი მიღრევილების. ამ პირების გაცნობა დაწვრილებით არის საჭირო, რადგანაც მათ გაცნობის შემდეგ სსენებულ პირების ღირსება და კითხვება უფრო კარგათ გამოიხატება და აღიწერება, მაშინ უფრო კარგათ აიწონ-დაიწონება და დაფასდება აღნიშნული პირები...

აკაკის დედას კი მეტის-მეტს ჭკვიან მანდილოსანთ სთვლიან, იგი ყოფილა დიდის ახაშიძეების ოჯახის ქალი, ქართულათ გასდილი, მწიგნობარი, ქართულათ ძველი და ახალი ამბების კარგათ მცოდნე. დიდი კრძალულების და სთნებების მექანი დედაკაცი, მასთანვე ქართული ექიმობის მცოდნე, ექიმობა შეუსწავლია ქართულთ ზატრებისაგან და ძველის ქართულის „გარანაღიმებიდან“. ეს გუბი მეტათ კეთილის თვისების ყოფილა, მთელს საწერეთლოში ღარიბს ავთმყოფებს უფასოთ სწამლობდა და არჩენდა თურმე, იგი ყველა გემუღი და ღარიბი ავთმყოფის დედა-მიჯარველ ექიმათ ითვლებოდა, წამლებისაც კი თვით აკეთებდა თურმე და ავთმყოფებს მუქათათ ურიგებდა, ეს საქციელი იმ დროის თავადის ქალებთ შორის ერთობ იშვიათი გასლდათ. მედიდური ძველი ენისა ღარიბს მუქათათ წამლობას კი არა და ახლო მიკარებასაც არ გაბედავდნენ. უწეიან, რომ ამ ზატრიკრემულის დედაკაცის შრომის ქალს, მგონის დასაც შეეთვისაო, რომელიც დღესაც სტრუკრებს და სანატრულ და მარად სასოკარ დედის გზას ადგია და შეძლებისა და გვართათ მოქმედებს ხალხიო. ცხადი საქმეა, რომ ასეთ ძვირფას დედას დიდი ზე გავლენა ექმნებოდა ჩვენს ძვირფას მგონსაზე.

რადღა ფიქრი უნდა, რომ აკაკი თავის სასტიკი მამის მოხებით დიდს გაჭირვებას, დიდს განსაცდელს გამოსცდიდა; დიდს უთანხმოებას და იქნება საკმარის ზიზღსაც. ამის შე-

სასებო ცნობები მის ლექსებიდანაც გამოიჭერიტება. ამჟამად
სწავლის, რომ ჩვენს სსენებულს დროებში ქართლსა და იმე-
რეთში არამც თუ თითო-ორი წელი უნდა ყოფილიყვნენ
სასტიკის მიმართულების და სსიანების, არამც მთელი წო-
დებაც კი, მთელი თანამედროვე თავიანთი, რადგანაც იგინი მარ-
ტოდ სისასტიკის გავლენის ქვეშ იწურებოდნენ და მზად-
დებოდნენ, მათი ჰუმანიტარი და არა კაცური სისასტიკე ერთ-
მანეთს კერ დაუსლავლებიან, მათში რამე სსის გავლება არ
შეიძლება, რადგანაც თუ ჰუმანიტარის მოყვარენი იყვნენ, იმავე
დროს არა კაცური სისასტიკით რაღაც იყვნენ სსენი, ჰუმ-
ანიტარის ამბები მართალია, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ამ მე-
ჰუმანიტარულმა ეს ჰუმანიტარი მართლაც თავიანთი მსგავსი წო-
დების შეიღებთანავე იტოვდნენ, რომელთაც არც ქა აკლდათ,
არც კაკალი, მართლაც მათის მეჰუმანიტარობით იყვნენ სს-
ენი, ამათი ჰუმანიტარი ერთმანეთში სდებოდა, სსგა რა უნდა
ეკეთებინათ. ესენი გლეხებს ასლასაც არ მიიკარებდნენ და
არც მომსდარა მგალითი, რომ ამათ თავიანთი ჰუმანიტარის სი-
უსხვე ერთსელ თავიანთ გლეხების წინაშე გამოეჩინათ, ერთსელ
დაუპატიუნათ თუნდა ის მომრამელ თავიანთი მონები და ექვიფე-
ბინათ, ვისის მომითაც ისინი სძლებოდნენ, ვისის მომითაც
მეჰუმანიტარობდნენ ერთმანეთში და დღე და ღამ ქვიფობდნენ
და ღსინობდნენ.

სწორეთ ასეთი სვედრი სგდა აკავს, სწორეთ ამას მო-
უსდა ძველს უსერილ თავიანთს ბრძოლა, მასი ბრძოლა, მი-
სი ცდა თვით მისის წათესაგვიდამ იწუბოდა და გადა-
დიოდა უმცირეს სნიერ თავად-არსნაურბამდისაც კი, მაგრამ
არავის შეუშინდა, იგი შეებრძოლა ყველაფერს, იგი შეეკამათა
ყველა აგს, ყველა სისამაგლეს და ბორბობებს. მისი სსი
გრძნობა, ზეცითის მადლით მინიჭებული და მიმადლებული
გონება არაფერს მოეკრძალა, არაფერს შეუდრგა წინ, შეებრძო-
ლა ყველაფერს და თავის სამართლიერის ბრძოლით დასცა ის,
რაც დასაცემი იყო, გავანადგურა ის, რაც გასანადგურებელი

იყო და მიწიდან აღსაგველი. ეს იცის ნიჭიერმა კლამმა, ბუნებოთ მდიდარმა ჰიომმა, მეტად შორს მჭკრეტელმა და წინად მგრძნობელმა ფაქიზმა გონებამ, ეს იცის ისეთმა ჰიომმა, კისი გონებაც წმინდა საღისის მგონის სსიგონსობით. არის შემკულ-მოქარგული და იგი გრძნობს დღეს იმას, რაც მეტის სშირათ აღვრძინდება და აღდგება მკვდრეთით, რასაც მეტის მოკლის განღიძება, აღდგენა, გაფართოება და ტეშმარტების და ჰატიონსების გამრავლება, მაინც ასეთი წინასწარმეტყველება და შორს განჭვრეტა ზეციურის მადლით ცხებულის მგონსობის ხელობათ უნდა ჩაითვალეს, ამას არ ამტკიცებს რუსთველის კლამი.

მე არ ვიტყვი, რომ ჩვენს უკულმართ და ურიგობასთან მარტოთ აკავის მოუსდა ბრძოლა და კამათი, ამის დროსვე შესაფერათ დაჭმომ ილია ტაკტაკამემ, ქართველთ კეთილშობილთა ძველი სიღრუდე, არა ნაულებ დ. ტონქამეტ შეესო, ანტონ ფურცელაძე, იაკობ გოგებაშვილი და რამდენიმე სხვები, მაგრამ აკავის შრომას და ბრძოლას კიდევ ის მნიშვნელობა აქვს, რომ იგი ერთად ერთი ჰიომი იქმნა იმერეთში, ისეთ მხარეში, სადაც თანამგრძნობელთ რიცხვი სულ არ იყო, ასეთი ჰიომები სულ ასალ მოკვლენათ უნდა ჩათვლილიყვნენ. ქართლსა და კასეთში ასე არ იყო, აქ მწერალთ ნიადაგს ფეხი ჰქონდა გამაგრებული, ასეთ ჰაზროვნების მიმართვას თავის სულის ძლაც ჰქონდა ჩადგმული, ნუ თუ ზ. ანტონოვის შრომა და მწერლობა არ ჩაითვლება იმის მომასწავებელ ნიშნათ, სადაც ბერძენი რამ ძველებური წესები საკმარისის გმობით არის დაცინებული, მასხარათ აღებული. უნდა ითქვას, რომ რაც ქართლსა და კასეთში რამდენიმე ქართველთ მწერალთ ხედათ წილათ და ერგოთ, ის იმერეთში მარტოთ აკავს შესგდა და ერგო წილათა.

საქართველოში მოხება, ანუ ბატონ-ყმობა ყველგან არსებობდა, ყოველ კუთხის ბატონ-ყმებს თავისებური განონმდებლობით მხარეები და წესებიც ჰქონდათ, მასთანავე ყოველს

ბატონს თავისებური სამართალი, სჯული, განკარგულება და ბატონობა, ზოგის მეტი-მეტი უგანონო იყო, ზოგის სულ უსამართლო, ზოგი ყოველნაირს კაცობრივ ღირსებას და სიბრალულს გადასული, ზოგის ცოტა სამართლიანი. ქართლ-კახეთის და იმერეთის ბატონ-ყმობის მდგომარეობა ერთმანეთისაგან დიდათ განირჩეოდა, ქართლ-კახეთის ბატონ-ყმობა იყო მეტათ მონური, აქ ყმები ბატონებს მონურათ ემორჩილებოდნენ. ბატონები ყველათყურს ჩადიდდნენ, ჭყიდდნენ. შეუბრალებათ, ჩარდასიანის ურმებით მიერეკებოდნენ სპარსეთში და იქ კაი ფასათ ჭყიდდნენ. ასეთის უსამართლობის მოქმედების მოსახებით დაცარიელდა ბორჩალოს მაზრა და თრიალეთი, მთელი ამ მხრის გლეხ-კაცობა მარტოთ ორბელიანებმა და ბრატაშვილებმა დაჟიდეს სპარსეთში და აიკლეს მთელი მხარე, მთელს ბორჩალოში ქართველი საღსი მოსპეს, გააქრეს, დღეს ცარიელ სოფლების მეტი აღარათყურია დაშთენილი, ქართველების მაგიერ სომხები და თათრები ცხოვრებენ, რომლებიც ამ მოღალატე გვარის საღსმა გამძვავლეს იქა, ამათ გარდა მოიპოკებს თითო-ორალა ძველი საყდრები, რომლებიც ზოგი სომხებს დაუჩემებიათ, ზოგნი აღგვილა და რაც დარჩენილან, ისინიც აღიგებთან მალე, ქართლის გლეხ-კაცობის საქმეც ესეთი იყო, გლეხები აქაც ასე ემორჩილებოდნენ ბატონებს, წარმოადგინეთ მათი მდგომარეობა და გონების დაბნელება, რომ ამ თავანთ დამღუპავს მონებს ცუდის თვალთ არ უმზერდნენ, მამა-შვილურს წეს-წყობილებათ სთვლიდნენ, ყველათყური კანონურათ მიანდათ, მიტომაც ბრძანა გ. ორბელიანმა, რომ საქართველოში ბატონ-ყმობა მამაშვილობა იყოკო, იმას კი არ იგონებდა დალოცვილი, რომ მისი მამა აღექსანდრე ორბელიანი რომ ერისთვისშვილისაგან გლეხებს ჭყიდულობდა და მოკებით ჭყიდდა, ნეტა ესეც მამაშვილობა იყო თუ არა? შეიძლება, რომ მათებურათ ესეც მამაშვილობა იყო, ვინ იცის!

იმერეთში კი ასე არ იყო, მართალია ბატონ-ყმობა იქაც

მონების მსგავს რასებს წაძმადგენდა, მაგრამ იქ გლეხები ისე არ ემოწილებოდნენ მებატონეებს, როგორც აქ, თუცა ისიც უნდა ითქვას, რომ საწერეთლო და გურიის მებატონეთაგან რაც საძაგელი საქმეები მომხდარა და იმერეთის გლეხკაცის შვილები დაღუპულა და გაუიღულა ოსმალეთში, იქმნება იმდენი დანარჩენის იმერეთის ნაწილიდამ არც კი, მაგრამ იმერეთის გლეხები ქართლ-კახეთის გლეხ-კაცებს მანც სჯობდნენ და ესენი ბატონისაგან სშირათ გაქცევით ისინიდნენ თავს, ესენი მიზობდნენ ოთხსავე მხარეს საქართველოს კუთხეებისკენ და საქმეებსედ დგებოდნენ, ანაღების ფულით თავს იხსნიდნენ მებატონეებისაგან. თამამის გლეხ-კაცების საქციელი იმერეთის მებატონეებს ძალიან სძულდათ, ამათში დიდა დაკიდარაბა იყო გამართული, შიგოთა, განსეთქილება, ზიზღი, მებატონისაგან ყმის დევნა, მის შკმინება, სშირათ უკანონო დასჯა, დასაგრა, დაბეკა, რომ ყმა დაემონა, დაეჭირა მაგრად, თქვენც არ მომიკვდეთ, მანც კერ იმოწილებდნენ, ყმები არ ეშუბოდნენ, საითაც უნდოდათ, იქით მიზობდნენ, ამიტომ იმერეთის მებატონეებს მენასირებოვით სელში სასრე ეჭირათ და გუდა-ნაბად-წამოკიდებულები დადიოდნენ აქეთ-იქით და თავიანთ ნაყმეებს ეკებდნენ, სშირათ ზოულაობდნენ და სშირათ კერა, ვისაც კერ იზოვნიდნენ, მერე მის ჟავრს მის ნათესავებსე ყრილაობდნენ. ამისაგან იმერეთში იყო გამწვავებული ზიზღი მებატონესა და ყმებს შორის, შიგოთები და განსეთქილება. ეს არეუ-დარევა და საძაგელი მხარეები არც სკენის ძვირფასის მგონისთვის დაჩხა უყურადღებოთ, ამან თავის ჰირველს საუკეთესო წლებიდამკე მიაქცია ყურადღება, 1860 წ. დაიწყო მასზე რიგიანი, სიცოცხლით სავსე ლექსების წერა. ამის საქციელი და ლექსების წერა იმერეთის ერის შესახებ იყო მოუგლენელი მაგალითი, უმაგალითო, უსამართლო ჰირების თავზე მესის დაცმა, მათი მონური შესედულობის და ჭახრების დალეწა.

აკავი ასეთ ლექსების წერის გამომოზოგოერთ დიდთა გვა-

რეჰილუმებისაგან აღრევე მიეცა მატებსა, მრავალნი დაღუპულათ სთელიდნენ, რომ დიდის რაიტომ წერეთლის შვილი რა კაცი გამოვიდა, მესტიანო, მელექსეო, მის მამას როგორ ეკადრებოდა ასეთი შვილი, სწორეთ ცოდვა არის მისი მამა, შესაბრალონიო! ჭაი გიდი წერეთლის სასლო და გვარო, რომ შენგან მთავარ სარდალ ზუკაბ და ნესტორ წერეთლების მაგიერ მელექსეები გამოდიანო! ასეთის ჭაზროვნების იყო მამის ქართველი, ასეთებს დღესაც გვოვებთ. წინეთ ქართველი დაღუპულათ სთელიდა იმ ქართველ მამას და რუხასს, რომლის შვილიც ქართულს მწიგნობრობას გაჭყებოდა, მწერლობას დაიწყოდა. მათის იგიქრით მსოფოდ მსედრული რაინდობა იყო საჭირო და ამ მსედრულ რაინდობის მექონი რომ ათასნაირს სამაგლობაში ისრბობდნენ და რინ იცის რა გვარს შემარცხვენ საქმეებს არ ჩადიოდნენ, იმას კი არ აკვირდებოდნენ. რასაც არ იყენენ ჩვენი ძველები შეჩვეულები, ის კეთილი საქმე მათ გალესილ სამართებლათ მიანდათ. ვისაც რა უნდა ეთქვას, ვისაც რა საყუადურიც უნდა დაესარჯვას აკაკის შესახებ, აკაკის გვარვინ მოდრეკდა, აკაკის გულში ჩანერვილს და ჩამტნებულს საქართველას და ქართველთ ერის სიყვარულს გულარვინ მოსზობდა, რაც ხანი გადიოდა, მით აკაკი უფრო წინ წაიწეკდა სიტყვით, საქმით, კადმით და უკანასკნელ შეიძენდა და მოიკრეფდა მას, რის ნატვრაც მისმა წმინდა გულმა სასაღვარდობითვე ინატრა. მართალია ეს არ გამოვიდოდა ისეთი ზირი, რომლის სსენებითაც მის მოწილთ შიშით ეცანცანათ, ან ვიდრე ამის ცხოვრება საყოველთაოდ ანთებულ ქაღალს ჭკვანებოდა, მაგრამ რასაც შეიძენდა და რაც იქმნებოდა მომაგალში, ეს იქმნებოდა ის, რაც დღეს აკაკიმ მოიზოვა ქართველთა გულში, რაც ამან ჭაზრები და სსოვნა შეიტანა თავის ბასრის ლექსებით დამინებულს და მიუჩებულს ქართველთა ცხოვრებაში. დღეს აკაკი ყველასე მდიადარია, ყველასე ბედნიერი, დღეს იმ ძველ დროის გმირებმა რომ ნახონ აკაკი მე დარწმუნებული ვარ, რომ ასე იტყოდნენ:

— დასე რა კაცი გამოუვიდა დიდს როსტომ წყრეთელსა, დასეთ როგორ ასასულა დიდის როსტომ წყრეთლის შვილმა მისი ოჯახი, ჭია გიდი ჭია, დრო რას არ შექმნის და რას არ მოიტანს.

ჭეშმარიტათ.

უნდა ითქვას, რომ აკაკი გაჭყვა ქართველთ სკეტილთა გზას, თუმც ქართულს მწერლობას შეუდარებელ მნათობ ვარსკვლავად აღმოუჩნდა და თავის მკვეთრ-ბასრ ცხოველის მონათისითეს კალმით განაცხოველა და განაბრწყინა დაძინებული მწერლობა, მაგრამ შან კი მის ძიების მეოხებით დაკარგა ბეკრი რამ, შინაურს ცხოვრების საქმეებს აღრიდგანვე მოსტოდდა და განშორდა, მის მამა-პაპის ქონებათა შორის კავშირი და ზედამხედველობაც მოსპო. აკაკიმ დაივიწყა თავის მეძვირდროებითი უფლებები, მამულები, შეძლებები და ძალა, ყველაფერს მიანება თავი, ყველაფერი დასტოვა, მისთვის საჭიროთ განდა მხლელად ის, რაც დღიურ ცხოვრებისთვის იყო საჭირო, რასაც მისი საზღაურება თხოულბდა, დანარჩენი დრო, შრომა და საქმე ამან ქართულ მწიგნობრობისთვის მოინდომა, ქართულს ენაზე ტუბილი და მარგალიტი ლექსების წერისთვის. მართალია ამის მეოხებით მან ბეკრი რამ დაკარგა, მაგრამ ვიტყვი იმასაც, რომ ეს დასაკარგი მას უიმისოთაც დაეკარგებოდა, უამისოთაც წაუვიდოდა სელიდამ, გინდ ქართული მწერლობის სამსახური არ აღმოეჩინა თავის სამსახურათ, მართალია დაკარგა ის, რის შენასაც მისთვის შეუძლებელი იყო, მაგრამ მის მაგიერ სომ ჭპოვა ის, რაც მის მსგავსად სსკებმა უფრო ბეკრათ მასზე ბეკრიც დაკარგეს, მაგრამ შემდეგში კერა ჭპოვეს რა, ვერ იპოვეს ის, რაც აკაკიმ იპოვა. რამდენ გვარის წევრმა გაფლანგა მილიონობით, რამდენმა გვარის წევრმა აწინავა თავის გლეხ-კაცები და ბოლქს-კი მანც ვერას გასდა, დარჩა ცარიელი, დაკარგა ყველაფერი დასაკარგი და უგანასკნელ დასაცინინიც გასდა. დიდება ღმერთს, რომ აკაკს ეს მანც არ მოსულია. აკაკმა თუ დაკარგა ბეკრი რამ, მის მან-

გიორ მან უფრო დიდი სიძდიდრე ჰზოვა, ყველა ქართველის გულში ჰატივი მოიზოვა და სიყვარული. მამულის შვილისთვის ამასე ღვირფასი რა უნდა იყოს? — ჰატიოსან მშრომელ მსგენელ-მოთესველ მუშა კაცისთვის რა არის ღვირფასი გარეშე ძმათა ჰატივის-ცემის და სიყვარულისა.

ასეთს ფილოსოფიასაც გემოწნილები, რანის მეოხებით აკაკს დიდს ჰატივს ვსცემ და კადიარბე, რომ რაც მას გვიან უნდა მოეშორებინა და დაეკარგა, ის მან ადრევე მოიცილა და მოიშორა თავიდაგანა, ეს საქციელი დემოკრატიათულის დედა ჰატივის თანხმაც გასლავთ. დარწმუნებული ვარ, როცა ქართველნი თვალს გაახელენ, განათლებით წინ წაკლენ და დემოკრატიათულის ჰატივისათაც აღარძინდებინა, მასინ თუ ვინმე ქართველ განათლებულ დემოკრატიათაგანმა დაწერა ამ ჰატივის ცხოვრების ცნობები, ის ამის განკლილ ცხოვრებათა ასეთ საქმეების ცნობებს დიდის ჰატივით შემოლსავს, მას შესაფერს სავმეველს მიუგმევს.

ყველას კარგათ მოგვსენებათ, რომ ქართველ გლეხ-კაცობა უმიწაწყლელ გლეხ-კაცობა არის, მთელს დედამიწის ღურგზე მხოლოდ ქართველი გლეხ-კაცობა არის, რომელსაც თავის საკუთარი მიწა-წყალი და ქონება არ მოეზოვება. გურთხეულ საქართველოში-კი მიწაც ბევრია და მთებიც, გლეხებს რატომ არ უნდა ჰქონოდათ თავიანთ საკუთრება, მაგრამ ეს იყო ჩვენი სამეფოს უბედურება და სენი, გლეხს მებატონის მონათხდიდა, გლეხს შრომას უნიშნავდა, გლეხი იყო ყველას შემნსხველ-გამძმკვები, რასაც ასაბუთებს აკაკის ერთი ლექსიც.

მაგრამ გლეხი იმავე დროს იყო ცარიელ-ტარიელი, თავის შრომის ჰატრონობის უფლებაც სელიდამ ჰქონდა წართმეული. იგი არაფრის ჰატრონი იყო, მოხდა სამეფოს ცვლილება, ჩვენმა ბატონიშვილებმა მაინც ვერ ქმნეს კაი საქმე, სახელმწიფო ადგილები ბევრი ჰქონდათ, განა არ შეეძლოთ მათ, რომ ამ დროის გლეხებისთვის ეს ადგილები მიეცათ და სამეფოსე ვარდაეცათ. მაგრამ ეს არ მოინდომეს, იგინი ფიქრობ-

დნენ, რომ გლეხი მებატონის ერთგული ყმა მსოფლიდ მასინ იქმნება. როცა მას საკუთრება ანა აქვს, როცა იგი თავის მებატონის საკუთრებასე სცხვრებსო, მასინ ამას წინააღმდეგობა როგორ შეეძლებაო, მიწა მებატონის უნდა იყოს და ანა გლეხებისაო, გლეხებს მიწის საკუთრების უფლება ანა დროს ჭქონიათ საჭაწთველოში და არც უნდა ჭქონდესთო. ასე ოცნებებდნენ იგინი მართო ქართველ გლეხებსე, ანუ ნაზოკნ დაბაღლობესე და იმასე კი დაბრძოლებული იყვნენ, რომ მდიდრებს ათას დღიურ მიწა-ითა-ტყეებს უმკვიდრებდნენ, ქართველ გლეხებთაგან მონებსაც აძლევენ, ეს კი არ აწუხებდათ, იაჲ!

განჯლო დრომ, ბეკონაირი შემთხვევები მოხდა, გლეხსა და მებატონის შორის სშირათ ომი და ოდიგრებიც ამტყდა-რა, უსამართლო ამბობებამ ცამდის უწია, საქმე სამარცსკინოთ გახდა, რადგანაც დიდებული მეცსრამეტე საუკუნე ქართველებში კიდევ მონების მფარველობას სწეკდა, მგერამ მოკიდა დრო, რომ მის ვაჭკვიც უნდა დამსხვრეულიყო, ძალეც დაიმსვრა, ქართველი გლეხ-კაცობა ბატონ-უმობის მონობისაგან განთავისუფლდა ისე, რომ მას მსოფლიდ ჰირად უფლების ძალა მიენიჭა და მის მამა-ზაზისაგან ნამაგდარი და სისსლ-ოფლით შენახული მამულები კი მებატონეს ერგო, გლეხი გახდა მსოფლიდ თავის შრომის ზატონი, რომლითაც მას უნდა დაეწყო ჭაზანის წყვეტა და ცხვრების უღელის წევა. მათთვის არსად ერთი მტკაველი მიწაც არ დარჩა საკუთრებათ. გლეხი ცარიელი განთავისუფლდა. მებატონეს დარჩა ყველაფერი, გლეხების მონების სანაცვლოდ ფუფიც მიიღეს.

აი ამ დროდგან იწყება ჩვენი გლეხ-კაცობის თვალების გახილება, შრომა, მეცადინეობა, დიდის ტანჯვით თითო-ორო-ლა გროშის შექნა, ამ შენახებით რა უნდა მოეზოკებინათ თავიანთ სახლობისთვის, რასაკვირველია, საკუთარი ძიწა, მამული და სახლ-კარი, გლეხების ასეთს ნატვრას მებატონეებიც ძალე მისვდნენ, ამათაც ეს უნდოდათ, რადგანაც ცხვრების

არ ცოდნით ყველაფერი ხელიდამ მისდიოდათ. ამასეუდ ჭკო-
დებს ვასტანგ ორბუღიანი:

„ზოგთა თვისი ქონება ბითურ ცხრაში წააგეს,
და თავისი ცოლ-შვილი მშიერ-მწყურვალ დააგდეს,
ზოგთ დავა დარაბში, რაც რამ ებადათ ძველათ,
რაც ქველთ მამათ-პაპათგან მათ დარჩომოდათ ბედათ“.

ფული შემოაკლდათ, ფულისთვის გლეხებს მიმართეს და
დაიწყეს მათზე მამულების დაყიდვა ნაჭერ-ნაჭერ, გლეხები სია-
მოკუნებას მიეცნენ და თითო ნაჭერ მიწას მამასისსლის ფასათ
ჰყიდულობდნენ. რამდენიმე ხნის განმავლობაში იმერეთის გლეხ-
გატობამ თავის სიმხნით და სიჭკველით შეიძინა მიწა-მამული და
საუყუნოების განმავლობაში ცარციელ-ტარციელად დაშთენილი ქარ-
თველი გლეხი დღეს გახდა მამულის პატრონი. ნუ თუ ეს
შემთხვევები უნდა ვისმეს სწვენოდა? მაგრამ ბეკრს სწყინდა
და ამ წყენას ვასტანგ ორბუღიანიც ხატავს შემდეგის სტრი-
ქონებით:

„ამ ძუძუთ გაზდილ ძენი ნაჭერ-ნაჭერ მყიდიან.“

ასეთ გამსყიდავ პირთ რიცხვში უნდა მოჰყუეს აკაკი წე-
რეთელიც, როგორც შევიტყე, ამისგან ძრციელ ბეკრს გლეხს
უყიდნია მიწა-მამული და დღეს მესაგუთრეთ გამხდარა, დღეს
იგი თურქე წელში გაშლილა და ცოლ-შვილითაც სინარულს
მისცემია. ნუ თუ ასეთს შემთხვევებს და ასეთ უმიწა-წყელ
გლეხებს ფეხზე დაყენებას და მამულის შექენას ჩვენთვის კაი
მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონდეს, ნუ თუ ამას კიდევ ახსნა და
განმარტება სჭირია, არა მგონია, აკაკი საჩქებია ამ მხრივ, რომ
მას თავის მამულების მეოხებით რამდენიმე უმიწა-წყელ გლე-
ხი მაინც გაუბედნიერებია და მათთვის ნაჭერ-ნაჭერ მიუყიდნია
მიწები, ამას რომ ასე არ ექმნა, რდესმე მთელი თავის მამულე-
ბი ერთი უცხრ მდიდარის პირისთვის რომ მიუყიდნა, მას ხომ

არაინ დაუშლიდა, იქმნება უცხო ჰირისაგან მომეტეულა ფუ-
ლიც აქლა, მაშინ რაღას იზავდა ის გლეხ-კაცობა, რომელნიც
დღეს აკაკის წყალობით უძრავ ქონების პატრონები არიან და
თავიანთ ცოლ-შვილით, თუმიცა არა ძდიდრათ, მაგრამ თავი-
სუფაღ ამოსუნთქვით მანც სცხოვრებენ. ამის მხრით მე ხი-
ნებულათ მიმანისა აკაკის საქციელი.

ქართლსა და კასეთში მრავალთ მებატონეთ ასე არ ქმნეს,
მათ თავიანთ მამულები ვიდაც უცხო უღაპიებს მიჭყიდეს, მე-
რე რა ჭქმნეს ამით, არაფერი კარგი, გლეხებს უელი გამე-
სჭრეს, გლეხებს გაუიღვის ამბავი არც კი შეატყობინეს, გლე-
ხებს უცხო სვაკები გაუხინეს მებატონეთ, რომლებმაც უფრო
სასტიკათ დაუწყეს დევნა, მალე საქმე იქამდის მივიდა, რომ
ამ უცხო მტერ-უღაპიების მეოხებით ივინიც დაკარდნენ, გლე-
ხებით გაქციანდნენ ცხოვრებით და დღეს გლეხებთან ერ-
თად იწვიან ტავაზე უცხო მებატონის მონების მეოხებით. ნუ
თუ კაი არ იქმნებოდა, რომ ამ მებატონეებს თავიანთ მამუ-
ლები ნაჭერ-ნაჭერ თავიანთ გლეხებზე დაეყიდნათ, ეს სომ
მათთვის სულ ერთი იქმნებოდა და გლეხებისთვის კიდევ სა-
სარკებლო, რომ ცარიელ ქართველი გლეხი საკუთრების პატ-
რონი გასდებოდა, ბოლოს იგი ცხოვრებისაგან წელშიაც გა-
იშლებოდა.

თავადის შვილი თუ აზნაური სიკეთეში თუ არ ჩაკარდე-
ბოდა, და ის მანც ისე აღიგებოდა მიწიდაძმ, როგორც დღეს
ლაგდებიან ჩვენ კეთილშობილთ სისხლის მეჭონი ძენი, ეს
რა ვუყოთ, მათ სათქმელათ ის მანც დაშთებოდათ, რომ
ივინი თუმიც დაიღუპნენ, მაგრამ მათ თავიანთ მამულები ქარ-
თველ გლეხებს მიჭყიდეს, რომელთაც მომაკალში ცხოვრე-
ბის აღორძინება მოკლისთ, და რომელთა ფესზე დაუენება-
საც ქართველებისთვის საერთოდ დიდი მნიშვნელობაც უნ-
და ჭქონდეს, ქართველი გლეხი რაც გინდა მტრათ გადაქრეუ-
ლიყო თავის მებატონეთ ყოფილის და მონათესავის იმ დროს,
როცა იგი შეიძენდა რამეს და პატრონი გასდებოდა, მანც

ასეთ მტრათ როგორ აღმოჩნდებოდა, როგორც რომელიმე უცხო მფლობელ-ბატონ-მფარველი-პატრონი, რომელიც ჩვენს ნაწიკ-ნადაგს სამშობლოს თავიანთ გვარის მოდგმის ბინათ და სამკვიდრო ბუდეთ მიაჩნათ, აქ აკლავებენ და იმაგრებენ ფეხს და ბინას, ხოლო ჩვენ ამის მერსებით რა უნდა დაგვემართოს, გინდ გავსწყდეთ, მოვისპოთ ამასთან მათ საქმე არა აქვსთ, ეს მათთვის სულ ერთია კარგიც იქნება, ეს მათვის სანატრს აღსარებას შეადგენს, ჩვენს ნაოსრზე ისინი ინაკადებენ. ნეტა რას იტყვიან ჩვენი გმირ-მემამულე ბატონები იმ დროს, როცა თავიანთ გლეხებს მამულებს სტაცებენ და უფაზია უსამართლო ჩაჩი პირებზე ჭყიდიან, მგონი რომ სირცხვილმა უნდა დასწავს ივინი და გრძნობამაც შეაჩვენოს მათი საქციელი, მაგრამ არც ერთი და არც მეორე მათ სულაც არ აგონდებათ.

აკაკი, როგორც გულშემატკივარი მგოსანი თავის ქვეყნის ერისა, კარგათ მცნობია ქართველის უმიწა-წყლო გლეხის ცხოვრების, ეს ხომ თავის ლექსებითაც ხშირათ უღაღანია, ძალიან სამართლიერათ მოიქცა, ძლიან ჩინებულნი საქმე ჩაიდინა და ეს საქმე სხვებსაც მცნებათ დაუტოვა, რომ ამათაც ასე ქმნან, ამათაც ასევე მოასყოსონ და თავიანთის მამულების ერთი ნაწილი თავიანთს ნაუძევს უმიწა-წყლო გლეხებს მიჭყიდონ, რაც ბეგრნაირათ დაეხმარება ჩვენი ტომის გლეხ-კაცობას, რომ ივინიც ფეხზე წამოდგნენ და დაწინაურდნენ. ამას რა და ფიქრი უნდა, ეს ჭეშმარიტება არის, ეს ჭეშმარიტება გაფართოებით შენიშნულა გამოჩენილის ისტორიკოსის ბოკლისაგანაც.

ბრწყინვალე ისტორიკოსი დიდის შორს-მსედეკლობით იუწუება ასეთ შემთხვევას, რომ რამდენიც ძველი სხაბონო წეს-წყობილება ვარდება, მის წარმომადგენთ ცხოვრება წვრილმანდება და მათი მამულების ერთი ნაწილი მანც უმრავლესობის ხელში გადადისო, იმ უმრავლესობის, რომელიც შრომით ცხოვრობენ და ამუშავებენ მიწა-მამულსაო, მაშინ უჭონე-

ლი ერთი და მსარეც ერთი ათათ წაიწკვს წინ კაჭრობით, აღებ-მიცემობით და ქონებრივის გლეხ-კაცობითაო. ესევე შენიშნა ლუი ბლანშა, რომ ასეთი საქმეები უმიწა-წყლო მშრომელის გონებას აფაჩიზებს, ასუფთავებს, ცსოვრების კეთილმყოფელობით მოსასკო. ასაღ მოაზრეთ რომ თავი დაკანებოთ, თვით გამოჩენილმა უსუცეს და ფიზიოკრატ ადამ სმიტმაც ეს სთქვა, გამოჩენილმა ბენტამაც და კრიმანაღლისტ ბლუნჩლამაც. ჩვენნი მგოსანიც ძრეელ სამართლიერათ მოიქცა, ძრეელ კანონიერათ, ეს საქციელი გულშემატკიავარ ქართველთათვის დიდს საუფრადლებოთ და სანუკრათ უნდა გასდეს. დროა საქმეს და ჩვენს ნაკლს დაკავკვირდეთ და ჩვენს კეონომიურს მსარეებს წამაღი მოუძებნოთ, დროა, რომ ჩვენმა შესემნილმა ძალამ თვალეზი გაასილოს, ყველამ სუერთოთ ვიზრუნოთ, ჩვენი გლეხ-კაცობის აარებს უზატრონოთ, სუფთა სისსლი და ძალა დღეს მათში სწარმოებს, მათში სდუღს მომაკლის იმედის ნიშნები, ქართველთ კეთილშობილთ მამულები ვინემც ბანკის ვალში გაიყიდოს და სსვა და სსკებმა იყიდონ, უმჯობესი არ იქმნება, რომ ჩვენი საკუთრება ჩვენმა მოამაგე გლეხებმა იყიდონო, ამასე კარგს ჩვენ რას ვიზამთ, ჩვენის ტომის მომაკალ ცსოვრების აღორძინებისათვის. აი მოძღვრება ჩვენის მგოსნის, რასაც იგი ახალგაზდობილამ დაადგა და რომელსაც დღესაც ადგა მკაცრათ. თუ არა და თუ გაყიდვა არის მაინცა და მაინცა, მაშინ მწოვარა ვირებს გარდა მთავრობას ან მდიდარ ვირებს მიჯყიდონ, რომელთაგანაც გლეხ-კაცობას ზნეკა არაფრის მიეცემა, აი მაგალითიც: საუფლისწულო მამულებში მუშაობის წყალობით ბეკრი გლეხ-კაცი გამართულა წელში, ბეკრს მოუშორება ვალეზი და ცსოვრებითაც დაწინაურებულა. მაგალითს მოგასსენებთ კიდევ: ბორჩალოს მარაში ქართველობა მთლათ მოისპო, აქა-იქ სულ ათიოდე სოფელი დაშთა, სადაც ქართველი გლეხები სცსოვრებენ, მაგრამ ამ გლეხებს მათმა მებატონემ ისე გაუჭირა საქმე, რომ გლეხებმა აერა გადაწვიტეს და ბაქოსკენ გადასახლება, ამისთვის მათ თხოვ-

ნაც მისტეს, მაგრამ ამ დროს ეს მამულები გაიყიდა, იყიდა ერთმა მდიდარმა რუსმა და ამ რუსმა ეს გლეხები აღარსად გაუშო, სარჯო შეუმსუბუქა, დიდი დასმარება მისცა და დღეს გლეხები აღარსად მიდიან და მის დღეს ლოცულობენ. რას ბრძანებენ ამაზე ჩვენი სკაგები?

აკაკის ცხოვრება ბევრნაირათ იქმნა ახვეწილ-დასხვეწილი, ამ შესანიშნავ მგოსნის ცხოვრება ბევრჯერ უკიდურეს წიქტილამდისაც მისულა, ყოფილა ისეთი წუთები და მოწამეს თვით ამ სტრიქონების დამწერი, რომ აკაკს სშირათ ისეთი გაჭირება ჰქონია, რასი მეოხებით იგი მყავე კიტრით, საშით და ცხვრის თავით იკვებებოდა, ისიც ერთს დღეს და ერთს კვირას კი არა, არამედ მთელს თვეებს, იგი იყო ისეთ მდგომარეობაში და ისეთი ავანტიურაფიც, რომ წამლის და ექიმის თუფიც არა ებადა, წამლები შინაურულათ ემზადებოდა, და მეტი გზა არ ჰქონდა, იყო ისეთ წუთებშიაც მოთავსებული, რომ ცალკე დღიურის ცხოვრებისაგან იყო შეწუსებული, ცალკე სახლის ვატრონისაგან ქირის გამო და ცალკე მებელის ვატრონისაგან მებელის ქირის გამო, ბევრჯერ გამოსცადა სიღარბე და უკიდურესი სულის შეწუსება. ჩვენი გამოჩენილის მგოსნის, რომლის ლექსებითაც ქართველნი სშირათ სტკებებიან, რომლის ლექსებითაც ქართველნი სშირათ ამყობენ კიდევ, რომ მათ ჰყავთ ასეთი მგოსანი და ამავე დროს ეს სასამყო მგოსანი სცდის დიდს გაჭირებას, გაჭირებაში იყო იმ დროს, როცა მრავალთა შეძლებულთა დიდთა თავადთა ქართველთაგან აუარბელი შეძლება და ძალა ვინ იცის რაებზედ არ იფლანგებოდა, რაებზე არ იღუპებოდა მათი ათას თუმნუბი. ამას განა რიცხვი აქვს.

აკაკი გაჭირებაში იყო და ამ დროის ზოგერთა მდიდარი მებატონე კი სასეიარნოთ მთელ დღეს თვატონს იჭერდა, ბოთლს 3—5 მან. შამხანს სომდა, თითო კეროპის კლოუნ-აქტრისას 500—600 მან. საჩუქარს მოართმევდა, ამასაც არ აკმარებდა და მოთამაშე ქალის წასაყვანათ ეტლში ცხენებათ.

თვით შეებებოდნენ! ეს არაფერი, სხვა უარესები ხდებოდა, სხვა უფრო დიდი საფლანგავი საქმეები, რომელსაც კაცი ეერ ალწიერავს. ავიღოთ თუნდა გრ. ორბელიანის საქციელი? რა ხდებოდა ამ მამულის მოყვარე ტყუილ პატრიოტის გულში, როცა მის დროს აკაკი გაჭირებაში იყო და საზრდოს ფულიც არ ჰქონდა.

აკაკიმ ბევრი გაჭირება გამოიარა, ბევრი შევიწროება, მაგრამ მას არსად და არას დროს თავის მიზნისთვის ერთი გოჯის ტოლიც არ უმტყუნია. ეს ყოველთვის მღელვარებაში იყო, ყოველთვის დვრტინვაში, მას ცალკე თავის გარემოება აწუხებდა და უფრო მეტი თავის თანამემამულეთა უჭონულ შეუძლო მშრომლის ერისა. იგი ყოველთვის ისეთ ხალხთან იდგა ახლოს, ყოველთვის ამათ ცხოვრებას ესებოდა თავის ლექსებით და ეს დღესაც ესეა, იგი მოურიდებელი ყველა კაცის მისაღებათ ყოველგან და ყოველთვის, თუმიცა უნდა შენიშნოს, რომ ამ ჩვეულებას არ არიან ქართველ მწერლები მოკლებულნი და ნამეტურ ნიკოლოზ ნიკოლაძე, იაკობ გოგებაშვილი, ანტონ ფურცელაძე და ზოგიც სხვები, ეს მიუკარებლობა უფრო ახალგაზდებს ემჩნევათ და ზოგსაც ჩვენთ სნიერთ ცნობილთ მწერლებს, რომელთაც ახალგაზდობაც ემდურის, რადგანაც დაჩაგრულ ხალხთათვის ესენი უფრო ცხარეთ სჯიან ხოლმე, მაგრამ საქმე რომ იქმნეს, მაშინ-კი ამ დაჩაგრულებს ახლოსაც არ მიეკარებიან, მათს სუფთათ ჩაცმულს ტანთ საცმელს ეს არ შეფერის, გლიცერინის საპნით დაბანისს ხელს მდაბიო კაცს არ მისცემენ, რომ მდაბიომ, ან გლეხმა მათი სუფთა ხელი არ გააჭუჭყიანოს.

ეს ხომ ცხადი საბუთია და ამას გაზ. „კვალიც“ ამტკიცებდა კარგა ხანს ერთის ქართველის მწერლის თავადის დიმიტრი ერისთავის შესახებ, რომელმაც ერთ გლეხ კაცარს სტეპა და უჩივლა მასზე: როგორ თუ შენ მე ხელი მომეცი და ჩემი ნაზი სუფთა გული და სული გააჭუჭყიანეო. გაიხსენეთ ამ საქმეების ისტორია, ისიც თუ ეს საქციელი ვინ ჩაი-

დინა მასწინ განცვიფრდებით, ეს სსქტიელი ჩიადინა ქართველ-
მა მწერალმა დიმიტრი ერისთავმა, რომლის რამდენიმე გვა-
რანი მოთხრობა ცალკეც გამოცა ქუთაისში. ჭეშმარიტად
უწოდდა აკაკიმ ასლანდელს უნივერსტეტებს „ფარისეულების
უნივერსტეტი“ მე არა მგონია, რომ ესე ლამაზად ვისმეს
ეთქვა რამე, გონი ამ ნათქვამის დაჭეშმარიტებით სინამდვილეს
დასაბუთება აღარ სჭირია; რადგანაც უნივერსტეტის ასეთ
მდგომარეობაზე და მოწაფეთა საქმეებზედ აკაკს გარდა რუსულს
მწერლობაშიაც ბევრი რამ ითქვა ისეთის მწერლებისაგანაც კი,
როგორც ნიკ. მისაილოვსკი და შელეგუნოვი იყო, რომელთაც
უფრო მკაცრათ ისაუბრეს ამის შესახებ.

III

6 იტყვიან მგოსანმა ქართულ ენაზე შრომა დაიწყოთუ არა
მან მასწინათვე მიიქცია ყურადღება თვისკენ, ამის პირველი
ლექსი „ცისკარში“ დაბეჭდილი 1858 წ. ერთი წლით
გვიან ილია ჭავჭავაძემდის, ორივე ერთ დროს მოეუღიანენ ქარ-
თულს მწერლობას ცის მანანასავე, ორივე ერთს დროს გამოვი-
დნენ სამშობლო მწერლობის ასპარეზზე, ორივემ ერთნაირად გა-
ითქვეს სასული საქართველოში, ილ. ჭავჭავაძემ ქართლ-კახეთში
და აკაკმა იმერეთში. აკაკი, როგორც კარგი მგოსანი იმერეთის
ერისაგან და მასთან მთელ ქართველებისაგან ადრიდგანვე იქმნა
ცნობილი, ცნობილი მით უფრო, რადგანაც ამის ლექსებს ერ-
თობ დიდი ზე გავლენა ჰქონდა ქართველს სალსზე, ყოველს.
პირზე ამის ლექსი ანდამატურს გავლენას ასდენდა, მკითხვე-
ლი რაც გინდ მდაბო იყოს აკაკის ლექსი მისთვის მაინც
გაუგებრათ არ დაშთება, გაგების გარეშე მოწონებაც დიდი ეძლე-
ოდა, ამის ტრფიალება მალე იღვზნება მკითხველის გულში.
ერთხელ აკაკის ლექსების შესახებ მე ვკითხე „ცისკარის“ რე-
დაქტორს ივ. კერესელიძეს.

— ჰატივეცემულა ბატონო ივანე! ერთი გამაგებინე, თუ როცა აკაკის ლექსები იბეჭდებოდა სოლმე „ცისკარში“ ნეტა იმ დროის მიძინებულ-მიძიკვადარებულ ქართველობა როგორ ავლებდა ამ ლექსებს თვალს, როგორ კითხულობდნენ, რას ამბობდნენ ჩვენი ძველი მწერლები, ან ხალხი, ძირიელ კარგია ვიცოდეთ ამაზე რამე არა მარტო აკაკის შესახებ, არამედ ყველა შენი თანამშრომლების და ნამეტურ ილია ჭავჭავაძის და ჭონჭაძის, ანტონ ფურცელაძის და სხვების.

— მოითმინე, გეტყვი შეილება არ დამესტრება, რომ აკაკის ლექსებმა პირველს დროდგანვე მიიქცია სოციალურების ყურადღება, სოციალურებამ პირველს ლექსებიდანვე შეადგინა მის საიმიდრო დასკვნა და ბრწეინვალე მომავალი. ეს მალე გამართლდა, მის ლექსი როცა „ცისკარში“ იბეჭდებოდა, იმ ნომერს ყოველთვის უფრო მეტს ვბეჭდავდით, რადგანაც იმერეთიდან იმ წიგნებს იბარებდნენ სოლმე და სან სელის-მომწერლებსაც ვიძენდით. ეს ჩემის თვალთ ვნახე, მე რომ არ მენახა ამას სხვა ვილა ნახავდა, აკაკის სწორედ ეს ღირსება გასდება მის მიზეზად, რომ მეც მიუძღვენ მას ერთი ლექსი, შავამკე დიდის ქებით და „ცისკარში“ დაუბეჭდე, მამა-შვილობამ, სწორედ უნდა ესთქვა, რომ აკაკს მაშინათვე შევამჩნიეთ პოეტური ნიჭი, როცა მის ნაწერს მივიღებდი მაშინ სისარულით აღარ ვიცოდი რა მექნა, მიტომ რომ ხალხში ძაღიან კითხულობდნენ აკაკის ლექსებს.

1863 წ. ილია ჭავჭავაძემ „საქართველოს მოამბის“ გამოცემა დაიწყო, „ცისკარის“ ზოგიერთი თანამშრომლები „საქართველოს მოამბე“-ში გადავიდნენ და შრომა დაიწყეს, აკაკი კი არ გადავიდა, ეს „ცისკარში“ სწერდა. აკაკმა „ცისკარში“ წერას თავი დანება გაზეთ „დროების“ დაარსების შემდეგ. ე. ი. 1866 წელსა. „საქართველოს მოამბის“ დაარსება ყველასთვის სასიამოვნოდ დაჩნა, რადგანაც ამ ყურნაღის გამოცემას იწყებდა იმ დროს უკვე კარგათ ცნობილი მწერალი ილია ჭავჭავაძე, ყველა ქართველი მწერალი ამის გვერდით

იკლავებდა, მაგრამ საუბედუროთ ამის ჟურნალის ფარსავ მწერლებათ ვი ბეკრი აწავინ აღმოჩნდნენ „ცისკრის“ თანამშრომლები იდგან. „ცისკარში“ შრომობდა აკაკი და ანტონ ფურცლავი, «ცისკრის» ყველა თანამშრომლებსე მალე იდგნენ, ესენი «ცისკარში» დაჩნენ „საქართველოს მოამბეში.“ ამათ არ უწერიათ. ეს არც იყო საჭირო, რადგანაც «საქართველოს მოამბე»-ს თვით იფ. ჭავჭავაძე და მისი ორი კარგი თანამშრომელიც გაუძღვებოდა. ჩვენს მწერლობაში სშირად წარმოთქმულა სოღმე ესეთი ჭზრები, რომ ვითომც აკაკი „საქართველოს მოამბეს“ მიეკედლა, ვითომც ილია ჭავჭავაძესთან დაიწყო შრომა, ვითომც «ცისკარში» ძველი კარები შრომობდნენ და ილია ჭავჭავაძე და აკაკი ძველის მიმართულების წინააღმდეგ იბრძოდნენ. ძველის მიმართულების ბრძოლის შესახებ ჩვენ არას ვიტყვი და იმას-ვი მოვიყვანთ, რომ აკაკს „საქართველოს მოამბეში“ ერთი სტრიქონიც არ დაუწერია დაუბეჭდია. აკაკი „ცისკარში“ სწორდა, აქედამ ცხადათ სხანს რომ ჩვენს უმწვილ-კაცობას მცირედაც არ აქვს შესწავლილი ჩვენი მწერლობის მოღვაწეობის ცნობები ისე, როგორც იყო. აკაკს და ილია ჭავჭავაძეს თუ რა გვარი დამოკიდებულება ჰქონდათ ერთმანეთში, ამასე მე არას ვიტყვი აქ.

„ცისკარში“ თანამშრომლობის შემდეგ აკაკმა გაზეთ „დროება“-ში დაიწყო წერა, „დროება“-ს ისე დაუხსლოვდა, რომ ამის ლექსებმა და ფულეტონებმა სშირად იწყო ბეჭდვა და ხალხში ვრცელება. იმ დროის ქართველებში „დროება“ ასალი საქმე იყო, გაზეთის საქმის ქართველებმა არაფერი იცოდნენ, გაზეთი იმერეთში უფრო ვრცელდებოდა და ამ გავრცელების საქმეს აკაკის ლექსები და ნაწერებიც უწყობდა სელს. „დროების“ რომელს ნომერშიაც აკაკის ლექსი იყო დაბეჭდილი, იმ ნომერს აქა-იქ სელით დაარბევინებდნენ და ვითსულობდნენ. „დროება“-ს აკაკი, ნ. ნიკოლავი, გ. წერეთელი და ს. მესხი ცის მანანსავით მოეკლინენ, ამათ თავიანთი ნაწერებით ძალიან შეუწყეს სელი იმერეთში წერა-ვითსვის გავრცელება

ბის სსქმეს. ეს დღესაც ისეა, დღესაც იმერეთში აკაკის ლექსებს უფრო ეტრფიან.

აკაკის ერთს ზეციურს სამკაულს და ღირსებას ისიც შეადგენს, რომ ამან იმერეთის ყოველ თემის მალსაზ ერის ცხოვრების ცნობები და თვისებანი კარგათ იცის, ამან იცის როგორ სცხოვრობს იმერელი, რატკელი, სსწერეთლოელი, გურული, მეგრელი, სპანი და აფხაზიც, იცის ყველას თვისება, სასიათი, ზნე, ჩვეულება, მიდრეკილება და ისიც, თუ ერთი მეორის ცხოვრებიდამ რითი განიჩქევს, მათში რა არის განსხვავებითი მსარეების. ზოეტმა კარგათ იცის თუ კის როგორ შეესოს, კისზე რა თვისების ლექსი დასწეროს და როგორ გაეთამაშოს მის განუკითარებელს გონებას, რომ მის მეორებით მკითხველზე დიდი ზე გავლენაც მოასდინოს. მანც აკაკი „დროებაში“ ისეთ ლექსებს და ფელეტონებს სწერდა, რასაც მთელი ქართველობა დიდის სიამოვნებით კითხულობდა, რასაც მთელი ქართველობა ბევითად და კარგათ აკლებდა თვალს. „დროების“ დროსვე ამან მონაწილეობა მიიღო ყურნალ „მნათობში“ 1869 წ. აქ ამის რამდენიმე ლექსი დაიბეჭდა და მხოლოდ და ზოემს «ალექსი», ზოემს „ალექსი“ ქართველობამ სიამოვნებით წაიკითხა. 1869—1871 წ. შემდეგ აქ შრომას თავი დაანება, რადგანაც 1871 წ. თბილისში, მესამე ქართულ ყურნალ „კრებულ“-ის გამომცემა დაიწყო გ. წერეთელიძე.

„კრებულის“ მოკლენა ბეგრმა „მნათობის“ საწინათ ჩათვალეს, დასაღუჰათაც-კი. „დროების“ თანამშრომელთ უმეტეს ნაწილმა „კრებულში“ დაიწყეს შრომა, აქვე დაიწყო შრომა აკაკმა, აქვე შრომობდა ნიკოლოზ ნიკოლაძე. აკაკის ბეგრი რამ ნაწერები დაიბეჭდა „კრებულში“ სსკათა შორის. „სკაპნის ცუდლუტობა“, კომედიას მოლიერისა, მშენიერის ენით ნათარგმნი, ამის ლექსი „ნადირობა“ და „სცენა სსპატიმროში“ შესანიშნავათ დაშთა, სადაც ეს ნაწერებიდა იბეჭდა, ის „კრებულის“ ნომრები მსშინვე გასადა, რდაქციაში მალე გა-

ქრს, სხვა ნომრების კი რამდენ-რამდენიმე ასი რჩებოდა. აკაკის ცოცხალი ფელეტონები „დროება“-ში ყოველთვის დიდის სიამოვნებით და სისარწულით იკითხებოდა და ნამეტურ „ცხელ-ცხელი ამბები“, თუ რამდენათ უყვარდა ხალხს აკაკი, ეს შემდეგ იმის სიხანს: ერთხელ აკაკი საქართველოდამ სხვაგან მიდიოდა და ამიტომ „დროება“-ში ამის გამოძვირდება ეწერა მკითხველთან, რომ დღეიდგან ქართულს მწერლობაში მე დროებით მონაწილეობას არ მივიღებო. ეს ბუკრს ეწინაა და ბუკრიც დადარდინდა ამაზე, რომ აკაკი ეთხოვება ქართულს მწერლობასა, აქ რამე მიზეზი ხომ არა არის-რაო. ამაზე აქა-იქ ლაპარაკიც ატყდა. აკაკი დასწავლავდა მე-გობარი იყო ნ. ნიკოლაძის, სერგეი მესხის, გიორგი წერეთლის და სხვების, რომელნიც „დროება“-სა და „კრებულში“ მუშაობდნენ და ამათ უღელს ეს როგორ გაშრობებოდა, აქ რამე ინტრიგების დრო არ იყო, მწერლობა სხვად იდგავდა ფეხს და რა დროს განშორება და გაწყობის დრო იყო, მაგ-მაგრამ აკაკს თავის საქმეები ჰქონდა და ამიტომ განშორდა დროებით ქართულს ენაზე შრომას. ლექსების წერა კი ამას არას დროს არ დაუტოვებია, არც ერთს კვირას და თვეს, მხოლოდ ბუკრს განშორდა დროებით.

«დროება»-«კრებულის» შემდეგ აკაკიმ თანამშრომლობა დაიწყო გაზეთ „შრომა“-ში, ამ გაზეთის საქმე მისმა კალამმა საკმარისათ შემოსა და გააგრძელა იმერეთის ერში. იბუკრებოდა მისი მშვენიერი ლექსები, ყველა ამის ლექსი „შრომა“-ში ისეთისავე სიამოვნებით იკითხებოდა, როგორც რდესმე „დროება“-ში ამის ფელეტონები და საყმაწვილო ზღაპრები, „შრომის“ საქმე მშვენიერათ მიდიოდა და უფრო კარგათავე წავიდოდა მომავალში, რადგანაც აქ თანამშრომლობდნენ ისეთი პირები, როგორც აკაკი და ნ. ნიკოლაძე იყო, მაგრამ ამ გაზეთის არსებობამ დიდს ხანს არ გასტანა, იგი ძალე მოიხშო, ერთის ქართველისგან დაბეზღებულ იქმნა, როგორც მანვე მიმართულების გაზეთი, დამბეზღებელი ისეთი პირი იყო.

რომელმაც თავის დანოსს დასძინა: „გაზეთი „შრომა“ ჰატრიოტული გაზეთია და რომ ჰატრიოტობა გააკრტელონ სელსში ამიტომ ამ გაზეთს სელსში მუქათა ურბეგენ, რომ სელსი შეეწვიოს ღის კითსკასა და ჰატრიოტობა დაისწავლონ. არამც თუ მარტო „შრომა“, არამედ „დროება“-ც ისეთია და ეს გაზეთიც ქუთაისის გუბერნიასში ყველა მივიტანს, მეწერიმალეს, დიაკანს და სსეებს მუქათა ეგზაკნებათ, რომ ივითსონ“. ბოროტი პირის სიტყუიერებაშ თავისი გაიტანა, ქუთაისიდან „შრომის“ ტენსორა თფილისში გადმოიტანეს, ეს ვერ შესძლო გაზეთის გამოცემის გარემოებაშ და ამიტომ მალე დაისურა „შრომა“. მთელ ქართველობას მოსწუდა გული და ნამეტურ უფრო მის გამო, რომ აქ შრომის დაწეებას აზირებდა ნიკოლოზ ნიკოლაძეც და ამის ერთი ფელეტონიც დაიბეჭდა.

„დროების“ და „შრომის“ არსებობის დროს აკაკმა «იმედშიან» დაიწყო წერა, «იმედში» დაიბეჭდა ერთი ამის ჰატარა ლექსი, რომელმაც დაამტკიცა აკაკის მალაღი მოქალაქერი მიმართულება და გლეს-კატების სიყვარული, ამ ლექსმა დაამტკიცა, რომ აკაკის გლეს-კატებზე კაი შესედულება ჰქონია, სულ უცხო და სამი, სრულიად უშმაკო და უმანქანო, ამ ღირსების გაკმნი ჩვენში თითო-ორლას სსეებიც იყენენ, მაგრამ მათს ყოფნას მაინც ყალთაბანდობა ეტუობოდათ. მაგალითს მოგასსენებთ: გრიგოლ ორბელიანმა მართალია «მუშა ბოქულაძე» დასწერა, მაგრამ რა გამოვიდა ამით, არაფერი. ჰატონ-ყობის მოსზობის შემდეგ ამან თვალი გაასილა, აქთიქეთ გაფაციცობით დაუწყო გლესებს მწერა, შესკდა გლესის შვილებს და ნამეტურ თვით თუშ-ფშავ-სეკსურ-იმერთაც, რომ სწავლა დაიწყეს, ამთგან ბეკრი ნასწავლი კატებიც გამოვიდნენ და ზოგნი სასულოვანიც, ამის სიღვისაგან მეტათ გაგულისდა ძველი მოსურა ეს რა ვნასეო, როგორ თუ გლესებმაც იწყეს სწავლო, დასეთ დროებასაო, ვიმ ჩვენს ნეტარებასაო, რომ თუშები, ფშავები და იმერლებიცეი სწავლობენო, სწავ-

ლას არ კმარებენ და მწერლობასაც მიეკუთვნო, ზოგი ფინანსისტობის, ზოგი სოციალ-კომუნარობის, ქსმა-მაღლა ყვირის ეკელაფერს კეთილშეო, მაგრამ იმავე დროს ჯიბე და უბე-ცარელები არიანო. გრ. რბელეიანისაგან ჰრამც თუ მარტო ეს გამიგონია გლეხების არა-ღირსათ ცნობის, არამედ მეტიც, თვით ვიბაც ვი, ამიტომაც იყო, რომ ეს მოსუცი ჩვილი ქართველი თავის გლეხებსაც სკმარისათ ეკლეფავდა. აი კიდევ:

ერთს დღეს, გრიგოლ რბელეიანთან იყო ერთი ტენერალი, დიდი შეძლების შატონი, საგინოვი. ამ დროს გრ. რბელეიანთან შემოვიდა მოურავი და შემოუტანა 900 მან. გლეხებისაგან ანუკლეფი, ფული მიაართო ბატონს. ბატონმა ათის თავზე ერთი სამოურავო გადათვალა და ამირიქე მოურავს მისცა, შემდეგ მოუბრუნდა საგინოვს და უთხრა:

— აი, ჩემო ალექსანდრე, ასე უნდა, ამბობ, რომ მამულებიდან არა შემოდის-რა, რა შემოგვივა, თუ მოურავის გული არ მოიბე, მოურავის სამოურავოს გადასდა ასე უნდა, რომ მასაც ბატონის სიყვარული ჰქონდეს, ბატონის მსარე ექიროს, წავიდეს სოფელში, დაეცეს გლეხს, ჭკრივს, წვრილებსა და სხვებს, წაართოს, მოაგროვოს, მოგიტანოს და მოგცეს, თუ არა და ვინ რას მოგცემს, მათგან კაცი თავის დღეში კერას აიღებს, თუ არა და დალოცვილო, ამბობ: არა შემოდის-რა მამულებიდანაო.

უნდა მოგახსენოთ, რომ ამ მოსუცს მეელს ვამ პანა-ქართველს გლეხებზე ერთობ ცუდი შესედულობა ჰქონდა, მათ ხალხათ არ სცნავდა, მათს განჭირებთან იგი უმნიშვნელოთ სთვლიდა, მიტომაც იყო, რომ მან თავის მილიონებიდან გლეხებს ერთი კანკივიც არ დაუტოვა, იმ გლეხებს, ვისგანაც ეს სიბდიდრე შეადგინა, ვისის ძელებიდანაც სწუწნიდა სისხლს, ვისაც სწურავდა ნაღვას, არ დაუტოვა ვი არა და სშირათ მათ ანიაკება, მამულებს სტაცებდა და სიკვდილის შემდეგაც ისე მომართა თავის მამულების საქმე, რომ გლეხებს დღესაც

ეტიცებათ სელიდამ თავიანთი საკუთარი მიწა-მამული. უნდა მოგასსენოთ, რომ გრ. ორბელიანს გარდა სხვა ძველი ჩვენი პატრიოტ-მიწრელებიც ისეთისავე შესედულების იყვნენ, მაგრამ გრ. ორბელიანი აჭარბებდა სხვებს, რადგანაც ეს გლეხების გაყიდვ-გამოყიდვითაც ვაჭრობდა, ამან და ამის სიმძემოთელი სამშვილდის გლეხ-გაცობა აიკლეს და დაეიდეს, დაარბიეს და პირში სული ამოხუთეს. ორბელიანი მაშ რაზე ჭკუნის და სტირის, თუ არ მასზე, რომ ჩვენი თავადის შვილები მამულს ნაჭერ-ნაჭერ ჭყიდიათ. ახა შესედეთ ამ მოხუცებულებს, როგორ უკვდებოთ გული, როცა წარმოიდგენენ თავიანთ ძველს ხანას, მიფლობელობას, მამულის სივრცეს და რა დღეკანდელს დროს და გარემობას შეადრიან, მაშინ აღარ იციან რა ქმნან, როგორ ინამონ თავლები ცრემლით. ას, რომ ამათ შვილები კარგი არ გამოხდით, თორემ ესენი მაშინ ერთ მტკაველ მიწასაც არ გაჭყიდნენ ნაჭერ-ნაჭერ, მაშინ ენახავდით, ვიდაცა იყიდდა მათგან მამულს, მაშინ ენახავდით ვიდაცა გლეხი-ღამოხსურსებდა რამის უიდავს და შეძენას. ასე უმზერდნენ ჩვენი ძველი ქართველები მამულის საქმეს და გლეხ-გაცობასთან დამოკიდებულებას. ასეთ პირებისაგან განიჩქეოდნენ მსოფლიდ აკაკი და ილია ჭავჭავაძე, ესენი ითვლებიან მათში, როგორც ღამიანს ბნელს წყვიდადთ შორის ბრწყინვალე ვარსკვლავნი, ესენი ანათებენ მათ, ესენი მოსაგენ მათს ცხოვრებას სიღიადის მიდრეკილებით.

ერთ ლექსში აი რასა ბძინებს აკაკი: თავადმა სთქვაო, რომ ყველაფერი ჩემიაო, ადგილი, მთა და ველიო ჩემი მამა, ჰაზის სისხლით არის იგი მოწვეულიო. გლეხები ამბობენ: თქვენ რომ კარში ომობდით, განა ჩვენ კი სახლში არ ვმუშაობდით, განა ჩვენ კი არა ვომობდით, განა მარტო თქვენი რიცხვი ეყოფოდა ომსა და ოდიგრებსა, განა საქართველოში რამდენი რიცხვი იყავით, რომ ქართველთა ომი მტერთან მარტოთ თქვენის რიცხვით გათავდებოდა, მარტოთ თქვენ ეყოფოდათ ჯარისთვის, არა, ასე არ არის, ჩვენ უფრო ბეკრი

კწედებოდი, ჩვენ უფრო ბევრი ვისოცებოდი, მხოლოდ მათანე არ მოგაკისსენებს, ჩვენ ძველ მიესტორიეთ არა ქქონდათ ამის მოსაზრება, რომ ჩვენც სალხათ გეტნეთ, ჩვენც დაკეფასებინეთ. ჩვენს ისტორიაში ჩვენის ტანჯვის და ღვაწლის არაფერია მოსსენებული, თვითქმს გაჭირკების დროს ჩვენ შინ ვისხედით და არას ვაკეთებდით, თითქმს საქართველო მარტოთ თავად-აზნაურთა რიცხვით აღუვიდოდა მტერს წინაშე ბრძოლის დროს. უნდა დასძინონ გლეხებმა, რომ ჩვენ დიდს ბრძოლას გარდა შინაური შრომაც ბევრი გქქონდათ, ჩვენ ვამუშავებდით მთას, ბარს, კენასს, ჩვენ ვაკეთებდით ყველაფერს, ჩვენის მარჯვენით და შრომით მოგუყვანდა ყველაფერი და მით აქვენც გინახავდით, თქვენს ცოლ-შვილსაც და მტერ-მოყვარესაც, ამას გარდა თქვენ გამდიდრებდით და ჩვენც რცხორობდით მცირეთა, მგონი ამას ჭკმძაბიტება აღარ უნდა, რომ წმინდა ანკარა სიწმინდეს წარმოადგენს. კმარა ამასე ღვაწლარავი, რომ ვითომც საქართველოს მეფეების დროს ბრძოლაში მარტოთ თავად-აზნაურები ისოცებოდნენ და გლეხები კი შინ ისხდნენ და არასფერს აკეთებდნენ, ეს არ შეიძლება, ჩვენ ვიტყვით, რომ წინაშე ჩვენის მამულისა ყველას მიუძღვის შრომა, ჯაფა და ნამეტურ გლეხთ წოდებას, რომელთაგანაც საქართველოს იმედნი ვნება არ მისდიოდა და იმედნი დამნაცრებელი მტრები არ უჩნდებოდნენ, რამდენსაც ზემო სსენებული წოდება აჩენდა სოლმე. ამის მაგალითებით სომ სავსეა «ქართლის ცმოვრება».

«იმედი»-ს შემდეგ შრომა დაიწყო ყურნალ «იკერია»-ში, მერე «თეატრში», საყმაწვილო ყურნალ «ნობათში» და ამ ყურნალის შემდეგ საყმაწვილო ყურნალ «ჯეჯილში», შემდეგ კვირის გაზეთ «კვალში». დღეს ეს შირი თავისუფალია, არც ერთ გამოცემსში მონაწილეობას არ იღებს და სურვილი აქვს, რომ თავის ნაწერები თვითვე ბეჭდოს ცალკე წიგნებათ. ზემო სსენებულს გამოცემებს გარდა შრომა დაიწყო 1880 წ. «იკერია»-ში და ამ წელს ამ ყურნალს 1000 ხელის-მომწერი გაჩნდა.

მასშინ „ივერია“ სამ თვეში. ერთხელ გამოდიოდა, გამოცემის სსქმე შემდეგ კარგათ ვერ წავიდა, რასი გამო ხელის-მომწერთ რიცხვი 200-დისა-და ადიოდა, რედაქტორი შეწუსდა, 1885 წ. ერთ ნომრის «შინაურს შიმოხილვა»-ში სამართლებერთ ისაუბრა ილია ჭავჭავაძემ. ვიტყვით გაცივდა ჟურნალის სსქმე მიტომა, რადგანაც თანამშრომელთ რიცხვში აღარ იყვნენ ისეთი მწერლები, როგორც აკაკი იყო. აქ რომ აკაკს მხურვალედ მიეღო მონაწილეობა, მასშინ ჟურნალი „გაცოცხლდებოდა, იქმნება «ივერია» ისევე ჟურნალათ დარჩენილიყო და „დროების“ მოსზობის შემდეგ სხვა გაზეთი გამოსულიყო. სადაც კი შრომობდა აკაკი, ყველგან ამჩნევდა თავის კალმის ძალას, ნიჭის გავლენას და სავაძრის სამსახურს, ყველა გამოცემაში ამის შრომა თვალსაჩინოთ რჩება, ყველა გამოცემის აცხოველებს და შუქით ჭფენს მისი კალამი, ასევეა დღესაც, ასევე ითქმის დღე-ღანდელს მის უხვს შრომასზე, „გვალი“ და „ვეფხვილი“ ბრწყინავდნენ მისის ნაწერებით, მისის ლექსებით.

ხალსაი პოეტური ნიჭის მქონებული მგოსანი მარტოთ ქართულს ენაზე არ არის მოხერხებულ მგოსანი-მწერალი, ამას რუსულათაც ჩინებულათ ემარჯვება წერა, ეს რუსულათაც იმ მარდიანის კილოთი სწერს, როგორც ქართულათ. ამისგან ნაწერი ფელეტონები და წერილები ხშირათ გვინახავს „თბილისის მოამბე“-ში, „ობზორ“-ში და „ახალ მიმოხილვა“-ში. ხშირად აკაკი პოლემიკურს წერილებსაც სწერდა რუსულათ, ზოგს ისტორიულ წერილებსაც სწერდა, საპასუხოთ და ამით არღვევდა იმ ცრუ ცნობებს, რასაც ზოგიერთი გმირები ქართულ ტომის უმღურების შესახებ აქა-იქ რაღაცებს სწერდნენ და ამტკიცებდნენ. უნდა ესთქვათ, რომ აკაკს ქართულს მწერლობაში ისეთი ადგილი უკავია, იგი ისეთივე ცოცხალი გვამია, სიცოცხლით სავსე მგოსანი, პოლემიზატორი და სიტყვა-გაზმული მწერალი, როგორც მელექსეობაში, როგორც მგოსანი. ამის რუსულს ნაწერებსაც სავაძრისა მნიშვნელობა აქვს

ჩვენთვის, რადგანაც უმეტესი ჩვენს ისტორიასა და ცხოვრებას შეეხება.

ერთხელ აკაკიმ „იეფსის ტუაოსნის“ შესახებ წერილები თფილისში საჯაროთ წაიკითხა, ეს წანაკითხი გაანჩინა ილია ჭავჭავაძემ, ამას ვასუსი უგო აკაკიმ და ვასუსი ისე ჩინებულათ და ზრდილობანათ დასწერა, რომ უგეთესი აღარ შეიძლება და, წინართი და დამშვიდებით. მაინც რიგე ამ ბრწყინაკლე პირის ვასუსები რიგინათ არის ნაწერი. აკაკს პოლემიკა ჭქონდა კიდევ ანტონ ფურცელაძესთან, იაკობ გოგებაშვილთან და ზოგაერთ სხვებთან. აკაკი და ანტონ ფურცელაძე ძველათ მუგობრები იყვნენ, ესენი მიტომაც შერჩნენ 1863 წ. „ცისკარს“ და ილ. ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბე“-ში არ გადავიდნენ. ამათი უსამოკუნება ახალი დროის საქმეა, მე ამის შესახებ არას ვილაპარაკებ, თუმც ბევრი რამ ვიცი, რასა ვიქმთ, დროებით ასე უნდა დარჩეს. აკაკი უკანასკნელ დროს გაებასა ნიკოლოზ ნიკოლაძესაც, იმერეთში შავი ქვის მოპოვების შესახებ, თუ იმერეთში შავი ქვის მოპოვების უპირველესობა ვის ეჭუთვნის. აკაკის და ნ. ნიკოლაძის პოლემიკამ ჩვენში ბევრი გააკვირვა, მრავალნი გაოცებულნი დაშთნენ ამთ პოლემიკასკედ, რადგანაც აკაკი და ნ. ნიკოლაძე ერთს დროს მეტათ მტკიცე მუგობრები იყვნენ, ერთის ჭაზრით მეზრძოლნი, დიდი სიყუარულის მექონნი, დიდი ერთობის, ესენი ერთს «უღელში» შებმულნი იღვწოდნენ ჩვენის ბანკების წესდების შეცვლისთვის. აკაკმა ბანკების შესახებაც ბევრი სწერა.

დღეს ჩვენს მწერლობაში აკაკს შუქ-მოხილი ადგილი უკავია, იგი ჩვენში ნამდვილს მამულისშვილათ ითვლება, მისი ნაწერები ამას ცხადათ მოწმობს და ამტკიცებს. იგი შეუდარებელია ჩვენს მწერლობაში, იგი არამც თუ მართოთ ქართულს მწერლობაში, არამედ დღეს მის ცალი რუსეთშიაც არაინ არის რუსთაგანი, ეს მადლს სდგას უგელს მათს ძველსა და ახალს მგონებზე, ამის გვერდით მათ მგონებიდგან ჩვენ ვერავის ამოუყენებთ. აკაკი რომ რუსათ დაბა-

დებუდიყოს, დღეს იგი იქმნებოდა მათი დიდება, მათი სიამაყე, ამისთვის მგონი სიტუაციის დროსვე დაედგათ ძეგლი, რადგანაც ეს მათთვის მოუგონებელი მოკლეა იქნებოდა. რაც აკაკის ქართულს ენაზე ლექსები აქვს ნაწერი, იგი რომ რუსულს ენაზედ ეწერა, ფიქრი არ უნდა, რომ მაშინ იგინი მთელს ევროპას შესძრავდნენ და სიამაყით დაიწყებდნენ საუბარს, ქებას და ამის ლექსების უმეტეს ნაწილს ესლავე გადასთარგმნიდნენ ევროპიულს ენებზე. ჩვენში კი ასეთი მადლით-ცხებული, ნიჭით სავსე მგოსანი შთება ისე, ისე ამგზავრებს თავის ყვაილოვანს დროს და მწერლობას, რომ ქართველთ მის ლექსების სრული რიგანი გამოცემაც არა გააქვს. რის ღოღილით დაიბუქდა მის ლექსების რივი წიგნი და მის გამოცემაც განწვალება და უბედურება გახდა.

ქართველ ერს შოთა რუსთველის შემდეგ არავინ მოგლენა აკაკის მგზავსი. მართალია ილია ჭავჭავაძეც მადლით ცხებული მწერალ-მგოსანია, მაგრამ ეს უფრო ჭანჩოკიანების მიმეყოლია, ეს ყოველს თავის ლექსს სთხუზავს, ჭკაჭკაძეს, ამშვენებს და ისე ჭბუქდავს, ამით ილია ჭავჭავაძე სავამარისათ ამაღლებს თავის ღირსებას, ასეთივე ღირსებისა გასლავსთ სხვა ნაწილებშიც. აკაკი შობილა ნამდვილს მგოსნათ, ზეშთაგონების ძალოვნებისაგან ამაღლებულის ნიჭით, როგორც შოთა რუსთაველი, ამას ქართველი ერი თვალ ხილულად გრძნობს, მთელი ქართველობა ამტკიცებს, მთელი ერა.

ისეთი ზე გაკლენა და თანაგრძნობა მთელს ერზე არავის ლექსებს ჭჭონია, როგორც აკაკისას. მაგალითებრ ქართველ ერისთვის უცნობლად რჩება ალ. ჭავჭავაძე, ნ. ბარათაშვილი, გრ. ორბელიანი, ვახ. ორბელიანი და ბუკრიც სსკები, ჩვენი ხალხი და ნამეტურ გლეხის შეილები ამათს ნაწერებს არ ელტვის, თვითქოს მათი ცხოვრება, გონებითი მოთხოვნილება და ღტოლევილება ამათ არ საჭიროებს. ძველს მწერლებზედ ხომ არას ვიტყვით. ჩვენმა ერმა მთელის ჩვენის ძველის მწერლობიდან მხლად შოთა რუსთაველი და დავით გურამიშვილი

იტნეს. სსკების ხსენება არც კი იცინა. დღევანდელ ქართველთაში აკაკის ლექსები ისე გავრცელდა, როგორც უკვდავი „გეგების ტუალსანი“. ქართველობა როგორც შოთა რუსთველის ბრწინვალე სახელს იცნობს, ისევე აკაკისას. ქართველ ერს აკაკი ძრეულ უყვარს, ამის ხილვას ყველგან ნატრობენ, ყველგან ეტროფან ამის ცნობას, ამის სახეს, ამის ხსენებას, ამის ხსენებამ ყველა ქართველის გულში დაიკავა ადგილი, წავა დრო, გაივლის თავობა, მოვა მეორე თავობა, მესამე, მეოთხე და აკაკის ხსენება უფრო წინ წავა, იგი უფრო გავრცელდება საერთოთ ქართველთა გულში, იგი რუსთველის ძარჯვნივ დაიკავებს საუკუნო ბინას.

ამიტომ საჭიროა, რომ ამ ძვირფას მგონის ლექსები სახალხთადაც გამოიტყოს, ისე რომ თვითო ტომს 50 კ. მეტი არ ექმნეს ფასათ, ქართველთა ღარიბთა დიდთა უყვართ თავიანთი აკაკი, საყვარელი მგონისა, ყველა ღარიბ-ღატაკი სულ მისწრაფებით ეტანება აკაკის ლექსებს, ყველა ნატროლობს ამის ლექსების კითხვას, შეძენას და ამიტომ საჭიროა ამ ღატაკთ მოთხოვნილებას ყურადღება მივაქციოთ, ეს ზნეობრივ კალსაც შეადგენს, ამას ჩვენი მდგომარეობაც თხოულობს, ჩვენი ქვეყნის უფლებათა ვითარებაც, ჩვენი ტომის, ენის და ეროვნების განსაცდელიც. საყვარელი მგონის ნაწარმოები დაიბეჭდოს საერთო და ერს ეჩუქოს თავის სატროფილო მგონის კალმის ნაწარმოები, მგონი დროა და საჭიროც არის.

საქართველოს კუთხეებში არ არის სადმე დება და ქალაქი, რომ იქ მცხოვრებთ შორის ვინმე მელექსეთაგანი არ აღმოჩენილიყოს და აკაკის ნიჭი არ შეემკოს. ასევე აღმოჩნდნენ თვით ქ. ვაკვავს, ასეთ განაპირა ადგილებში, ამ მელექსეთაგან ლექსებთ დაწერილი აკაკის ქება მე თვით მიმიღია და ბეერი მათგან კარგათაც ყოფილა ნაწერი. რაც აკაკის შესახებ ქართველ მელექსეებისაგან ქებათ ლექსები დაწერილა, რაც ამ ლექსების დაბეჭდილა და დაუბეჭდავთ დაშთენილა, ყველა რომ შეიკრიბოს და დაიბეჭდოს, იგი რამდენიმე ტომი გამო-

კა, მათში ბევრი მშენიერი ლექსიც აღმოსწრდება, ბევრი ლექსი დიდს ხანს არ დაჰკარგავს თავის მნიშვნელობას. ამ ლექსებიდან ცხადათ გამოჩნდება, თუ როგორ უყვარს ქართველს ერს აკავი და ამის ლექსები.

კანთ-მოყვარეობა, პატიოსნება, თანასწორება და ერთმანეთის სიყვარული ამის ლექსებში სუფევლგან გამოისტკრიტება, ეს სამკაულები მას პირველს ემაწვილობის დროის ლექსებიდანვე ეტყობა, ყველა ამ ქადაგებასთან მკაცრით შეკავშირებულია მის უსომო მამულის სიყვარული, მამულის სიყვარულით ისეა გატატებული, რომ ერთს დროს გასეთ „შრომა“-ში თავიანთ მამათ-მთავარი ზურაბ წერეთელიც კი ჰგმო. ჰგმო, რადგანაც საგომობათ დაინახა. აკავი ძალიან ელტვის და ეტრფივალება ჰგმმარტებას და სიმართლეს, ნამეტურ თანასწორობას. ამისთვის სულ ერთია თავადი, აზნაური და გლეხი, ეს ყველას ერთნაირათ უნტქერის, ყველას ერთნაირათ ემსახურება. მასთვის წოდებითი გარჩევა სულ არ აწსებობს და ყველას ერთნაირათ ესება თავის ბასრის კალმით. ამის წინ უსამართლობას აქვს მნიშვნელობა და არა დიდ-პატარაობას. სიზღოთ უფრო თავად-აზნაურობას ესება, რადგანაც ამით მეთაურობა აღარ სურთ, დღეს ივინი სხვა საქმეს და რამეებს მეთაურობენ, მათს დირსებას არ შეეიერება, მაგრამ რასა ვიქმით, გარემოების ბრალია, ესენი აღარც კაი საქმეებს ემსახურებიან და არც საქველმოქმედო საქმეებში იღებენ მონაწილეობას, საწყალს ქართველს დღეს ესენი არაფრათ ადგებიან, არც ერთს გაჭირვებულთ ესენი გულის სიმტკივნით არ შესებევენ.

თვითონ აკავი უჭონლობისათვის დაბადებულა, თუ აქვს რამე, თუ მოიპოვებს რასმეს, ეს მას არაგისთვის შურს, რიცხვის კვალობაზე ყველას უწილადებს, თუ არაფერი აქვს, მაშინ რა ქმნას საწყალმა. მაგალითსაც გეტყვიოთ: ქუთაისის საადგილ-მამულა ბანკში თავად-აზნაურთა კრება იყო, ერთმანთ გადისწყვიტეს, რომ აკავის წლიური უღუფა დაენიშნოს, რადგანაც იგი ხანში შევიდა და ცხოვრებით კი გაჭირვებაშია.

ვისაც კი ესმოდა რამე ჩვენი მდგომარეობის, მწიწლობის, აკაკის ცხოვრების და ვითარების ის წინაღმდეგი არ გახდა და ვისაც არა სწამს-რა ჩვენი, ის კი წინაღმდეგი ყოფილა, მაინც ბოლოს გადაწყდა ხმის უმრავლესობით, რომ აკაკს მიეცეს ჰენსიაო.

ამავე კრების დროს წაიკითხეს რამდენიმე თხოვნა ქუთათურ მოწაფეების, რომლებიც ბანკს დასმარებას სთხოვდნენ, უმაღლეს სასწავლებელში მივდივართ და სწავლის და წასვლის დონისძიება კი არა გვაქვსო. კრებამ ახალგაზდა უმაწილეების თხოვნას ვერ შეხედა კარგათ, არ დაინახა ღირსათ, ამასე წინაღმდეგობა განაცხადეს, წინაღმდეგი საუბარო, ამას არავინ ელოდა, ყველა სასტათ დაშთა.

ამბობდნენ მრავალნი:

— ბატონებო, ეს რა ამბავია, ეს მთხოვნელებიც ხომ გლეხის შვილები არ არიან, რომ უარს ეუბნებიან, მაშ რა უშაკებისთვის დაარსდა ეს ბანკი, თუ კი ჩვენ მოსწავლე შვილებსაც არ დაგვხმარებთ. ჭეშმარიტს ბძნებთ, 1879 წ. სელსეჟდ ის დაიხიეს, რომ ქუთათისის ტემნაზაში ეურს-დამთავრებულნი გლეხის შვილები ითხოვენ დახმარებას, რომლებიც უნივერსიტეტში არიან მიღებულნი, და ჩვენ კი არ შეგვიძლიან დახმარების მიცემა, ახლა ხომ გლეხის შვილები არ არიან, რატომ არ აძლევენ დახმარებას, რომ უმაღლეს სასწავლებელში წავიდნენ. ამბობდნენ მკარენი.

აქ დიდი აყალმაყალი გაიმართა, ჩაჩქალი და მითქმან-მითქმა, როგორც იციან: ამ დროს აკაკი წერეთელი წამოადგა და მოახსენა შემდეგი:

— ბატონებო! ჩვენი შვილები დიდის ტანჯვით იღებენ სწავლას, ჩვენი ქვეყანა დიდათ საჭირებს ნასწავლ კაცთა რიცხვს, დღეს აქ ორი ახალგაზდა მოსწავლენი მოსულან და უმაღლეს სასწავლებელში წასასვლელათ დახმარებას თხოულან ბუნ. ეს ძრეულ კეთილი საქმა და ამიტომ ბანკმა თავის საკადებოთ უნდა იკისროს ამ უმაწილ კაცების დახმარება. თუ

ბანკს ეს არ შეეძლება, მაშინ მე ვითხოვ, რომ ამ ყმაწვილებს ჩემის პენციიდან მიეცესთ დახმარება, მეტი გზა არ არის, მათი თხოვნის უარ-ყოფა არ შეიძლება.

ხალსი გარცდა ჭაკავის ასეთის საქციელისაგან, მრავალთ შერცხვით, მაგრამ ასეთი უარის ყოფა სომ ახალი საქმე არ არის, აქ ასეთ რამეების შესახებ ორჯერ თაკ-პირის მტკრევან მოხდა კინაღამ. მაგალითებრ პირველათ 1879 წ. ორი ქუთათური გლეხის შვილები, რომელთაც ქუთაისის გემნაზიის სწავლას მიეღოთ, ესენი უმადლეს სასწავლებელში აპირებდნენ წასუფას, მაგრამ დონისძიება არ ჰქონდათ, ამ გლეხის შვილებმა მიმართეს ბანკს თხოვნით, რომ დახმარება მოგვეცითო. კრებაზე წავიითსეს თხოვნები, წავითსვის შემდეგ ბორცო კეთილშობილთ სისხლთა ორატორებმა მიმართეს თავიანთი ბორცოთი ენა და დაიწყეს ასე.

— ბატონებო! ეს რა ამბავია, ეს რა დღეს მოკვსწართ, გლეხის შვილები უმადლეს სასწავლებელში მიდიან, საშუალება-საც არ კმარაბენ, ჯანდაბას მათი თავი, წავიდნენ, წავთრიან, მაგრამ ჩვენთან, ჩვენს ბანკთან რა ხელი აქვსთ, რომ დახმარებას გვთხოვენ, დიდი ალიაქოთი ატყდა. ამ საუბარმა დიდი მწუხარება დაბადა მრავალთ პატროსანთა გვამთა შორის. წინააღმდეგ გაუხდნენ თვით მრავალ კეთილშობილთაგანნიც. ამით აუწყეს: ეს რას გაკს, რას მოასწავებს, რას უნდა მივაწეროთ, სირცხვილია, სირცხვილია, ასეთ რამეებზე ღაპარაკი და მით ჩვენი ღირსების შებღაღვაო. ამ საზინდარმა საქმემ თვისკენ დიდი ყურადღება მიიპყრო, ამის წინააღმდეგ იღაპარაკა კრებაზე პატრივტიმუღმა დაკით მიქელაქემ, შემდეგ „დროება“-შიაც ატყდა ამზე საუბარი და დიმიტრი ყიფიანმაც ამოიღო ხმა, აქო გამარჯვება მრავალთა პატროსანთა გვამთა, რომელნიც წინააღმდეგ იყვნენ.

მეორე მაგალითი: 1883 წ. ბანკის კრებას დახმარებას სთხოვდა ქუთაისის ერთი სასწავლებელი, კრებაზე წავიითსეს

სასწავლებლის თხოვნა, მრავალთა სთქვეს, რომ დახმარება მიეცეს. ამ დროს გაჩნდა ერთი აზნაური და სთქვა შემდეგი:

— ბატონებო! დახმარებას რომ აძლევთ ეს კაიაო, მაგრამ ვის აძლევთ, რისთვის, იქ თავად-აზნაურის შვილების არვინ სწავლობს. მე წინაღმდეგი ვარ ამის.

ამ უჯერო და უადგილო საუბარმაც დიდი ხასი გამოიწვია და გაზეთ „შრომა“-ში პოლემიკაც ატყდა. მოკამათეს სასტიკათ არცხეუდნენ. ქართველთ კეთილშობილნი ასეთ ბრძოლას და ხასის ჩვეულნი არიან, მათში ადრე განცხობულა წოდებათა შორის ბრძოლა, ეს იმ გარემოებამ დაბადა, რადგანაც იმერეთის გლეხ-გაცობა ცხოვრებით, საქმით, აღებ-მიცემით და ვაჭრობით წინ წავიდა, ცხოვრების საკბიელზე დიდი შრო და ნიჭი გამოიჩინეს, დოკლათი შეიძინეს, ამას იმერთ კეთილშობილთ სისხლი ვერ ითმენს, მათი ნაზათ გაზდილი გვამი ვერ იტანს, არ უხარიათ, რომ გლეხ-გაცობა იღვიძებს, თითქოს ესენი ვი ქართველები არ იყვნენ, ვარჯათ იცინან, რომ გლეხებიც ქართველები არიან, მაგრამ ამასთან მათ საქმე არა აქვს, ამას ვსწუხვართ ჩვენ და ამასვე მწუხარებენ მრავალნი გამოჩენილნი გვამნი ქართველთა და მათ შორის ავაკიც.

ავაკს, როგორც სხვა ბერს ჩვენს ძველს მხარეებზე აქვს კაი შესედულება, ისევე ქართველ ქალებზე და უფრო უპირატესათაც, ამას ძველი ქართველი ქალები დიდს პატივსაცემათ მიანიხია, დიდათ აქებს ძველს დედებს, მისი ლექსები უწყიან, რომ ძველ ქართველთ დედანი სდიდნენ რიგანს მამულისშვილებსაც. ამ ოცნებებით გატაცებულმა მგოსანმა ერთხელ დიდი შეცდომა დაუშვა თავის ცხოვრებაში. მცხეთაში სასაფლაოებდნენ ერთს ქართველს ძველს გვამს, რომელი გვამიც გამაძლარი იყო ქართველ გლეხების სისხლით, ამ სისხლის მსმელის დასაფლავებამ გაიტაცა მრავალნი გვამნი ქართველთა, ნამეტურ მედასუ-მეზარტიები, მათი რიცხვი არ იყო მცირე, ესენი მიწვეულ იქმნენ სისხლის მსმელის ჭირის-უფლებიანაც, ამ მიპატიჟებულებშივე მოჭყვა ავაკი. ავაკი დაესწრო დასაფლავ-

ბას, სიტყვა წარმოსთქვას და სთქვას, რომ ეს არის უგანსსკენელი დედა ქართველთა, რომელიც დღეს მიწას ეფარება. ამ გემის დამარსებით ისპობა ძველ ქართველთ ჩინებულთა დედათა რიცხვი. აკაკის ეს სიტყვა იმავე წლის „დროება“-ში დაბეჭდეს. მე გაგვირდი ამასე. გაგვირდი მით უფრო, რადგანაც მგოსანს ამ სისხლის მწოგელის მეუღლის საქციელი ვი არათ მოსწონდა. ერთხელ ლექსითაც შეამკო იგი და თამამთ აღიარა გლეხთა მეკლუფავთ. აკაკის ერთი ის მოუვიდა კარგი, რომ ეს ჩინებული დედა უგანსსკენელ კარგ ქართველთ დედათ აღიარა, ჩვენ ვი მისგან ნახმარ სიტყვა „უგანსსკენელს“ ჩინებულს გამოვაცლით და დარჩება მარტოთ „უგანსსკენელი“, აი ეს იქმნება მისი ჯილდო, ჰატიკისცემა და კანონიერი სასულწოდება.

ძველ ქართველ გმირებსედაც ვაი შესედულება აქვს აკაკს, ამას მათი ერთათ ერთ ღირსებათ ისიც სწამს და ჭეოფინის, რომ ძველი გმირები თავ-დადებულნი ქართველნი იყენებო, მამულის სამსახურისთვის თავებს არ იშურებდნენ, მათი დრო ასეთს ვაყვაცებს თსო-ულობდა, იგინი თავიანთ დროის კვლად ასრულებდნენ მოკალეობასო, მათი ამავი უსკია საქართველო-ზეო. აკაკს ჩვენი ძველი და ახალი ისტორიაც კარგათ აქვს შესწავლილი, ისტორიას გარდა იგი ჩვენს ძველს მწერლობასაც კარგათ იცნობს, ზევირ ამბები და ბეკრი რამ ძველებური ამბებიც იცის, რაც ამისგან გაგონილი ძველებური ამბები დაწერილა და დაბეჭდილა ქართულს გამოცემაებში. ყველა ესენი რომ შეიკრიბოს და ცალკე დაიბეჭდოს, კეება წიგნი გამოკა. აკაკის მხნე და თავ-დადებული შრომა გვაუწყებს, რომ თუ მან კარგა ხანს იცოცხლა, მაშინ იგი ბეკრს რამ ძველებურს ამბებს დაგვიწერს, ბეკრ რამ ძვირფას ლეგენდებსაც გაგვილექსავს, როგორც „გოგია მუხანგურე“, რომელ ლეგენდაც ქართველ ერის სულათ და გულათ გახდა, რომელ ლეგენდასაც ყოველი მდაბიო ქართველი დიდის სისარულ-სიყვარულით ვითხულობს. ძვირფასი მგოსანი ქართველ ხალხს მით უფრო

უყვარს, რადგანაც იგი ამ ერს კვალ-და-კვალ მისდევს ჭირში
თუ ლხინში, ამის ბასრი ენა ყოველთვის მტერია ბოროტე-
ბის, ყოველთვის მომხრეა კეთილის, ყოველთვის დამცინველია
უსამართლობის, ძქვადგებელია პატიოსნების, ვაწთ-მოყვარეო-
ბის, ძმობის, თანასწორობის და თავისუფლების. ავადი რო-
გორი გვამიც ლექსებშია, ისეთივეც ცხოვრებაში, ანც მეტი
და ანც ნაკლები, ამას სასეყედ ნიღაბის ჩამოფარება ერთობ
სძულს.

ავადი, როგორც გულ-ასდილი მეგობანი, ცხოვრებაშიაც მე-
ტათ გულ-ასდილი პირია, მხიარული, ხუმარა, სიტყვა-მოსწრე-
ბული, ზმების მტრადნე, ანდაზების, მშვენიერის სიტყვების,
ზღაპრების და გასაცინარის ამბების, ამისგან წარმონათქვამი
„ნაკვასები“ ერთობ მრავალია. სადაც კი უნდა წასოთ და ამას
რამე საოხუნჯოთ ვითხვა მისცეთ, იგი მაშინათვე მოქარგულს
საოხუნჯო პასუხს მოგცემსთ. გარდა ამისა ავადი ისეთი პი-
როსა, რომ ვინც უნდა დაჭმადიოს სასლში, ყველას ეწვევა,
ანაჲის აწყენინებს, საზოგადოთ ვისიმეს წყენა ძალიანს სწყენს,
გინდ გროში ფუღიც რომ ან ჭქონდეს და ლუგმა პურიც, მა-
შინაც არ ინდომებს, რომ ვისმეს რამით აწყენინოს. სანდის-
ხან მომხდარა ასეთი შემთხვევა, რომ ამას ვისთვისმე რამე
უწყენინებია, მაგრამ ეს სსკების მეოხებოთ, სსკების ენით. ქარ-
თველთ ჭორიკანობა. სომ მოგესხენებათ, ჭორების მეოხებოთ,
მაგრამ ავადს ბოლოს დანანებია ხოლმე, რომ ნეტა რაზე ვა-
წყენინე ამა-და-ამ პირსაო. მაგალითს მოვიყვანთ: 1885 წელს,
ზოგიერთ მტერ მეჭორე პირებმა ავადს მიუტანეს ამბავი,
ვითომც პ. ცასელი და მე ფუღს გაგროვებთ, ამ ფუღოთ ჩვენ
ვიდაც მეგრელები დავიჭირეთ და ამ მეგრელებს უნდა იგი მო-
ვაკვლეკინოთ! ამაზე დიდი დავიდანარაზა გადმართა, ჭორიფანო-
ბის დღეს წარმოდგენა იყო ქართულ თეატრში, აქ ავადიმ
მოელს ერში გამოაცხადა თავის უმადურება. ეს განცხადება
ბევრს ეწყინათ, საჭმე მამინ პოლიცაზე მივიდა, იმაკ ღამეს მე
და ცასელს პოლიცა უნდა დაგვცემოდა, გაუჩხრიკეთ და მერე

უნდა დავეჭიროთ. წარმოდგენის დროს აკაკი დააშოშმინეს, უთხრეს, რომ ფაქრი ნუ გაქვს, თქვენ კარგათ იყავითო და ჩვენ ვიციო მათიო, სკალ გამოვიძიებთ საქმესო. აკაკი დაწინააღმდეგა; ამ დროს ჩემთან იდგა ვაჟა ფშაველა, ღამის ორს საათზედ მოვიდა შინ და ყოველისთვერი გულის წყურბლით მიამბო. მე გავიხსენი, შემრცხვა ჭორობისა და საძაგლობისა. რა უნდა მექმნა. გათენდა დილა, ვაჟა ფშაველა წავიდა აკაკთან, მე დაკვანძვნილი შემიდგო: დღეს გამოვიძიებთ ყველაფერს. ჰატარა ხანს უკან ჩვენთან მოვიდა იოსებო დავითაშვილი და მითხრა გაიცეხო:

— კაცო, ნუ თუ მართალია ეს ამბები, წუხელის თეატრში შენ და ცახელის გამო დიდი ავლამაყალი მოხდა, ცახელსა და შენთან 5 ნაწილის ჰრისტაკი მოდიოდა დასაჭერათ, მაგრამ ზოგაერთ ჰრისტაკი გაანერეს ესენი, ამათ უთხრეს აკაკის, რომ აკაკი, მოითმინე, იქნება ტყუილია, მოიცადე, გათენდეს და ჩვენ გამოვიძიებთო. თორემ ასე რომ არ ყოფილიყო, დღეს თქვენ დაჭერილები იქნებოდით.

საქმე გამოვიძიებო მივიდა და აღმოჩნდა ყოველივე ტყუილი და სიცრუე, ყოველივე მტრობით მოგონებული ერთის ჰრისტაკი, რომელსაც ჩვენი ჯვარი სჭირდა და არ იცოდა, როგორ რა ჩადინა. რაც შეეხება ჩემგან ფულის მოგროვებას ეს კი მართალი იყო, მაგრამ მე ამ ფულს ვაგროვებდი ერთი საზოგადო საქმისთვის, რომლის შესახებ აქ ლაპარაკი არ შეიძლება. სწორეთ ამ საქმის გამო მიწერილი წერილი ჩემგან ცახელთან, ჩავარდნიყო იმ მტერს ხელში, ესარგებლნა მით და შეეთხინა ჭორობი, რა არის ამის მეოხებით ცახელი სააზნაურო სკოლის აღმზრდელობის ადგილიდან დაეთხოვნათ და მარტო იმ ჰრისტაკი დაშთენილიყო.

საქმის სინამდვილე ყველამ შეიტყუეს, თვით აკაკიმაც. რას ვიზავდი, რა უნდა მექმნა, ჩვენის ჭოროვანობისაგან განა მარტო ეს დამწამეს, ერთ დროს იღ. ჭავჭავაძესაც უზიდეს ამბები და ბევრი რამ ამბები აუწიეს, ამ ჭორობის მეოხებით უფ-

რო მთავრთა გიწესება და გმობა „სანდალიზმის“ შესახებ. მე მოკითხინე ყველაფერი, სიმართლემ თავისი არ დაკარგა, ბოლოს გამოჩნდა ყველაფერი. მე არ ვიცი, თუ აკაკი როგორ უნდა გამსდაროეოს იმ დროს, როცა ამან საქმის სინამდვილე შეიტყო. შეიძლება მას ცხსელებთან რამე უსიამოვნება ჰქონოდა, მაგრამ ჩემთან რა საქმე ჰქონდა, ჩვენ ვაის მეტი სხვა არაფერი გვექონია. განდ რომ ესეც არ ყოფილიყო და აკაკი ჩემი დაუძინებელი მტერი ყოფილიყო, ან მაშინ რა ღმერთი გამიწერებოდა, ისე როგორ გადავირეკოდი, რომ ჩვენის მგოსნის შესახებ განმეძრახა ის, რასაც ჭოროვნები აუწყებდნენ მას და რაც საზარელია გასაგონათაც ვი ყველა ქართველისთვის. ამაზე მეტი სამარცხვინო, სამწუხარო და საკალო იქმნება რამე, სხვა რა უნდა იყოს, მაგრამ ჩვენ, ქართველნი, განა ვიგძობობთ ამას, დიდი ხანია, რაც ჩვენ ერთმანეთის „ჭამიობას“ შეგვიჩვიეთ, ამ „ჭამიობით“ და ზიზღით ერთმანეთი დაგვჭამეთ და დაუღუპეთ.

უნდა ითქვას, რომ აკაკს თავის ცხოვრებაში ბევრი უსიამოვნებაც ვი გადახდა, ბევრი გაჭირვება, ბევრი შეწუხება, ნამეტურ მოკალებსაგან ამას მოსვენება არა ჰქონია ხშირათ. ხშირათ მე თვით მინახავს დიდს შეწუხებაში ჩავარდნილი, ეს საწყობი გულის მგოსანი ხშირათ აქა-იქ სხვების გამოც დამწვარა ხოლმე, რადგანაც ზოგიერთ პირებს აქა-იქ თავდებათ დასდგომია, ფულის წამლებს ვალი არ გადაუხდია, ბოლოს აკაკს გადაუხდია ვალი. ქართველთაგან რიგი იყო, რომ ამ პატივის ცხოვრებისთვის ყურადღება მიეპყრათ და რამე ნაირათ პატივი ეცათ, მაგრამ ეს ვერ იქმნა, ვერ მოახერხეს, მის პენციის გამო ასტეხეს საუბარი, პენცია დაუნიშნეს ვითომც, ქვეყანას შეატყობინეს, ხალხი შესძრეს, ყველგან ამაზე დაიწყეს საუბარი, რომ აკაკს პენცია დაუნიშნესო, ვაი საქმე ქმნესო, მაგრამ ბოლოს სულ ოცნებათ გამოვიდა და აკაკს არსაიადამ-რამისცეს, ლაპარაკი და მუნათი ბევრი ავრცელეს. ასე ვიცი თუ ყველთვის და ყოველგან ქართველებმა, ქართველების ასეთი თვი-

სუბა აკავმა კარგათ იცის და მიტომაც წარმოსთქვა ალ. ყასი-ბეგის დასაოფლაკებაზე შემდეგი სიტყვა, რომ როცა მოკვდება, მერე ვტირით და გვირგვინებით გამოვით მის გაცეიბულს გვამსაო. ეს ჭყვრება მას თავის მშვენიერს სიტყვებს გარდა ლექსებითაც სშირათ გაუსსენებისა სოლმე ქართელთათვის.

ჩვენი სელაგანი მგოსანი სიტყვების წარმოთქმაში, ლექსების კითხვაში და გამათშიაც მეტათ ჩინებულე ტკბილი ქართველია. მისი ქართული ენა ეველას ატკობს, მისი ლაზარაკი ქართულს ენაზე, ლექსების კითხვას სწორეთ რომ საუცხოო და სასიამოვნო რამ არის, სმაც მშვენიერი აქვს, გამოთქმაც, ქართული ენაც ლამაზათ, კარგათ იცის, მის ლაზარაკს ეველას ქართული ეტროვის, ეველას: ესმის მისი მარტივი ქართული. ჩვენ ავაკი პირველათ ენასეთ სტენასე 1876 წ. თფილისის თეატრში, როცა პირველი ქართული კონცერტი გაიმართა, ამ კონცერტში იღებდნენ მონაწილეობას ავაკი, ილ. ჭავჭავაძე, დიმიტრი ყიფიანი, რაფ. ერისთავი, დავ. ერისთავი და სსკები. ავაკმა ეს საღამო დაამშვენა თავის ბრწეინვალე ლექსების კითხვით. ეს კონცერტი ქართულს ენაზე პირველი მაგალითი იყო, პირველი სქქმე და უნდა ითქვას, რომ თვით კონცერტმაც სამაგალითოთ ჩაიარა, რადგანაც მაშინ მონაწილეობას იღებდნენ ეველას ჩვენი გამოჩენილი მწერლები მის შემდეგაც ავაკი სშირათ გამოსულა სოლმე სტენასეუდ თავის მშვენიერის ლექსების კითხვით და საზოგადოებაც დიდათ უსიამოვნებისა სოლმე. სტენასეუ ერთის ან ორის ლექსის კითხვას არ აკმარებენ, სშირად ამეორებინებენ. ლექსებს გარდა სიტყვის წარმოთქმა და წაკითხვაც ჩინებულათ იცის, სტენასეუე მისგან წაკითხული ლექცია შოთა რუსთველის შესახებ სანაქებოთ დაშთა მსმენელთათვის. ქართულ სასაღსო სტენების კითხვაშიაც სომ ცალი არა ჭყვას, მე არა მგონია, რომ ჩვენში ბერი მოიქებნოს ვინმე ისეთი, რომელსაც შეეძლოს ისეთის სელაგნებით კითხვა, როგორც ავაკი კითხულაბს სოლმე.

ვიდრე ავაკი სნიერი არ იყო, მინამდის ტანთსაცმელს

უბრალო ფასისას ატარებდა, მაგრამ სუფთას, ამის მხრით მას ჩვენში ცალი აჩივს ჭყავს. ტანთსაცმელს სომ აქვს გაკლენა და იგი სომ მკლასანს უახლოვებს უმრავლესობას. აკავის დასწლოვებას მდებრივ ერთან ესეც უწყობდა სელს, რომ ეს თამამათ უახლოვდება მათ, თამამათ მიდის მათთან, საუბრობს და ამით იგი დიდს საიმოგნებასაც სედავს. ერთსელ აი რა სთქვა:

— ჩვენს მოწინავე სასოკადობის ძალაზედ მე ყოველნაირი ნდობა და იმედი დაკვარტე, ჩვენი მოწინავე კეთილშობილთ წოდება დაღუპა, წახდა, იგი დღეს მოსპობის და გასრწნის გზაზეა დამდგარი, მათის ნასვით გულდაწყვეტილი სსკაცან ჭპოვებს ისევე შვებას, იმედებს, მომავლის წინ წასვლას და ამაღორძინებულს ძალას. მე დიდის საიმოგნებით მიკალ ჩვენს შეგნებულს, განკითარებულს და გინდ განუერთარებულთ გლესთა და მოქალაქეთა ოჯახებში, რადგანაც იქ ვერ ის სიწმიდრე და სიღამძლე არ არის შესული, რაც სსკაცან გასლავსთ. აი ამ დღეებში მე ვიყავ მიწვეული თფიღისში მცხოვრებ გურულ მოქალაქის ბ. ესტატე ჩსარტიშვილის სასლში, უნდა გითხრათ, რომ სულით და გულით განკასლდი, ძალი, იმედი და სასოება მომეცა, რომ ისეთის სუფთა და სტოცსლის სიტხოვლით აღკსიდი, ნამუსიანი ოჯახი ვნახე. ენა ვერ გამოსთქვამს ჩემს გულის და სულის საიმოგნებას, ჩემს უაღრეს ნატურას, რომ მათ წესრიგის და ჭკვიანი ცხოვრების მიმდევარნი ჩვენს თაღლითს წოდებამაც გამოსჩნდნენ. დღესაც თვალწინ მიდგა ამ ძვირფას ოჯახის საუცხოო სასლის მოწყობილობა, რიგინობა და სამარადისოთ დაუვიწყარი მთელის სასლობის ერთობა და ერთობით ლამსასური ოჯახში, დავსძენ, რომ მარტოთ ეს არ გეგონოთ ეს ერთი ჰირი, არა, ამათ გარდა ასეთისავე თვისების სსკებიც მრავალნი არიან და მეც მინასავს ჩემის თვალთ, მე მსოლოდ მაგალითად ეს მოგასსენეთ, ამ უკანასკნელს დროს ჩემგან ნასული.

ჭამა-სმაში და ასეთს საქმეებში აკავი არ არის მანინ

და მანც უზომო, იგი მეტათ ცოტა სსჭმელ-სასმელს მიიბრ-
თმეკს, რსსაც კერ აიტანს და არ შეერგება, მას იგი არც მი-
დებს ხოლმე, სსჭმელი რდონდ მცირეთ სუფთა იყოს, თო-
რემ სსგაფრივ არ დებებს, თუ რა არის და რა სსჭმელებია,
საში არის, ლობოო, მუავე კიტრი, სიმიინდი თუ ან სსგა რა-
მე, ეს ყველას სიამოვნებით შეეწეობა, სადაც უნდა იყოს, რაც
უნდა ღარიბ კაცის რჯასში და იქ ამას სულ მცირე უბრალო
სსჭმელი მიაბრთვან, ყველას სიამოვნებით შესედავს, ყველას
სიამოვნებით შეეჭტევა და ვატრონსაც ქებას მიუძღვის და
მხნეობას, რომ მისი რჯასი ყოველთვის სსგსე იყოს გურ-
თხეულის ქართველურის მეზურ-მარლით. აკაკი ღარიბთან ღა-
რიბია, მდიდართან მდიდარი, მაგრამ უფრო კი ღარიბებს ემ-
ხრობა, მისი კაღამიც უძეტეს ნაწილს ღარიბთა სსსარკებლოთ
მოქმედებს. სარცარია, რომ ასეთი თავმდაბალი და გულ-
მოწეალე მეოსანი გასლავთ! აკაკის ასეთი კეთილ თვისება
გახდა მის მიზეხათ, რომ დღეს მას იმერეთში სსერთოთ
სტემენ ჰატიკო, გლეხი, აზნაური და თავადი. ბეკრი თავის
შვილს სსხელათ ნატვრით აკაკის სსხელს არქმეკს, რომ მისი
შვილი ძვირფას მეოსნის აკაკის მოსახლე იყოს. აკაკის სს-
ხელი დღეს იმერეთში ყველამ იცის, ვატარა ბავშვმაც კი.
ბეკრს რუსთველის სსხელი არც კი გაუგონია, „კეფის ტუალ-
სანი“ არ წაუგითხავს, მაგრამ აკაკის სსხელი კი იცის, იცის,
რომ აკაკი მეოსანია და მასთანვე კაი ღექსებს სწერს. ასეთს
ღირსებას ჩვენში ბეკრნი არ ღირსებინ, გიტყუი, რომ მე-
თერთმეტე საუკუნიდამ მოყოლებული ჩვენს დრომდის ქარ-
თველ ერში ისე არავის სსხელი და ღექსებია გავრცელებული,
როგორც შოთა რუსთველის „კეფის ტუალსანი“, აკაკის ღექ-
ები და დიდთ ჰატივეტემულის და ამგდარის ილია ჭავჭავაძის
პოემები. ამ შესანიშნავთ გვამთ ნაწერები მაღამოა უმრავლესთ
ქართველთათვის. წელს შესრულდა ამ გვამთ მოღვაწეობის 40
წელი და უნდა მოგასსენოთ, რომ ეს წელი ჩვენ სამსსსოვ-

რომ უნდა დაკითვალათ, რადგანაც ამ სწიშის განმკლობაში ამ ორ მწერალთა ნაწერებმა დიდი სარგებლობა მოკვიტანა.

ზემოთაც გსთქვით და აქაც კიტყვით, რომ აკაკის და ილიას კილომ ქართულთ მდაბიოზე საკმარისი გაკლენა იქონია, მდაბიოთ ძენი მწიგნობრობას გარდა მელექსეობასაც შეასვია, ამ წარმატებამ თავისებური ძალა მოინარეუქა. მდაბიოთ ტკამში უადვილესად აღაფრთოვანა სიბრძნის გარის გაღების ტრფიადი, გაუადვილა გამბედაობითი წერა, ლექსების ჩარხვა, სიტყვების წმასხნა და ზმნების გალექსივაც კი მრავალნიერთ. ამით ცხადათ დაეტყუთ მელექსეობის ნიჭი და ეს ნიჭი ყველასკედ გარკათ აკაკმა შენიშნა, ამან მიაქცია მათ უურადღება და დაუწეო განღვიძება და გამხსნეება, აკაკის ბრწეინვალე კალამმა გაუნათა მათ გზა, აუნთო წინ განსვეტაგების ლამშარი, მათი ტვინი შეძლას უადრესის ლტოლვილებით, ჩაუნერგა განვითარების მეძიებლობის ნატურა, რანს მეოსებითაც ჩვენში დაიბადნენ სასალსო კილოთ მწერალ-მგოსნები, რომელთაც არსად არაფერი სწავლა მიუღიათ, მსოლოდ ქართული მწერლობის მეოსებით განსწავლულან.

ასეთ სადა, გულუბრყვილო მგოსნებთა რიცხვი ჩვენში შესამჩნევს მოკლენას შეადგენს, ამათი ლექსები მკაცრათ ეჭემდებარებიან აკაკის და დიდათ პატრივტემულის ილია ჭაკვაძისაგან გამცნებულს მელექსეობის კილოს, ნიჭს, სიმაღლსაჲს, ნათლოვან კალმის წესდებას, ყველათგარის გარკათ ცნობას და ნათელის თვალთ მწერას. ამ სასალსო კილოთ მწერალ-მგოსნებმა საკმარისათ განავრცეს და განაცხოველეს მელექსეობის კილო, აღადგინეს სადათ, მკერამ უმარტივესათ ნაციონალური მელექსეობის ძაფი, ეს კილო მიუხალაკეს შიარსიტყვაობის კილოს, იგი შემოსეს ცხოველის გრძნობით, გადაჭარბებულის უმანგო სანტიმენტალიზმით. ამათ ჩაუნერგეს მათ გაცის კაცათ ცნობა, ბუნებისაგა მიმადღებული ნიჭის დაფასება, პატრივისტემა, კაცთ-მოყვარეობა, დავრდომილოთ შებრადება და სიყვარული, რაც კაცობრიობისათგის სადადო აღ-

სარქებს შეადგენს და რასაც აფუძნებს ნათელი პროგრესი-
აკაცის და ილია ტავტაკაძის ლექსები ჩვენთა სასაღვსო მელექ-
სეთათვის მე „გაკვეთილათ“ მიმანხნა.

ასეთ გულუბრვეილო, ანუ აკაცის სკოლის სასაღვსო მე-
ლექსეთ გუნდს ეკუთვნოდა იოსებ დავითაშვილი, სელობით
ჩუქურთმის მჭრელი, უსწავლელი კაცი, ქართული წერის კარ-
გათ არც ვი მცოდნე, ამას მოსდევს მისივე გორდაძე, სე-
ლოსანი, ქართული წიგნებით განსწავლული და აკაცის ლექ-
სებისაგან გამცნებული, დიდათ ნიჭიერი და ცსოკრებაზედ
ღრმით ჩამკვირვებული. ამან აკაცს ლექსიც მიუძღვნა, რომელიც
ადრე გაზეთ „თეატრში“ დაიბეჭდა, იგი თავის მოძღვრათ
ადიარებს აკაცს; ამით მოსდევს ნიჭიერი მგოსანი დათიგო
როსტომაშვილი, ანუ დ. ნინოწმინდელი, სელობით მჭედელი,
შინაურულათ, ქართული წიგნებით აღზრდილი, ამისი ლექსები
ხშირათ იბეჭდებოდა „იუერია“-ში და ბევრი მათში ისეთის
ღირსების ლექსებიც მოიპოვება, რომელ ლექსებსაც ჩვენი პირ-
ველ-სარისსოვან მგოსნებიც სიამოვნებით მოაწერენ ბოლოზე
თავიანთ სახელს და გაკანს. ვიტყვი, რომ ამ ნიჭიერ მგოსნის
ლექსებში ბევრი მარგალიტი ლექსებიც ურევია და ამ მარ-
გალიტ-ლექსების სინარჩნარეს პირდაპირ აკაცის კალმის ზე-
გავლენა და ძალა ატყვიან. ესა და მ. გორდაძე სსკა მელექსები-
ვით ხშირათ არა თვითლოსოფობენ, ამ სასაღვსო მგოსნის მო-
ძღვარია სელოსანი ნუშრევან მერკვილაძე, სელობით თერძი,
რომლის ლექსები მუშათა ცსოკრებიდამ „იუერია“-შიც იბეჭდუ-
ბოდა, ამ მგოსანსაც ბევრი გვარნიანი ლექსი მოუპოვება და ნუ
დავიწყებთ იმასაც, რომ ეს პირიც აკაცის გაზრდილია, დღე-
საც აკაცის გავლენის ქვეშ იმყოფება ეს სელოსანი; ესევე ითქმის
მხეკემე იოსებ გაჩხუანოვზე, რომელმაც აკაცის კილოიანის
დაწერილის ლექსით შეამგო რაფიელ ურისთავი 50 წლის
დღესასწაულის გამო და რომელმაც მთელი საზოგადოება აღ-
ტაცებაში მოიყვანა, ამის ლექსები გავშინჯე და რაც შევნიშნე,
იმან დიდათ მისიამოვნა და იგიც აშკარათ და ცხადათ აკაცის

სკოლის მოწათვით აღმოჩნდა, ამათვე დასს ეკუთვნის ლაზ. ახალგორელი, ხელობით მეწვრილმანე, რომლის ლექსები «იე-რია»-შიც დაიბეჭდა და ზოგიც შემდეგ დაიბეჭდება, ამათივე წრეს ეკუთვნის მისეილ ლელაშვილი, ხელობით მეთუთუნე, ქართული მწიგნობრობის მეოხებით გაზრდილ-გამცნებული, ქართული ძველი და ახალი მელექსეობის კილოთა კარგათ მცოდნე, არჩილურის, თეიმურაზ მეფის და სხვათა ბეგლთა ქართველთა მელექსეთა კარგათ მცნობი; ამისი ლექსები და აკროსტიხული შიარები ყოველთვის ამშვენებენ «ყუყუილსა» და «კვალშიაღ» თანამშრომლობდა. ეს მელექსე ძველი მელექსეობის კილოს ცოდნით განმარტობული პირია. ამის ლექსების შეკრება და გამოცემა ერთათ იქმნება განონიერი. ყოველს მის ლექსს ცხადათ ატყვიან აკაკის ლექსის ძალა და თვით ამანაც ბეგრ გზის შეამგო აკაკი. ამათსავე დასს ეკუთვნის რეინის გზის მომუშავე, ხელობით მჭედელი, მისეილ ბოჭორი-შვილი, შინაურულათ, გლეხურათ გაზრდილი, აკაკის ნიჭიერ კადმის ძალით განსპეტაკებული. ამის ლექსები ზატარა წიგნათ მე გამოკეცი, რითაც დამტვიცდა მელექსის შესაფერი მიმართულება. ერთ ლექსში ეს პირი აკაკს დიდის ქებით მოიხსენებს. ვიტყვი, რომ აკაკმა მოუგობა ამ მეოხსებს თაჲ ერთათ, შემოსა იგინი ნიჭით, აუწყა ცხოველი კილო, ცხოვრებაზე ფსიხელი შესედულება, სიბნელით მოცულს მელექსეობის ასპარეზიდან განსოლა, ნათელის მელექსეობის ასპარეზის მოპოება. აკაკი და ილია ჭავჭავაძე მელექსეობის ასპარეზზე ხელისხანთა წინაშე მე რეჟორმატორობათ მიმანია; ამათი ნიჭი და ლექსები ძველთა და ახალთა ქართველთა შორის მელექსეობის რეჟორმაციათ. აკაკის ასრეთს მოკლენას ესმარება ის გარემოებითი პირობებიც, რომ დღეგანდელ ქართველთა ცხოვრება მრავალ-ფეროვანია, რაც 'მათ წინსვლას ხელს უწყობს და ათქმევიანებს იმას, რასაც ისინი გრძნობენ.

გამოჩენილი კანტი „წმიდა გონების კრიტიკაში“ ბრძ-

ნებს შემდეგს: ხშირათ ჩვენი გონებითი ძალოვნების იდეა წარმოსდგება იქიდან, რასაც ჩვენ ვგრძნობთ, ხანდახან იქიდანაც, რაც ჩვენ გავს გავსებვით, რასაც ჩვენი თავი ჰქვამს, მაგრამ ხშირათ გონება ვი უშესაბამება მას, მის წინააღმდეგ ვამათს იწყებს ყველაფრით, თუ ეს არსებული რამეები არ მოსწონს, უკანასკნელ გონებითი ცხარე ბრძოლას, კრიტიკას და პოლემიკასაც აღადგენს. ხშირათ კაცი თავის აზრს გონებითი სიბრტყესავე მიჰყავს, ხან კეთილ გზაზედაც აყენებს, რაივე კაცს მოლოდ გონებისაგან ეთვისება და გონება ვიდრე გარემოებათა შირობების მსვილს ექვემდებარება.

რაც მე თავლი გამხელა და მივითხავს ჩვენი სახალხო მელექსების ლექსები, მოგასწავნებთ მიუდგომლათ, რომ ყველა მათთვის თუმიცა სიდათ, მაგრამ აკავის კილო თავლ-სილულათ შემომცნევათ, არ ვიტყვი იმას, რომ ამ მელექსებს ცის სამყაროში გომქების აშენება შეეძლოთ, ან ზღვის სივრცეში ტაღლების მოკრება, მაგრამ იმას ვი დავსძენ, რომ ამათ ლტოლვას წამქეზებელი და პეტრონი ჰყავდეს, მამინ იგინი თავიანთის ინერციით მელექსობის ფარსაც და ჩვენთვის დროის შესაფერ წერტილზედაც ავლენ. დრო და გარემოება და ღირსეულ მწერალთა კალამი მათ შორის დააფუძნებს გარკვეულს მელექსობის ძალას, მათ წოდებიდან გამომდინის გვარის მელექსეთა გუნდს, ამათს გონებითი ლტოლვას დიდის მოქალაქეობის ნატურით შემოსავს. ამის იმედი უნდა ვიქნით, რადგანაც მომავალი მოქალაქობისა არის და ესენი ვიდრე მენი არიან ისეთის მოქალაქობისა, რომელსაც პრუდონის მომავალი მოქალაქის.

მე ამას ის გარემოებაც ცხადათ მათქმევიებს, რადგანაც აკავის მადლით სხუე კალამი ლექსების კითხვას და წერას უმარტივესად აყვარებს თვით საქართველოს შვილთა სომეხთაცა, რომელნიც ენით და ტომით ქართველობას ეკუთვნიან, ამათ სარწმუნობა აქვთ განსხვავებული, თორემ სხვაფერი ისევე უღვივით გულში საქართველოს სიყვარული, რაგორც სხვა

ქართველებს, ასეთ რიცხვში ძრეულ ბუერნი არიან აკაკისი ნი-
ჭიერ კალმის მზამველნი და ერთი ამათთაგანი არის ბატონი
ეკანგულოვი, დღევანდელს ქართულს მწერლობაში დაკითხვი-
ლის ვსუგდონიით ცნობილი, ხელობით სირაჯი, თელავის სამო-
ქალაქო სკოლიდან გამოსული, ნამდვილის მამულიშვილურის
გრძნობებით აღვსილი, მე თავისს სხეულად კახეთისა, უცდო-
მელის შესედულობით საკსე გვარ-ტომობაზე. ამის მარლიანია
ლექსები და წერილები ხშირად დაბეჭდილა „კვალში“ და იმე-
დას, რომ კიდეკაც დაბეჭდებინ, მის სდა, მაგრამ წმინდა
მელექსეობის მოქალაქურს უმანკობას ისე არავისი კილო ეტ-
ყობა, როგორც აკაკის. ამას გარემოებათა ზირობებმა ხელი
რომ შეუწყოს, მაშინ იგი ეველა ჩვენს ხელსაღნ მელექსეებზე
მალლა დადგება.

მე ჩვენს მდაბიოთ მელექსეობას ჯეროვანს უუჩადლებს
კაჭტეე. ჩვენს ცხოვრებაში კარგ საქმეთ მიმანინია არა მარტო
მელექსეობის გამო, არამედ ინტელექტუალურათაც. გაიცანით
თქვენ ამ ხალხთა ცხოვრება, და მაშინ თქვენ ამხედ ცხდათ
დარწმუნდებით. ეს გვამნი მარტოთ სიღარობის, ტანჯვის და
უვიცობის გამოძსატველნი როდი არიან, არამედ ხშირათ ჩვე-
ნის ტომის სსზოგადო საქმეების უცოდინარობასაც ეხებინ,
ბუერს. საქმეში ქართველი ხელისნის ხეირიანათ, მეცნიერულათ
ხელობის არ ცოდნას, ამის გამო ხშირათ ჩვენთ წინაშართ
შესასებ შეხვენებასაც კი აცხადებენ, რომ მათ უამთა ვითარება
და გარემოებამ არ მისცათ ნება მომავლისათვის გამცნებულის
ხელისნური ნიადაგის შემზადებისა. ასეთ საქმის შემცნება და
დაკვირვების მიხედვარ ისე არაფრით იფინება ქართველ ხალხ-
ში, როგორც ლექსებით და ასეთი ლექსების მამა-მთავარი
არის აკაკი და სიტყვა-კაზმულ მგოსნებს გარდა ამისი მენი
არიან მდაბიო მელექსენი, რომლებზედაც ჩვენ ვლავარავობთ.
ნათელი ქადაგების მეოხებით ბუერმა ქართველ ხელისნამა შე-
ისწავლა ევროპიული წმინდა ხელოვნური საქმეების კეთება და
გამოყვანა, რაც მესხნიგურ მუშაობას გარდა გონებრივ მოსაზ-

რებსაც თხოულობს. მას ჩილინდარი აზოლონ ცხვირუაშვილი რათ წავიდა ამერიკაში, ედისონის ქარხანაში, სასწავლებლათ ამ ოთხი წლის წინეთ და რამდენი კიდევ სსკები დღეს ელტვიან წასვლას გერმანიაში, საფრანგეთში და ინგლისის სამუშაო ქარხნებში სხვა და სხვა უცხო ხელობის შესასწავლებლათ. ქართველ ხელოსნებში მკაცრათ გამოირჩევა ყველა საქმეების გარჩევა-გარკვევის ჭკუიერი შემცნება, შრომის სპარეზზე ესენი ნელ-ნელა გონებითი შენარკვლასაც ეძლევიან და ეს ცვლილება მათ უხსნის განათლების გზასა და კვლას, სიბრძნის მეძიებლობას, რაც ყველასათვის ერთიან და განურჩეველი. ჩვენი სკვა შეძლება ზოგმა განყენებულ სკვათ ჩათვალოს, მაგრამ კითხოვ მოთმენას და თქვენგან საქმისა და მშრომელთა გაცნობასა. უნაკლულა არავინ არის, ამათაც აქვთ თავისებური ნაკლულეკანებანი და ამ ნაკლულეკანების მოსპობის შემცნებას ისე არავის კალამი ესმარება, როგორც აკავის.

შეძლება ზოგიერთებმა აკავის მელექსეობის სკოლის და ტავლენის გამო ეჭვი აღიარონ, ასეთ აზრებს 1840 წლებში ბელინსკი ქადაგებდა და რუსის უახლეს მეღონების აღორძინების ძალად ძველ მელექსეთაგან შემწადებულ ნიადაგს სთვლიდა. ძველსა და ახალ მელექსეთა შორის მკაცრს ორგანიულს ნათესაობას აღიარებდა. ბელინსკის შემდეგ განგლო დრომ და რუსის მწერლობის ასპარეზზე განხდნენ სხვა უწარჩინებულენი გვამნი და მათ შორის პისარევიც. პისარევი და მის თანამაზრეებმა უარი ჭყვეს ბელინსკის აზრები ამის შესახებ, ნეკრასოვის და ასეთ მეღონების დაბადება არავის მიანჭრეს, რის გავლენა და რის ნიადაგიო, მეღონანი თუ თვალხილულათ განვითარებას ეძლევა, იმას ნიჭიც უსუფთავდება, იმას სსკების ნიადაგი არას უშველისო.

შეძლება, რომ წარჩინებულ პისარევის აზრის წინაშე მე ვინმემ წინააღმდეგობა დამწამოს, მაგრამ მე ვიტყვი, რომ ჩვენში ასე არ არის, აქ ბელინსკის აზრები დღეს-დღეობით მისაღებია, რადგანაც ჩვენთა უახლესთა ხელოსანთა უსწავლელ-

მგოსნებს ცხადათ ეტყობათ ჩვენი სიტყვა-გაზმული. მგოსნების გაგლენა და ნამეტურ აგაკისა, ვისაც ეს არ ეტყვის, ის თავის მეღეჭსეობის შნოთი ძველებურს მუბაიათურ გვას ადგია, სშირად მისი წყობილი ლექსები და რითმები ძველებურს ცრუმორწმუნოებით საგსე ოცნებას წარმოადგენს, ასეთ ცრუმორწმუნოების ნიშნები ჩვენგან მოწონებულ მგოსნებსაც ეტყობათ, მაგრამ ისე კი არა, როგორც იმათ, ვისაც ჩვენ უახლესი დროთა ბრწყინვალე კაღმის გაგლენის ქვეშ არ გაუგლიათ, ამიტომ აგაკის და მისს ლექსებს მე კაძლეე დიდს ჰედაგოგოურს ღირსებასაც ცნობილ მეღეჭსეების წინაშე.

შეიძლება ძვირფასთ ბატონს აგაკს და ილია ჭავჭავაძეზე უკეთესი მგოსნები ქართველებს სხვებიც ჰყვანდეთ, ამ მგოსნებს ლექსებიც კაი ჰქონდეთ, მაგრამ რაც შეეხება ისეთს გაგლენას და სახელის ისე გავრცელებას ხალხში, როგორც ჰატაეცემულთ აგაკს და ილია ჭავჭავაძეს, ამას კი მოკლებული იყოს. ქართველი ერი და ნამეტურ დასავლეთ საქართველო არც ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსებს იცნობს, არც გრიგოლ ორბელიანის, არც ნ. ბარათაშვილის, არც სხვების, თუ იცინა რა-მე, ისეე ილია ჭავჭავაძის ბრწყინვალე კაღმის შესახებ, უმეტესად „გლახის ნაამბობი“-თ, „გლახა ჭრიაშვილი“-თ და წერილი ლექსების და მოთხრობების კითხვით. ამათ გარდა სხვებს ბერს არ იცნობს ქართველი ერი და დარწმუნებული ვარ, რომ არც მომავალში გაიცნობენ მაინც და მაინც, რადგანაც ამ მწერლებთ ნაწერები თანამედროვე ქართველთ გონებითი მოთხოვნილებას ისე ვერ ასრულებს, როგორც ქართველ ერის დრო და გარემოება საჭიროებს და თხოულობს, მათში არ გამოისტურება მოქალაქურნი განვითარების და აღორძინების მიმზიდველობა. ამის მხრით აგაკის ლექსები ბერათ მაღლა სდგას, ეს ლექსები დიდს ხანს იცოცხლებენ, მაშინაც კი, როცა ქართველნი ევროპიულის სწავლა-განათლებით დაირაზმებანი და აღიჭურვებანი, როცა ქართველებში მოქალაქური დიდ-სულოვნობა აღორძინდება. მაშინ ჩვენის დროის მგოსნებთან მხოლოთ აგაკ-

კისა და ილია ჭავჭავაძის ლექსები დაშთებან საკითხავათ. შეიძლება ბუერის მწერლის ნაწერებმა დაკარგოს თავის დროის მნიშვნელობა, მაგრამ ამათ ნაწერები კი ამ მსკედრისაგან განრინებული იქმნება.

ამ ორი ბრწყინვალე მწერლის ნაწერები დაამშვენებენ მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობის ისტორიას. მთელს ამ საუკუნეში ჩვენმა კეთილშობილთ წოდებამ მსოფლოდ ეს ორი უმესანძნაკესი ბრწყინვალე მწერლები წარმოშობა, მსოფლოდ ეს ორი გვამი გამოვიდა მოქალაქობის ასპარეზზე, მსოფლოდ ამათ აუქციუს გზა და კვალე ძველ ქართველთ მწერალთ გზასა და კილოს. ამათ შემოიტანეს ქართულს მწერლობაში ცხოველი გრძნობები, უწმინდესი ჭზრები, დიდთაგან ზატარის დაჩაგვრის გმობა, მდიდართაგან ღარბის ანაგება, მებატონისაგან უმის უსამართლოთ დაჩაგვრა, მოხელეთაგან უსამართლოების განთესვა, მოქრთამობა და ბუერი კიდეკ სსკანი. ამის მხრით ჩვენს ისტორიაში ერთობ დიდი ადგილი დაეთობათ ამ ზირებს: აკაკს, ილია ჭავჭავაძეს, იაკობ გოგებაშვილს, გიორგი წერეთელს, ანტონ ფურცელაძეს, ნიკოლოზ ნიკოლაძეს, სერგეი მესხს, ზეტრე უმიკაშვილს და ივანე კერესელიძეს, რომელთაც შექმნეს ასალი მწერლობა და რომელ ასალი მწერლობაც აკაკმა და ილ. ჭავჭავაძემ თავის ბრწყინვალე კალმითაც მოქარგეს, განაშენეს და გააბრწინეს. ამათი გავლენა მარტოთ სიტყვა-გაზმულის და მხატვრობის ძალით არ დაემჩნა ქართველთ სულიერს და ხორციელს მხარეებს, ამათ ნაწერების იდეას ჰედაგოგიურის მხრითაც დიდი მნიშვნელობა აქვს, ამათ ნაწერებმა გამოსწურთნა მთელი გუნდი რიგიანი მოქალაქე მამულისშვილებისა.

თვით აკაკსა და ილ. ჭავჭავაძესაც, როგორც ჩინებული გვამთა ქართველთა, ერთობ კარგი კავშირი აქვსთ ერთმანეთში, ორივე ერთმანეთის დიდი მოყვარულნი არიან, ორივეს სწამთ ერთმანეთის მნიშვნელობა, ამაგი, მამულის სიყვარული და ზატოვისცემა. მთელი ქართველობა ისე უმზერის ილია ჭავ-

ჭავჭავაძეს და აკაკს, როგორც უშესანიშნავეს გვამთ, როგორც ღირსეულ მწერალთ. ასაღვანდობა მამათ სთვლის მათ. აკაკი სამი-ოთხის წლით იღია ჭავჭავაძესუდ უმტროსია და ამიტომ ეს ძვირფასი მგოსანი, ეს ძვირფასი ქართველი და ძველ ქართველთა ზნისა და სსსიათის მექონი აკაკი—იღია ჭავჭავაძეს მეუფროსობით უმწერის და ამიტომ მას უზირატესობასაც ანიჭებს, თავისზე მალლა აყენებს, სადაც უნდა იყენენ ეს ორი ძვირფასი გვამნი და იქ რამე საქმე იქმნეს, აკაკი მაშინათვე პატრივით და უზირატესობით მიმართავს იღია ჭავჭავაძეს, უზირატესობით მიმართავს იმიტომ ვი არა, რომ მას თავის თავი მის ტოლათ არ მიანხნდას, არა, უზირატესობას ანიჭებს მეუფროსობის მეოხებით, რასაც ქართველთ ძველი დარბაისლური ზნე და სსსიათი აუცილებლათ თსოულობს, ურამდისოთაც ქართველნი ძველათ ვერც გასძლეებდნენ, ვერ იცნოვრებდნენ, ეს გლეხ-გაცობაში დღესაც ისევე ისეა და მეუფროსობას დიდი მნიშვნელობა აქვს, დიდი წარმოდგენა. ჩვენში ძველათ და დღესაც ასეა, სადმე რომ შეკრებილი იყენენ ასაღვანდა კაცები, ამ კაცებს ეწვიათ მათსუდ მეტათ ღარბი კაცი, არათვის მექონე, სოლო სნიერი, ეს ასაღვანდა კაცები მიუსუდავათ იმისა, რომ იგინი ღარბ სნიერს კაცზე ბევრათ შეძლებულნი არიან, მაშინათვე თვისზე აუდგებიან უფროსს და პატრივს სცემენ. ქართველთა ეს წეს-ჩვეულება აკაკს კარგათ აქვს შესწავლილი და ამიტომ იგი იღია ჭავჭავაძეს დიდის თავაზით და პატრივისცემით ისენიებს ყოველთვის, ასევე დიდის პატრივისცემით მოისსენა მან იღია ჭავჭავაძე 1882 წელს, როდესაც კასეთში მგზავრობდა და თელავში მშვენიერი სიტყვაც წარმოსთქვა ნადიმის დროს. აკაკის ასეთს საქციელს ცხადათ მოწმობს ისიც, რომ იქ, სადაც ესენი შეიკრებიებიან და იღია ჭავჭავაძესუ სნიერი სსსვაც იქნება ვინმე, მაშინ აკაკი ამ სნიერს ანიჭებს უზირატესობას და პირველათ ამას მიესაღმება და მერე იღია ჭავჭავაძეს. ასევე აღმოჩნდა რაფ. ერისთავის წინაშე. განა თვით რაფ. ერისთავმა არ იცოდა, რომ იღ. ჭავჭავა-

კამე იმასე ბევრათ მალლა იდგა, მაგრამ აკავმა ჯერ მას მი-
მართა და მეტე ილას.

ილია ჭავჭავაძემაც კარგათ იცის აკავის ასეთი შეხედუ-
ლება და ამიტომ იგიც მეტის უაღრესობით ეზურობა აკავის
სიუვარულს და პატივისცემას, აკავის ძვირფასი სახის კრტე-
ლი სურათი ამშვენებს „ივერიის“ რედაქციის დარბაზს. ამათ
შესახებ ცნობა აქ მიტომ მოგიყვანე, რადგანაც საჭიროა გი-
ცოდეთ, თუ ამ ორს ბრწყინვალე გვამთ რეგორი კავშირი და
დამოკიდებულება აქვსთ ერთმანეთში. ეს ორი ძვირფასი ხე-
ლოვანი მოსახლ-მწერლები ერთ დროს გეგვან და ამათ პირად
საქმეების და განწყობილების გი რომ არა გიცოდეთ-რას, ეს არ
იქმნება. მოკლეთ უნდა ესთქვით, რომ ამ ორს მწერალთ
შორის დიდი მეგობრული კავშირი და ერთობა სუთვეს. ამათ
შორისაც რომ არ სუთვედეს ერთობა, მას სად უნდა იყოს
ეს და ვისში, ესენი ხომ ჩვენის ერთობის მღალაღებლებათ
არის მოკლენილნი.

რამდენიც ხანი გავა, იმდენი უფრო აკავის ლექსები გა-
ვრცელდება ქართველებში, რაც ხანი გაივლის, იმდენი უფრო
განცხობილდება მისი სპეტაკი ჭაფრები და გრძობები ქარ-
თველთ გულის, რამდენიც დრო გაივლის, იმდენი უფრო ხმა-
რებაში შევა ქართველებში აკავის ლექსები და უკანასკნელ ქარ-
თველთათვის ისეთ განმათ გადაქცევა, ისეთ გულის ჭირის
გარდასაყრელ მალამოთ, სეკდის განსაქარებლათ და უძღურის
და გაჭირებულის გულის და სულის მოსალხენად, რომელსაც
შოთა რუსთველის „გეგხვის ტყარსანის“ შემდეგ ბევრი არ
დაუტოლებს. აკავის ლექსები ბევრს სასოება-წართმეულს ქარ-
თველს მოაბრუნებს, ბევრს მისცემს ნუგეშს თვით უკანას-
კნელს გაჭირების და განწირლების დროსაც კი, ბევრი ისუ-
ღებულს მისის ლექსებით, მისის მამულის შვილობით.

აკავის ლექსები მომავალში ქართველთათვის მარგალიტათ
გარდაქცევა და რეგორც ესთქვით ზემოთ, ოდესმე, თუ სად-
მე დაიხატება სურათი ქართველთა მოსახლების, იქ ჩვენის მე-

დექსობის მამათ-მთავრის უკვდავის შოთა რუსთველის სურათის გვერდით აკაკის და ილია ჭავჭავაძის სურათიც დაისატება, რომელნიც დაამშვენებენ ქართველთა საიმაყეს.

აკაკი ქართველების მეტსწამებე საუგუნის დიდებული შოთა რუსთაველია.

ზ. შ.

1896 წ.

ძ. ტფილისი.

ზ. ზ ი ზ ი ნ ა ძ ე

კუკიაში, მეორე თუმანოვის ქუჩა, სახლი 30 №-რი.

აქ ისყიდება მის მიერ ყველა გამოცემანი, ვინც ათ ცალს ერთად იყიდის, იმას მანეთზედ 40 კ. დააკლდება. ჭალაქ გარეშე მცხოვრებთ შეუძლიანთ ამ ადრესით მომმართონ: *Въ Туф-лицъ, В. Чухладзе*. მეტი არა უნდა-რა, ადრესი მარტივია.

ი ა ლ ი ს ა მ კ ი თ ს ე ე ლ ა

1897 წ. აქვე დაარსდება იაფი სამკითხველო, სადაც მოპოვებულ იქმნება ყველა ქართული გამოცემანი.

შვირილას, ალექს. არაბიძის წიგნის მაღაზიაში ისყიდება ყოველნაირი ქართული და რუსული სახელმძღვანელო და საკითხი წიგნები.

შანი 15 კავ.

იბეჭდება და გამოვა
თავადი ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძე